

EDUARD PAMFIL

SAU

JOCUL

DE-A GENIUL

HELICON

ISBN 973-574-316-7

20358

407 TL

Lei 20765

EDUARD PAMFIL
SAU
JOCUL DE-A GENIUL

© Editura HELICON
ISBN 973-574-316-7
Consilier editorial: IOAN I. IANCU

EDUARD PAMFIL SAU JOCUL DE-A GENIUL

Ediție îngrijită de
D. OGODESCU
și
M. LĂZĂRESCU

P R E F A Ț Ă

EDUARD PAMFIL sau JOCUL DE-A GENIUL

O evocare a vieții și operei profesorului Eduard Pamfil este necesară și benefică mai ales pentru generațiile tinere de intelectuali, căci D-sa a fost și, indiscutabil, va rămâne o personalitate reprezentativă pentru știința și cultura românească din perioada anilor 1950–1990. Pentru noi, această pioasă rememorare constituie o datorie de suflet, căci dintre toți elevii săi am avut privilegiul de a sta cel mai mult timp în preajma maestrului și de a putea astfel să discutăm cordial mii de ore. Sperăm că dragostea, acompaniată de admirația și recunoștința ce i-o purtăm, să ne ajute să dezvăluim măcar o parte din nobilele sale calități umane și intelectuale.

Despre Eduard Pamfil, despre biografia și destinul său neobișnuit s-a scris deocamdată puțin, dar s-a vorbit destul de mult și în diverse moduri, încât s-a înfiripat treptat o „poveste” care include o serie de întâmplări, de situații cu iz anecdotic, de opinii și judecăți eronate. Desigur, nici cea mai minuțioasă biografie n-ar putea înlătura toate „plăsmuirile” nefondate și, uneori, tendențioase de care n-au fost scutiți nici cei mai importanți colegi ai generației sale (Constantin

Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Petre Tuțea, Mircea Vulcănescu ș.a.). Poate că aceasta este soarta oamenilor de seamă de pretutindeni, dar mai ales din România și anume de a fi, pe de o parte, admirați, lăudați, invocați, iar pe de altă parte, contestați, criticați, marginalizați sau chiar ignorați.

Ca orice înțelept, Eduard Pamfil trăiește în legendă, adică într-o lume cu dimensiuni miraculoase care întruchipează nobilele idealuri spre care spiritul universal a năzuit totdeauna. Acest „prinț al spiritului” a încercat și, în bună parte, a reușit prin harul său să înfrumusețeze lumea în care a trăit și a suferit alături de semenii săi în anii de oprimare comunistă; o lume a întunericului, frigului, abuzului, brutalității, a falselor ierarhii de valori ș.a. Regimul comunist a exercitat o influență nefastă asupra vieții și activității profesorului Eduard Pamfil, care a simțit mereu îndreptate asupra lui ostilitatea, reaua credință, impostura sau chiar măsurile represive ale oficialităților vremii.

Ce i se putea reproșa, în fond, profesorului Eduard Pamfil? În primul rând, faptul că a fost prin vocație și educație un spirit prin excelență european, așa cum remarcă și criticul literar Cornel Ungureanu (în revista *Orient Latin*): „Nu știu dacă spiritul european s-a intrupat în secolul XX într-o personalitate mai consecvent ca în Eduard Pamfil. Cultura post-nitzscheniană cobora în negație. Eduard Pamfil rămânea solar-afirmativ nu numai în știința sa, riguros antifreudiană, ci și în arta de a fi, în dialogurile sale, în hermeneutica sa, de departe cordiale, tonifiante. Poet, muzician, el afirma (iată, pun verbul la trecut) o Renaștere coerentă, vitală în toate înfățișările sale”. În acest context, să ne amintim definiția conferită de Paul Valery europenității: „Oriunde numele lui Cezar, al lui Traian, al lui Vergiliu, oriunde numele lui Moise sau al Sfântului Pavel, oriunde numele lui Aristotel, Platon sau Euclid au avut o semnificație și o autoritate simultan, acolo este Europa. Orice rasă și orice țară care au fost succesiv romanizate și supuse, în ordinea spiritului, disciplinei grecilor sunt absolut europene”.

Respectarea și cultivarea valorilor civilizației europene, care erau încorporate în *Weltanschauungul* pamfilian, nu puteau să nu deranjeze atât pe oficialitățile comuniste, cât și pe unii dintre colegii săi de la Facultatea de Medicină pentru care Europa (cu orientarea și

valorile ei) era percepută ca sinonimul generic al „străinătății”. Permanenta deschidere spre bătrânul continent, spre ideile și concepțiile lui științifice, pe care profesorul a încurajat-o și la elevii săi, a fost etichetată ca atitudine idealistă, cosmopolită, burgheză, ca îndepărtare de la normele înguste și rigide ale ideologiei comuniste. Însă, Eduard Pamfil a fost în chip esențial, autentic, un european (născut la Geneva și școlit la Paris) care nu a renunțat niciodată, prin felul lui de a gândi și de a se comporta, la ideile de democrație, pluralism și liberalism menite să asigure semenilor statutul de oameni liberi, demni, cultivați, prosperi, încrezători în viitor. De remarcat că Eduard Pamfil a fost unul dintre pușinii bursieri ai Statului francez care s-a reîntors în țară pentru a contribui la dezvoltarea medicinei și culturii românești. Rătăcit în „viesparul” comunist, D-sa n-a regretat niciodată, în mod serios, opțiunea din tinerețe, ci s-a angajat în chip constructiv în viața științifică și culturală autohtonă, ilustrând prin preocupările sale multiple, conceptul renașcentist de „uomo universale”.

Profesorul și-a respectat și exersat încontinuu structura lui socratică, străduindu-se ca în înțelegerea ființei umane să se întoarcă la punctul ei inițial: cunoașterea de sine. În acest scop, el introduce la Facultatea de Medicină din Cluj și Timișoara tehnica socratică a cursurilor dialogate, calde, sincere, astfel încât vorbele sale i-au cucerit, iar ideile i-au tulburat pe cursanți. De altfel, elevii lui Eduard Pamfil au alcătuit o comunitate de simțire și gândire, ei fiind mai degrabă prietenii și colaboratorii maestrului hărăzit cu geniul oralității, cu o excepțională capacitate de dăruire și de influență exercitată de la suflet la suflet.

În știința și cultura românească există un „moment” Pamfil, aproape ignorat oficial, care se aseamănă cu cel ilustrat cu atâta strălucire la București de profesorul Nae Ionescu, între cele două războaie mondiale. Acești dascăli au fost, în perioade social-politice distincte, adepții metodei socratice în formarea tinerilor intelectuali români. „Nu știi decât ceea ce trăiești tu; nu rodești decât în măsura în care te descoperi pe tine. Orice drum e bun dacă duce în inima ființei tale, dar mai ales drumurile subterane, marile experiențe organice, riscurile, aventura. Un singur lucru e esențial: să rămâi tu, să fii autentic, să nu-ți trădezi ființa spirituală.” (Mircea Eliade în prefața

cărții Roza vânturilor). De altfel, omul nu se poate întâlni cu el însuși exclusiv prin cărți, împrumutând metodele și ideile altora, ci mai ales prin acerba dispută pentru menținerea autenticității lăuntrice, care reprezintă premisa atitudinii creatoare. Ei au preferat să-i învețe pe tineri prin viu grai drumul spre ei însuși, să le trezească interesul pentru bogăția interioară, să-i facă părtași la „gândirea care se naște” (in statu nascendi). De aceea, poate, influența lor asupra tinerilor a fost atât de extinsă și fecundă, iar elevii lor sunt atât de nuanțați sufletește, atât de personali, atât de deosebiți între ei. Cei mai talentați, mai sărguincioși dintre ei au devenit, la rândul lor, personalități cultural-științifice; unii reușind chiar să depășească faima dascălilor de altădată.

Deși Nae Ionescu și Eduard Pamfil rămân legați prin destinul lor socratic niciodată dezmințit, prin influența spirituală majoră exercitată asupra epocii lor prin Școlile de metafizică și, respectiv, de antropologie pe care le-au cititorit, între ei există și importante deosebiri pe care, însă, nu le vom analiza în acest context ideatic. Desigur, în cultura și știința românească au existat și alți dascăli de excepție (Iorga, Pârvan, Hațeganu, Moisil, Noica, dar mai ales Eminescu care a influențat prin opera lui scrisă spiritualitatea românească în ansamblul ei), însă puțini au reușit să creeze Școli de extinderea și durabilitatea celor fondate de Nae Ionescu și Eduard Pamfil. De aceea, analiza lor merită să fie întreprinsă și trebuie corelată cu contextul social-politic în care au apărut. Nouă ni se pare că în condițiile totalitarismului comunist, metoda socratică a fost cea mai adecvată și fertilă pentru orientarea spirituală a tineretului spre valorile universale, spre menținerea legăturilor benefice cu normele civilizației europene. Procedând astfel, Eduard Pamfil le-a oferit celor din jurul său posibilitatea de a evada din colivia sufocantă a gândirii comuniste, de a se simți mai liberi și autentici, de a avea o viață interioară bogată și judicios întemeiată.

Ceea ce îi conferă lui Eduard Pamfil o notă distinctă în cultura românească, este nevoia (aș putea spune organică) și bucuria de a se juca, dar nu orice joc, ci unul aparte: jocul de-a geniul sau jocul de-a creația. Acest fapt este remarcat și de profesorul Cornel Ungureanu (în articolul menționat): „Se rostea aforistic precum înțelepții păstrători

ai Legii și în cântec, precum cei de demult. Știa să joace și să se joace, într-un tempo interior pe care îl descifrai greu". Precum se știe, jocul reprezintă, în accepțiunea lui Johan Huizinga (autorul cărții *Homo ludens*) un fenomen de transfigurare și revalorificare a faptului curent pe plan imaginativ în cadrul unor convenții bine stabilite. Prin joc, omul se angajează cu ansamblul calităților sale (inteligența, abilitatea, memoria, fantezia ș.a.), căutând să „îmblânzească” cu tenacitate aleatoriul în diversele situații ce apar în cursul desfășurării sale. Fără o cotă însemnată de risc nu există nici joc, nici creație umană. Numai că în acest din urmă caz asumarea riscului nu se realizează spontan, ca în jocul copiilor, ci în chip lucid. Eduard Pamfil a practicat în-continuu forma cea mai înaltă și lucidă a jocului echivalabilă cu creația, mizând, asemenea marilor credincioși sau îndrăgostiți, doar pe șansa de a pierde.

Spiritul lui Eduard Pamfil s-a simțit „acasă” acolo unde existau zone de incertitudine, de ambiguitate, de mister. Or, acest mediu rarefiat în certitudini este incomod și anxios pentru omul comun la care primează nevoia de securitate și comoditate lăuntrică, preferând situații în care cauze cunoscute determină efecte sigure. Maestrul nostru a fost un clarvăzător care a reușit să realizeze adevărate salturi în cunoaștere prin scurtcircuitarea unor etape ale procesului laborios de înțelegere și decizie. El nu s-a limitat să cerceteze doar planul fenomenelor, ci a încercat să sondeze în profunzime lumea pentru a obține o imagine sintetică, globală, holistică, asupra ei. D-sa avea capacitatea rară de a surprinde concomitent și de a reda sintetic ceea ce alții sesizau, de obicei, separat și exprimau într-o modalitate secvențial-liniară. El a încercat mereu să atenueze și să armonizeze contradicțiile proprii diverselor sectoare ale realității, convertindu-le într-un tot coerent și flexibil. După opinia noastră, valoarea unui act creator este cu atât mai mare cu cât reușește să împace mai multe și mai profunde contradicții, generând semnificații și valori cu arie extinsă de valabilitate. De altfel, ori de câte ori un sistem ideatic-comunicativ se armonizează, în subsidiar rezultă valorile general umane: Bine, Adevăr, Frumos.

Indiscutabil, există o tainică legătură între „logica jocului” și „logica creației” pe care Eduard Pamfil a intuit-o și exersat-o în

activitatea lui spirituală. Jocul este prin excelență o activitate inventivă în care omul-uman își valorifică resursele sale imaginare și creează metafore, analogii, sonorități inedite, mișcări ce nu există în natură ș.a. „Detașându-se de natură, omul poate, prin joc, să creeze un domeniu nou, cu totul necunoscut naturii, dar predilect lui: lumea spirituală, a construcțiilor logice pure – unii zic gratuite! – din care va deduce matematica, geometria, muzica, arhitectura pentru a ajunge până la urmă să inventeze necesitatea trăirii în mod natural în nenatural, în spirit” (Ștefan J. Fay, Sokrateion, Editura Humanitas, 1991). Întotdeauna, ne-a impresionat ușurința cu care Eduard Pamfil se angaja concomitent în jocuri diferite sau trecea de la un joc la altul. Poate că această disponibilitate rară explică originalitatea ideatică și expresivă a demersurilor sale în care inteligența se îmbina cu sensibilitatea, frumusețea cu tristețea, curajul cu responsabilitatea, nostalgia cu speranța, rigurozitatea cu generozitatea, dinamismul cu lirismul cald ș.a. Se pare că încă din anii tinereții Eduard Pamfil asculta în taină miraculoasele simfonii ale Universului (căci, probabil, muzica i-a fost cea mai dragă preocupare) și visa să armonizeze, prin forța gândirii sale creatoare, înclinată spre joc, fenomenele realității. L-am ascultat, deseori, vorbind cu entuziasm de armonia din creația muzicală și poate că acest exemplu l-a ajutat mai târziu să contureze un posibil model general al armoniei care se identifică cu cel triontic.

În jocul său de-a cunoașterea el a reușit să ne antreneze și pe noi, elevii săi, în fascinante călătorii imaginare, îndeplinind rolul Călăuzei sau, poate, a Inițiatului, capabil să vegheze cu prudență transgresarea sufletelor noastre spre alte tărâmuri (spre altceva, spre altfel, spre altundeva). Rareori, am cunoscut un spirit mai animat de elanul dez-limitării, al transcendării limitelor modelului dualist-liniar care domină de secole gândirea omenească. Dar, această nevoie de eliberare de constrângerile paradigmei carteziene nu era un scop în sine, ci un mijloc de a crea noi semnificații și valori culturale printr-o meditație zi de zi, timp de câteva decenii.

Într-un interviu acordat în ultimul an de viață Profesorul afirma, desigur în glumă, că a „fugit” de medicină devenind psihiatru și a părăsit mai târziu alienologia în favoarea artei și filosofiei. De fapt, nu a fost vorba de o „evadare”, căci până la sfârșitul vieții Eduard Pamfil

a rămas un excelent medic și psihiatru, ci de o orientare voită spre teritoriile mai constructive, mai reflexive, ale cunoașterii, acolo unde „jocul de-a geniul” se putea desfășura plenar și benefic pentru semenii lui. Poate că astfel și-a împlinit visul din adolescență și anume de a deveni arhitect, vis pe care l-a abandonat în favoarea medicinei, influențat fiind de tatăl său. Indiscutabil, Eduard Pamfil a avut o „gândire arhitecturală” pe care, însă, a folosit-o pentru a construi un „edificiu ideatic” care ne dezvăluie simțul armoniei, proporțiilor, culorilor, formelor, claritatea și ritmul compozițional ș.a.

Eduard Pamfil a reunit înăuntrul conștiinței sale o multitudine de ipostaze (savant, poet, muzician, plastician, filosof) care i-au permis să recepteze lumea ca o „operă de artă”. Deseori, încântat de minunățiile naturii ne sugera că natura imită operele de artă. Dacă, într-adevăr, omul își respectă statutul de ființă liberă, dotată cu forța imaginației, atunci maestrul nostru avea dreptate, în sensul că cea mai potrivită metaforă pentru eforturile de a dezvălui secretele lumii nu este modelul „automatului” care persistă în gândirea contemporană, ci „opera de artă” care poate exprima armonia globală a Universului. Ideea nu este tocmai nouă; Platon și alții comparând natura cu o creație artistică. Însă, ei nu au avut cum să intuiască și să consemneze frumusețea neliniară a naturii care permite o receptare poetică sau muzicală a fenomenelor sale. Așa cum susținea Schelling și cum atestă cele mai noi viziuni (Gnoza de la Princeton), spiritul este pretutindeni, dar „în minerale dormitează, în vegetale toropește, în animale visează, iar la om se trezește”. Numai atunci când apare conștiința reflexivă putem vorbi de „deșteptarea” spiritului și de forma autentică, deplină, a creației, a sintezei într-un nou.

Cu luciditatea proprie înțeleptului, Eduard Pamfil a intuit că drama umanității acum, la sfârșitul mileniului al doilea, nu decurge din neștiința noastră, ci din multitudinea cunoștințelor acumulate, dar care în mare parte nu mai sunt valabile: „Dacă am ști că separabilitatea, dualitatea subiect-obiect, cauzalitatea locală nu sunt realmente decât aproximații, iluzii hrănite prin ignoranța și vanitatea noastră atunci am înceta să inventăm dogme, sisteme ideologice ferme, utopii care cad inexorabil în distrugere și suferință. În definitiv, societățile trecute sau prezente sunt fondate pe iluziile realismului

clasic" (Basarab Nicolescu). În această lume iluzorie de care ne lăsăm înșelați, adevărați dascăli sunt cei care, asemenea lui Eduard Pamfil, ne dez-vață de acele cunoștințe care ne împiedică să concepem și să enunțăm un model uman comunitar, inter-ontic, consistent valoric: „Am folosit computere ca să comunicăm uitând ce înseamnă comunicarea. Am înlocuit lucrul în sine cu informații despre el (...). Am sfărtecat flori ca să le analizăm funcțiile. Am încurajat invaliditatea (și moartea), ca apoi să disecăm cadavrele (...). Ne-am transformat noi înșine în mașini" (Carlos Waerter în cartea „Amintirile sufletului”).

Eduard Pamfil a intuit că mutațiile profunde în cunoaștere nu se produc în laboratoare, ca rezultat al cercetărilor minuțioase și exacte, ci în imaginația umană capabilă de sinteze inovatoare. De aici a derivat atașamentul necondiționat al D-sale pentru „jocul de-a geniul”. Indiscutabil, omul a rămas în natura lui secretă o ființă de imaginație și vis. Și nu poți fi imaginativ fără a fi un generos al propriului tău suflet spre ceilalți, fără a poseda o natură inter-ontică, comunitară, așa cum ne sugerează Eduard Pamfil prin concepția triontică a persoanei. Imaginația este anterioară și superioară inteligenței, deoarece formalul logic și matematic (cu care operează și computerul) este un derivat al sensurilor pe care le generează imaginația. Din păcate, atât computerului cât și diverselor modele care încearcă să reflecte complexa organizare a persoanei umane, le lipsește dimensiunea verticală, ontologică, suportul creativității.

Existența lui Eduard Pamfil s-a derulat cu precădere în dimensiunea spiritului, în căutarea febrilă a unei idei-axiome – trionticitatea – care să reîntemeieze sistemul de înțelegere globală, holistică, a lumii. Profesorul nostru a trăit bucuria de a găsi Ideea capabilă să înfrângă dualitatea, sursă a Răului omenesc, și să refacă unitatea dintre subiect și obiect după care tânjim de secole. Eu cred că această idee-prototip poate declanșa o adâncă mutație în domeniul cunoașterii, facilitând circumscrierea unei ontologii re-începute, neliniare. Nu este exclus ca noua concepție să depășească aria spiritualității românești și să dobândească relevanță universală, mai ales că principiile sale se armonizează, în bună măsură, cu cele ale religiei creștine.

„Jocul de-a geniul” este implicit un joc triadic, reflexiv, adică „jocul jocului” care posedă cel mai înalt potențial

generativo-creator. După părerea noastră, ordinea triadică reprezintă condiția instaurării neliniarității și, totodată, „sălașul” sintezei generatoare de noutate. Acesta este, de fapt, mesajul principal ce se desprinde din analiza biografiei și operei lui Eduard Pamfil. Cine îl va recepta așa cum se cuvine și îl va aprofunda va fi capabil să multiplice lumina pe care o iradiază „spiritul pamfilian” care s-a risipit mereu fără să se dividă vreodată, datorită naturii sale comunitare. Este un mesaj care transcende secolul XX, anticipând intrarea umanității în „era neliniarității”.

Cine a fost, de fapt, Eduard Pamfil? Noi credem că el a fost „Micul prinț” al lui Saint Exupery, în versiune românească, cu care s-a identificat integral și durabil: „Prin el am resorbit minuni ireale, extraumane. De la un moment dat respirația mea era a lui, vocea mea era a lui, ființa mea era a lui...”. În amintirea noastră, Domnia Sa rămâne creatorul Școlii Românești de Psihiatrie Antropologică și cea mai complexă personalitate a medicinei românești, dotată cu vocația universalității.

Fiind conștienți că nu putem surprinde și reda prin cuvinte impresionanta bogăție și finețe spirituală a Maestrului nostru care, evident, nu poate fi rezumată fără riscul major al unei reducții și chiar deformări calitative am optat pentru o variantă de prezentare ce reunește o multitudine de forme de evocare (de la mărturisirile colegilor și elevilor săi până la eseuri și interviuri semnate de Eduard Pamfil).

Rândurile de mai sus au fost gândite împreună și scrise de dr. Doru Ogodescu. Între timp, neprevăzut și fulgerător, el a dispărut dintre noi. Ultima revizuire a textului a fost făcută de dr. V. Nuță.

Timișoara, 13 noiembrie 1996

Dr. M. LĂZĂRESCU

MĂRTURISIRI
DESPRE
EDUARD PAMFIL

RĂSCOLIND ENGRAMELE

Pe profesorul Eduard Pamfil l-am întâlnit prima oară în 1949 în Clinica Neurologică a prof. N. Ionescu-Sisești de la Colentina. Eram proaspăt numit asistent, iar prof. Pamfil tocmai revenea – împreună cu Doamna Partenie – de la un stagiu făcut la Paris. Din primul moment am fost izbit de farmecul personalității sale, de eleganța plină de pitoresc a discursului său și de vasta sa cultură. Prezența sa la vizită conferea acesteia un interes deosebit, datorită observațiilor sale competente și viziunii sale interesante care în atmosfera pavlovizantă a momentului aducea aerul proaspăt al noilor orizonturi ale psihiatriei vest-europene și mai ales ale Școlii Franceze a lui Ey. De asemenea, dincolo de aspectul academic al intervențiilor sale se manifesta și un umor fin, dar incisiv, care se concretiza uneori printr-o caricatură așternută pe furiș, creionată în grabă, dar cu un deosebit talent.

Au trecut anii, și mi-a fost dat să-l întâlnesc la Cluj, unde ocupa Catedra de Psihiatrie a Facultății de Medicină. Cu acest prilej am putut urmări una din prelegerile sale care se singulariza printr-o profunzime ce depășea nivelul unui simplu curs și care se impunea printr-un stil de neuitat. Totodată, am putut constata larga sa deschidere spre ceea ce este nou. Era la începutul anilor '50 și mă luptam să prezint perspectiva cibernetică în științele creierului. În timp ce marii pontifi ai

neurologiei și psihiatriei din București, aveau o inerție explicabilă în a accepta un model nou, care răsturna toate paradigmele cu care erau obișnuiți, prof. Eduard Pamfil a înțeles din primul moment importanța noii concepții. Mi-aduc cu emoție aminte cum, după o lungă discuție avută cu el, a decis să-mi organizeze posibilitatea de a face o conferință. A doua zi am putut prezenta neuro- și psihocibernetica în fața profesorilor facultății și a unui mare număr de studenți sub președenția prof. Benedato și, cu surprindere, am putut auzi un comentariu impecabil despre cibernetica sistemului nervos improvizat cu competență de prof. Pamfil. Am putut urmări în anii următori, cum prof. Pamfil a inclus modelele sistemice și informaționale în teoretizările sale psihiatrice.

După alți câțiva ani, făcând o excursie în nordul Moldovei, am avut prilejul dureros să întâlnesc pe omul pe care-l știam a fi cel mai strălucit psihiatru al țării, surghiunit ca director al unui obscur și trist azil de copii oligofreni, într-un orașel – e drept, plin de un incontestabil parfum istoric, dar izolat și lipsit de orice viață culturală. Profesorul Pamfil m-a primit cu aceeași amabilitate și cu aceeași seninătate ca de obicei. Am putut verifica încă o dată că un om superior, dotat cu o forță spirituală puternică, își menține echilibrul sufletesc și își continuă viața intelectuală chiar și în cele mai cumplite situații de marginalizare și de umilire, căci acestea nu-l pot afecta. În cele câteva ore petrecute cu Eduard Pamfil la Siret – în care mi-a povestit despre arestarea, judecarea și condamnarea sa și mai ales despre calvarul detenției – mi-a dat cea mai frumoasă lecție despre modul cum un om de elită trebuie să privească nelegiuirile ce i le aduc mediocritățile, acei oameni de nimic care se răzbună astfel pe cel ce-i domină, pentru eșecul lor relativ în viață. Această lecție avea să-mi slujească și mie când am trecut sub aceleași furci caudine.

Grație incontestabilei sale valori și a intervenției unor oameni care nu au uitat că sunt oameni, prof. Pamfil a fost exonerat de purgatoriu și reabilitat. Lipsa de colegialitate și de apreciere a unora din foștii săi colaboratori l-a împiedicat să-și

reia postul de la Cluj. Destinul însă l-a ajutat – după ce a trăit și această dureroasă experiență – să ajungă la Timișoara, unde a putut să-și organizeze o școală a cărei faimă se menține prin discipolii săi.

Am avut ocazia să-l întâlnesc la Timișoara. Eram șeful unui serviciu metodologic de neurologie și neurochirurgie din Ministerul Sănătății și am fost trimis acolo de câteva ori în interes de serviciu. Am putut astfel să-l văd în plină desfășurare a capacităților sale și înconjurat de un grup de colaboratori, entuziaști, cu care nu discuta numai probleme medicale, ci și aspectele cele mai sensibile ale culturii și spiritualității umane. Era nu numai o catedră de psihiatrie, ci un adevărat cenaclu ce amintea de acele Academii din Italia renascentistă. Am avut surpriza să văd cât de adânci erau cunoștințele sale muzicale și talentul cu care se folosea de chitară pentru a executa unele din cele mai prestigioase capodopere pe care singur le transpunea pentru acest instrument.

Nu pot să nu menționez însă, că datorită incompetenței birocrăției de atunci, prof. Eduard Pamfil avea sediul clinicii sale în același loc cu Clinica de Neurologie, condusă de altă mare personalitate a medicinei românești, profesorul Al. Șofletea. Buni prieteni, dar cu firi deosebite și concepții diferite, cei doi maeștri erau confrunțați cu frecvente situații disarmonice care se reflectau negativ în modul de funcționare al catedrelor și asupra atmosferei din spital. Rapoartele și intervențiile mele, care cereau separarea spațiului locativ al celor două catedre au rămas ani de zile fără ecou, dovedind încă o dată inflexibilitatea stupidă și cramponarea aberantă față de anumite stereotipii a organelor administrative.

Regăsirile mele cu prof. Eduard Pamfil la diferite congrese sau conferințe, la diferite reuniuni amicale sau chiar întâlniri – ca acea întâlnire surpriză în fața castelului Hoffburg din Viena din anul 1968 – au fost totdeauna prilejul unor satisfacții de ordin spiritual pe care nu le voi uita niciodată.

Ultima întrevvedere am avut-o cu prof. Pamfil câteva luni înainte de a ne părăsi. Soarta îl țintuia în pat, imobilizat de o hemiplegie care din fericire îi menașa atât limbajul cât și capacitățile mentale. Ca și la Siret, nu protesta împotriva destinului. Era același ca în perioadele sale de activitate. Continua să citească, să mediteze, să povestească și să dicteze, nevoind să abdice de la viața intelectuală care a fost definitorie pentru existența lui! Mi-aduc și acum aminte – doctorul D. Ogodescu era de față – lecția pe care mi-a dat-o, ultima pe care am primit-o de la acest mare dascăl care nici pe patul de suferință nu și-a uitat misiunea. De asemenea, trebuie să menționez că ultima perioadă a vieții sale, lovită de infirmitate i-a oferit totuși satisfacția să culeagă roadele preceptelor sale de omenie. Elevii săi, foștii săi colaboratori din Clinica de Psihiatrie de la Timișoara în frunte cu prof. Lăzărescu, prin grija cu care l-au înconjurat până în ultimul moment au dovedit nu numai că dispun de un sistem de repere morale deosebit, dar că și-au însușit acel respect față de maestru care se uită de atâtea ori, deși e clar înfățișat în jurământul lui Hipocrat.

Dispariția fizică a prof. Eduard Pamfil este o mare pierdere. El însă va continua să fie prezent în memoria noastră și cred că este de datoria generației noastre să facă tot ceea ce este posibil să-l facă prezent în memoria națiunii pentru generațiile viitoare.

Acad. prof. dr. C. BĂLĂCEANU-STOLNICI

SOCRATICUL EDUARD PAMFIL

Personalitatea medicului și profesorului Eduard Pamfil se distinge, în primul rând, prin profunda-i onestitate morală și intelectuală. Deși om cu vederi de stânga, primite poate și prin contactele sale întinse cu intelectualitatea franceză, n-a beneficiat nicicând de această consonanță cu Puterea vremurilor în care l-am cunoscut. Mai mult i-a fost dat, după 1959, duritățile din partea celor ce nu puteau înțelege gândirea și orizonturile pe care le scruta aceasta neîncetat.

Nu puteam înțelege firea și sensibilitatea artistului, scriitorului și pedagogului fără acele ocazii de neuitat în care profesorul îl evoca pe Bach și nu numai prin vocea inspirată a chitarei sale, pasiunea cu care interpreta incantațiile preclasicilor și unda de credință ce străbătea cântul său predilect în nopțile de la Spitalul Clinic din Timișoara sau de la Gătaia.

În 1972 se înființa prima secție pentru studiul designului, la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu” și cunoscutul arhitect și scenograf Paul Bortnovschi l-a invitat pe profesorul Pamfil să țină cursul de *Psihologia formelor*. Erau știute înclinațiile sale spre studiul configurațiilor și a structurilor ontice.

Problema avea un fond evident estetic și de aceea proliferările personalității sale incitau domeniile intersecte de cunoștințe ale mentalului său. l-am devenit asistent la cursul său după cum alții, dr. Doru Ogodescu și nu numai, aveau să-i asculte nu doar cursurile, ci orice cuvânta profesorul, pretu-

tindeni în mediul intelectual românesc. Datorită inconfortului de a asigura săptămânale obligații ale cursului am preluat gândurile profesorului și bunăvoința prietenului Paul Bortnovschi devenind lector, în anul 1973, la anul III Design (Arte Decorative).

Pentru a înțelege cum făcea profesorul să rodească *ideea*, am inițiat un curs de *Psihologia ambientului* destinat învățământului artistic, bazat pe cunoștințele combinate de filosofie și arhitectură (în perioada interdicțiilor universitare, slujisem ca documentalist la Biblioteca Institutului de Arhitectură „Ion Mincu”). Ceea ce ne apropia atunci era preocuparea de a extinde *teoria comunicării, a informației generalizate* (în natură și în spațiul uman) sau a *sistemelor de obiecte*, studiate în literatura occidentală (Baudrillard, Eco, Dorfles ș.a.) la o *antropologie lărgită*.

Am prezentat ideile acestui curs nou în revista *Forum* (9/1973, p. 49–52). Descoperindu-se biografia mea, după acel an am fost înlăturat de la catedră precum profesorul de la Universitatea din Cluj.

În 1972 însă, la Clinica din Timișoara, funcționa un *Cerc de semiotică și bionică*, îndrumat de profesorul Pamfil și susținut cu competență de mai tinerii și eminenții doctori Mircea Lăzărescu, Doru Ogodescu, Fl. Gâldău, R. Ricman, frații Mircea, sau filosoful Bruno Würtz, lingvistul I. Evseev, I. Maxim ș.a. De fapt, ei profesau în acest fel, *științific* (oficialitatea nu accepta decât ceea ce era considerat științific) o *filosofie fenomenologică, o antropologie umanistică* (centrată pe om în ansamblul său) și pe o înțelegere corespunzătoare a *patologiei psihice* (ca disconfort comunicațional). Pe acest tărâm al *filosofiei comunicaționale* ne-am întâlnit, fapt pentru care am avut o reală bucurie, când redactorul Editurii Științifice primind oferta lor (1972), prima lucrare, cred, a profesorului în colaborare cu Doru Ogodescu, mi-a solicitat un referat care să „justifice” *noua orientare* pe care o imprima textul propus și de care editorul era cam îngrijorat (cenzura).

Fără falsă modestie aş dori să reproduc unele pasaje din referatul de editură care, probabil, a contribuit la promovarea

unui moment important al gândirii Școlii din Timișoara: „Lucrarea prezentată („Psihologie și informație” ce va apare în 1973) spre publicare este o încercare de abordare din perspectiva informațională a psihismului uman, a conștiinței, a psihologiei ca știință. Autorii au subliniat că interpretarea este bazată pe o *teorie lărgită a informației* care include și aspectul statistic-matematic, dar are în vedere aspectul comprehensiv-semantic cu întregul câmp de semnificații privind deopotrivă conținutul cognitiv, afectiv și axiologic... se pledează pentru depășirea interpretării cibernetice și pentru impactul cu viziunea fenomenologică și implicit antropocentrică (se fac trimiteri la literatura românească și străină). Lucrarea își propune o teorie generală a psihologiei informaționale cu exemplificări din practica psihopatologică, care „închide” comunicarea și comuniunea cu lumea reală. Se recomandă autorilor o mai clară disociere între elementele triadei EU-TU-EL în care EL capătă, după noi, funcție referențial-axiologică (Umwelt-ul experienței sociale ce duce la sublimarea mulțimii de relații EU-TU). După alte explicitări, se recomandă călduros publicarea.” Autorii, cu scrisul profesorului, îmi vor scrie o delicată dedicație: „Discretului și generosului protector Caravia, omagiu”. De aici au început discuțiile și disputele asupra triadei, timp de câțiva ani buni.

Prezentând cartea lor în revista *Orizont* (Timișoara 39/1973) aveam să fac o necesară diferențiere a componentelor triadei pentru a elimina omogenitatea posibil a fi presupusă: „Acest ansamblu de comportamente umane, atât de bogat și de variat fenomenologic – pe care îl numim personalitate – există, ființează și funcționează concomitent cu trei planuri esențiale, definitorii pentru *Homo-Homo* pe care noi le-am formulat astfel:

- a) Planul *ființării*, când EUL este identic cu sine;
- b) Planul *comunicării*, când EUL se deschide spre lume și prin TU înțelege că deși unic nu este singur în lume;
- c) Planul *axiologic* în care EL se ipostaziază în sistem referențial ce sancționează acțiunea umană, dincolo de subiectivitatea sa.”

Marea calitate a profesorului Pamfil, autentic creator de școală, constă în faptul că nu confunda *toleranța* cu *obediința*. Față de standarde el accepta *diferența* și *disputa* ca *toleranță* și *onestitate*. De aceea au putut avea loc nenumărate discuții cu profesorul și cu cercul său de la Timișoara, în care s-au modelat opinii, dar și concepte sau incipiente teoretizări expuse în lucrări ulterioare pentru care am fost solicitat să-mi exprim ideile și care nu de puține ori au fost modelate de anturajul său intelectual. Așa se explică colaborările cu grupurile intelectuale din București, cu Comisia de Filosofia Medicinii, de Istoria medicinei, cu Comisia de Studii Interdisciplinare din cadrul Academiei (for care n-a întârziat ulterior să se scutească de ideile incomode ce se profesau în aceste grupuri intelectuale).

Este curios că abia „cutremurul” din 1977 a declanșat întâlnirile de la Păltiniș, în jurul lui Noica. Pamfil și Noica, atât de diferiți, făceau parte însă din aceeași aristocrație a spiritului.

Spre deosebire de alte clinici psihiatrice care practicau dezumanizarea, clinica obləduită de profesorul Eduard Pamfil a fost, fără exagerare, chiar loc de liniște pentru mulți intelectuali ce-și continuau meditațiile dincolo de temerile „locurilor de muncă” și a „demascărilor” la care eram supuși. În urma contactelor intelectuale ne-am regăsit în perimetre comune de gândire și trăire, precum cel al antropologiei și fenomenologiei comunicaționale, al structurilor diadice și triadice cu rădăcini în ontic, cu formele normale și patologice ale personalizării umane, ale cunoașterii disciplinare și codisciplinare, ale idealului pentru o umanizare globală, indus de idei, de afecțiuni sincere și oneste, de valori ce pot depresiona anxietățile, pentru o cunoaștere fără frontiere, dar cu simțui structurilor antientropice, ale organizărilor eficiente și complementare. Profesorul a încurajat astfel de demersuri și ele au rodit, modest, dar curajos, nu totdeauna îndestulător din cauza biografiilor diferite ce s-au întâlnit într-un spațiu ideatic și valoric aproape ideal.

Prof. PAUL CARAVIA

ÎNTÂLNIRI CU EDUARD PAMFIL

Participarea mea la evocarea profesorului Eduard Pamfil nu o pot face altfel, decât prin câteva note din „Jurnalul” meu, care sunt oricum dedicate publicării:

...Îi spusese „Cerc de bionică”. La început se ținea vizavi de Medicină, ca și de fosta – și actuala – Prefectură, devenită Sfat Popular, în clădirea unde acum e clinica pentru cardiaci. Veneau, pe lângă psihiatri, oameni mai răsăriți din oraș. Cercetători, profesori, Gusti E., colegul meu mai mare de la clasic, pictorii din grupul lui Roman, adică Bertalan, Tinu Flondor ș.a. Figura centrală era Pamfil. Pe vremuri, pe la sfârșitul anilor patruzeci, fusese, încă tânăr conferențiar cu mari succese mondene – și nu numai – la doamnele din oraș. Avusese necazuri, ca toată generația lui. Se transferase la Cluj de unde, după zece ani, s-a întors. Cu mamă elvețiană și studii la Paris, elev al lui Henri Ey, cu amabilitatea aristocratului și nepăsarea lui, genialoid, muzical, egocentric, fermecător. Nu avea idee, ar fi spus Noica, dar improviză strălucit sub orice pretext. Dezmorțea și stimula minți, din păcate fără să le impună.

Reuniunile erau concepute ca lecturi pe teme antropologice urmate de comentarii și schimburi de păreri. Lectura, Pamfil o întrerupea după primele zece rânduri. Vorbea câte o

oră, împănate cu fraze franțuzești pe care – „Professeur!” mi le adresa. Câteodată veneau, dintre pacienții aflați în refacere, somități bucureștene care, ajutate și de nervozitatea ce motiva șederea lor acolo, apucau, chiar peste rândul lui Pamfil, la cuvânt. Noi, ceilalți, caracuda, tăceam admirativ, tratați amical.

Pamfil. Mă chemase pentru o traducere, deși franțuzeasca lui era incomparabil mai bună decât a mea. A îmbătrânit mult și pronunță greu. După două minute, prima impresie se șterge. Nu știu cât de bune or fi cărțile scrise cu Ogodescu, refuzul total, înrăit, al psihanalizei, mi se pare suspect, dar personalitate are din belșug. Din tot orașul și chiar de mai departe, numai Șerban și maestrul pot să stea lângă el. Fiecare vorbă, fiecare tresărire, fiecare gest. Îi povestesc despre lecția lui Lacan, cam așa cum știu că-i place, și îmi răspunde cu istoria unui înalt personaj politic bucureștean, știi cum sunt ăștia, un bou. Începe orice ședință cu câteva lucruri comune, spuse răspicat, după aceea, când se trece la obiectul discuției, mormăie în bărbie, șoptește, nu se aude nimic, numai din când în când câte un „așa că nu pot fi de acord”. Asistența pândește pe fața lui, după mimică, momentul când trebuie să izbucnească în râs, iar el, la urmă, suferind de stomac, spune limpede laptele, vă rog laptele și prin urmare rămâne cum am hotărât. Am stat o oră, afară se adunaseră bolnavii, alături Ogodescu semna câte o foaie de internare, Pamfil scânteia. Într-un târziu a intrat o tânără doctoriță, și-a cerut iertare, spunea că de o săptămână încearcă să pătrundă la el. Am sărit electricizat și m-am dus, în buzunar cu un pachet de Kent.

Mă chemase Bertalan și, cum am ajuns prea devreme, m-am plimbat pe străzile dimprejur. Locuiește la o margine a orașului, către strandul vechi. Am căutat pe Iosif Vulcan casa unde-l vizitam pe Mircea Mircu de ziua lui și, ce nu făceam

atunci, am mers, până la capăt și pe alte străzi, case modeste, unele îngrijite, cu tei. Bertalan stă într-o cocioabă șubredă, mai mult hambar, dar are grădina lui, umblată numai de el, cu vie agățătoare, pomi, broaște, căpșuni și, din loc în loc, mari pânii florale din pânză de cort, resturi ale proiectelor spațiale din anii șaizeci. Intru și abia acum aflu, este ziua lui, împlinește patruzeci și șapte de ani, când l-am cunoscut avea douăzeci și nouă, tocmai venise de la Cluj și a expus la interjudețeană niște spini, iar la discuția finală un mare fabricant de scene revoluționare pe decametru pătrat, din conducerea Uniunii, i-a spus să termine cu fleacurile, unde s-a pomenit pictură mare cu flori și natură moartă? Cum Bertalan nu se prea descurca românește, m-am înfuriat în locul lui și am spus: eventual la Cézanne. Erau în grădină, el dezbrăcat până la brâu, legat la cap cu batistă, în pantaloni scurți, cu Mircea Lăzărescu, doamna și Pamfil. Dădeau târcoale unei băuturi pe care le-o pregătise, suc de portocale cu zeamă de varză. De mâncare, o salată la fel de personală, zicând astăzi mâncați natural. Natural o fi, răspunde Pamfil, dar nu se poate ceva mai greu. Îți place? mă întrebă. De plăcut îmi place, dar nu suport castraveții, mărarul și brânza de vaci, componentele exclusive ale salatei lui naturale, deci se duce să pregătească altceva, dar până la urmă nu mai aduce nimic. Ne fotografiază printre plante, insistând să ne mișcăm și să nu pozăm. E un soare calm, plăcut după zile de frig. Spre seară, după ce vine și sculptorul Bata Marianov, umbrele se lățesc, Pamfil vorbește despre rechini. Nu dorm, sau probabil nu dorm, prin fantele lor lipite de cap trece prea puțină apă când stau locului, sunt nevoiți să înoate tot timpul. Stomacul lor nu digeră, scot hrana nemistuită, trebuie să mănânce enorm. Ori poate totuși dorm, așa cum hibernează omul, înotând cheltuie multă energie, iar când stau se produce scăderea bruscă a ritmului vital. Unde hibernează omul? În Siberia, ține minte din copilărie, dintre multele populații unii se închid în colibe de pământ, fac cald, intră în saci de dormit și rămân așa multe săptămâni. Și nu se deshidratează? Nu, spune sculptorul Bata, e frig. Lui Pamfil i-a venit dimineața,

convocat de cine? nu de el, un cetățean de la Orțișoara căruia îi vorbește o voce. Nu sunt halucinații, domnule doctor, halucinații au nebunii, dar mie îmi vorbește în vis. Mai de mult, i-a anunțat moartea iminentă a președintelui Ceaușescu, ceea ce el a comunicat organelor în drept, care i-au răspuns: la adresa dumneavoastră vă înștiințăm că faptele relatate nu s-au confirmat. A murit după trei săptămâni tatăl președintelui, Andruță. Așa mi-o fi spus, dar eu nu știam de tată, am înțeles greșit. Lui i-au răspuns, spune Pamfil, eu le-am scris acum șase ani și nimic. Își aduce aminte de altul care a trimis la Moscova, pe românește, o scrisoare adresată admirabilului popor sovietic. I s-a înapoiat cu mențiunea adresantul necunoscut. Aduc vorba despre vis și întreb cum se poate ca unul care ziua nu este în stare să inventeze cea mai mică istorie, noaptea să imagineze romane întregi? Dacă o să am timp vreodată să citesc ultima lor carte, a lui Ogodescu și a lui (cea trimisă cu autograf), atunci am să aflu, nu există vis. Adică există, dar obscur și dezordonat, aproape fără imagini, iar poveștile frumoase ni le spunem noi când ne trezim. În schimb, ideea lui, tot organismul vizează, fără imagini, toate celulele, n-am înțeles cum. Ajungem la animalele preistorice, trebuiau să pască tot timpul, de unde să ia atâta nutreț. Probabil aveau, ca ciobanii, fiecare muntele lui. Între timp pleacă Mircea L. și doamna, noi ne ridicăm abia când umbrele se întind. Până atunci, Pamfil mai povestește, istorie auzită de la Mihai Petroveanu, prietenul lui mort la cutremur, despre esteticianul Nicolae Moraru, întors din America Latină și exclamând la curs ce artă mare au avut ascețiiăștia! Nu de mult, pe Pamfil l-au sărbătorit psihiatrii din țară, la 65 de ani. Despre el se va spune: a trăit la sfârșitul mileniului doi. La plecare, văzând în jungla lui Bertalan magazia de lemne, și-a adus aminte de legionari. A avut la Cluj, în grădina imensă a casei părintești, un soi de cabană unde citea, desena, cânta la chitară din preclasiți și dormea. Înfișese în pereții de scândură tot felul de caricaturi. Printre ele, una a lui Zelea Codreanu sub care scrisese: din partea mea, unui tânăr de viitor. Venind pe la el

un coleg de cenaclu, legionar, nume cunoscut, a văzut caricatura, s-a făcut roșu și a plecat. La proxima întrunire ar fi hotărât să-l execute, însă s-a întâmplat ca tocmai în seara aceea, jucându-se cu pistoale, să-l împuște în umăr pe unul dintre ai lor, încât au uitat de Pamfil. Aflând de hotărâre, a fugit din Cluj. Întâmplarea mi s-a părut cam trasă de păr. Pe de altă parte, cam ce aș fi vrut? Să ne spună că l-au și împușcat?

LIVIUȘ CIOCĂRLIE

SUNT ELEVUL PROFESORULUI PAMFIL

Una din ideile cele mai îndrăgite ale profesorului Pamfil era aceea că: „Omul este un unicat”, că fiecare om este un unicat; deci, se poate vorbi că între infinitul mare și infinitul mic se află situat infinitul uman, formând irepetabilul și mereu unicul individ. Această idee cred că se potrivea, în primul rând, cel mai bine propriei personalități; un unicat de excepție ale cărui multiple fațete sunt și ele aproape de necuprins de o singură persoană.

În primul an al studenției mele printre marii corifei ai medicinei clujene (o parte atunci reîntorși în învățământ) strălucea puternic talentul și cultura unui tânăr profesor, pe cât de admirat, pe atât de invidiat: profesorul Eduard Pamfil. Prima dată l-am zărit în sala arhiplină a amfiteatrului Clinicii Medicale II, ținând prelegeri despre arta psihopatologică și arta modernă. Prezența sa electriza întreaga sală și, pe parcursul a peste 90 de minute, nici cel mai mic zgomot nu a perturbat vocea maestrului. Cu toții eram purtați într-o lume fascinantă, ireală, din care prin culori vii și imagini fantastice răzbătea spre noi un univers de suferință și disperare, un univers pe care vocea marelui profesor ni-l reda cu multă înțelegere și rezonanță afectivă. Atunci, pentru prima dată, am început să înțeleg atât suferința psihică, cu dimensiunile ei dramatice, cât și noblețea sufletească deosebită a psihiatrului. Atunci am înțeles acest

lucru pe care, ulterior, mi l-am repetat de multe ori și care, din păcate, ar mai trebui repetat de mii de ori pentru că mereu apar generații noi ce trebuie să audă și să înțeleagă că: „noi nu judecăm bolnavii, noi trebuie să îi înțelegem și să-i tratăm. Nu trebuie să le acceptăm greșelile, dar nici să-i pedepsim.”

Toate acestea m-au fascinat și m-au atras spre dânsul în perioada în care eram medic de laborator la Buziaș. Reîntâlnirea noastră a avut loc în anul 1969, la cercul interdisciplinar condus de profesor, unde marți seara se adunau oameni din cele mai diverse domenii ale cunoașterii și discutau cele mai variate subiecte posibile. Întrucât atunci la noi pătrundea cibernetica și bionica, acesta se numea „Cerc de Bionică”.

Pe lângă oamenii cu preocupări științifice, maestrul a polarizat în jurul său o seamă de artiști, constituind grupul de artă modernă „Sigma”. Matematicianul L. Codreanu și plasticianul Birtalan, membrii ai acestui prim grup de artă cibernetică din România, au fost cei care m-au introdus în acest cerc de bionică.

Nucleul tuturor discuțiilor era format, în primul rând, de profesor, de dr. St. Stössel și de dr. M. Lăzărescu. Discuțiile, extrem de libere, contrastau cu acea perioadă, iar modul contradictoriu și variat în care se puneau problemele științifice și etice ne fascina, mai ales pe tinerii participanți ce nu au mai avut ocazia să asiste la discuții academice, adesea de model socratic. Marea majoritate am avut senzația, mai mult sau mai puțin explicită, a reînvierii libertății antice, a triumfului logicii și a argumentelor, a prezenței unuia din fondatorii gândirii în mijlocul nostru. Eduard Pamfil părea o reîncarnare a lui Socrate, Platon sau Aristotel. Oricum, pentru noi cei prezenți, atunci și acolo, au fost sfărâmate barierele dogmatice ale gândirii impuse de un sistem totalitar și fiecare am dus mai departe modelul de gândire liberă; unii reușind chiar să ne aducem contribuția la cunoaștere în felul nostru, dar rămânând tributari acelui cerc.

Acum, l-aș putea defini ca un *cerc inițiatic în a gândi liber și creativ*. Să nu uităm, însă, nici aspectul toleranței uriașe învățate prin exersarea discuțiilor contradictorii, nici acceptarea

și a altor puncte de vedere, nici căutarea mai multor căi spre găsirea aceluiași adevăr, conturarea unui limbaj comun în domeniul aparent disparate, dacă nu chiar antagoniste. Toate reușitele noastre în cunoaștere au avut ca punct de plecare exercițiul realizat în ambianța academică dirijată de profesor.

Pentru mine, faptul că în același moment mă puteam situa în cele mai abstracte sfere ale filosofiei și alături de cea mai concretă gândire tehnică și experimentală a constituit pasul decisiv în orientarea spre cercetarea cu instrumente cibernetice în psihiatrie. Astfel, am renunțat la laboratorul clinic trecând în psihiatrie, iar aici, în psihiatrie, unde începuse moda biochimiei și a geneticii am preferat gândirea și instrumentele ciberneticii. Tropismul meu spre cibernetică era mai vechi, dar definirea domeniului s-a făcut sub influența indirectă a profesorului Pamfil.

Obiectivizarea comunicării nonverbale am început-o la Cluj, dar acceptarea acesteia ca temă de doctorat a fost posibilă la Timișoara. Profesorul era la curent cu experiențele mele și a fost singurul psihiatru care a încercat să nu mă descurajeze. Mai mult, bunăvoința și încrederea profesorului a mers până acolo încât în momentul când a doua oară cererile mele de brevet de invenție au fost respinse de O.S.I.M. (chiar înainte de a fi examinate) a acceptat să ne dea girul numelui său și astfel puntea de analiză a mersului a fost acceptată spre examinare. Onestitatea sa deosebită l-a făcut inițial să ezite să semneze și să ne asigure că nu are nevoie de drepturi de autor. Dar, faptul că a acceptat să fie coautor ne-a dat mai mult curaj, iar fraza pe care a lansat-o atunci când i-am explicat principiile punții a rămas pentru noi un moto în cercetarea mersului: „Omul când e necăjit se cunoaște pe pașit”.

A doua oară când a acceptat să-i folosim numele a fost la înscrierea lucrării la Congresul Mondial de Cibernetică, București, 1975. Un domeniu ca cel pe care îl definisem avea șanse mici să fie acceptat într-un congres fără girul unei personalități medicale. Partea tehnică, matematică, cibernetică își putea găsi referenți în timp ce partea medicală mai mult

ca sigur că nu. Și, din nou, profesorul ne-a scos din impas semnând alături de noi lucrarea de debut în literatura științifică internațională. Repet, de fiecare dată, la insistențele noastre și numai în scopul de a ne ajuta.

Finețea și eleganța cu care știa să rezolve problemele dificile, fără a leza pe nimeni, mi-a lăsat o puternică impresie. La admiterea mea la doctorat eram doi candidați, iar locul aprobat era unul singur. Profesorul m-a chemat și a stabilit o strategie. „Doresc ca la amândoi să vă conduc doctoratul; ambele teze având o valoare deosebită deși sunt foarte diferite. Va trebui să stabilim o comisie extrem de pretențioasă, dar care să poată avea un cuvânt de spus pentru suplimentarea unui loc”. Și, într-adevăr, în momentul în care comisia ne-a atribuit la amândoi candidați nota maximă, profesorul a cerut suplimentarea unui loc, pe care l-a obținut. Nimănuui nu a spus că stabilirea ordinii alfabetică la intrarea la examen a fost dictată de faptul că pe lângă valoarea profesională trebuia exploatat și criteriul afectiv; cel de al doilea candidat fiind timișorean.

După susținerea tezei de doctorat constatarea că preocupările noastre interdisciplinare nu aveau un răsunet în cercurile largi profesionale, ci doar într-un grup restrâns de specialiști, concentrați fie la Timișoara în jurul profesorului Pamfil, fie la București în jurul academicianului St. Milcu, m-a determinat să inițiez organizarea unui simpozion care să stimuleze Informatica Medicală la noi în țară. După aprobările de rigoare am apelat la sprijinul profesorului. Școala timișoreană de psihiatrie în frunte cu maestrul ei a fost alături de noi pe întregul parcurs al primului Simpozion Național „MEDINF”, 1977, de la Satu Mare (astăzi ajuns la a XVIII-a ediție).

Contribuția teoretică adusă a fost deosebit de valoroasă și fără a exagera putem să spunem că timișorenii se numără printre fondatorii gândirii informatice la noi și ai simpozionului „MEDINF”. Masa rotundă privind „Diagnosticul asistat de calculator”, publicată la vremea respectivă în Displayul Informatic, rămâne o mărturie vie a efervescenței științifice stimulată de profesorul Pamfil și de colaboratorii săi direcți. Și

prin aceasta mă consider un discipol al profesorului Pamfil pe o direcție mult mai puțin știută de către cei ce îl cunoșteau.

Vreau să subliniez faptul că deși, în aparență, Pamfil se opunea spiritului cartezian, în realitate această intoleranță viza doar exagerările înguste, simplificatoare, rigide, extrem de răspândite în acea perioadă și care încercau să reducă totul la un sistem binar: fie că era cel fiziologic, de inhibiție și excitație, fie că era cel cibernetic de 0 și 1. De altfel, chiar în expertiza psihiatrică nu era de acord cu doar două decizii: „discernământ abolit sau păstrat”, introducând nuanțarea de „diminuat”, „parțial diminuat” și „mult diminuat”.

Gândirea lui nu respinge modelul probabilist și nici instrumentalizarea cercetării cu calculatorul în condițiile în care se accepta diversitatea umană sau se recunoștea că experimentul este o simplificare ce face doar o aproximare a realității. Altfel, cum s-ar putea explica sprijinul moral deosebit pe care mi l-a acordat în cercetarea cu instrumente cibernetică a comunicării nonverbale. Cum ar fi fost posibil să mă încurajeze să definesc noul domeniu al „Comunicării extraverbale” punându-se ca un garant profesional și moral al rezultatelor pe care le-am obținut, dacă nu ar fi crezut în ele? Când alții respingeau din start ideea de a se folosi calculatorul în medicină, cu atât mai mult în neurologie și psihiatrie („La ce îți trebuie un Rolls-Royce să traversezi o stradă!”), profesorul accepta nașterea unei noi semiologii medicale derivate dintr-o semiotică prea puțin explicitată a comunicării nonverbale.

Cea mai mare surpriză, însă, pentru mine a fost acceptarea modelului nivelelor informaționale integronice ale psihicului, pe care i l-am prezentat în anul 1972. Argumentul lui a fost dezarmant: „Logica bunului simț mă face să fiu convins că ai dreptate. Modelul este foarte bun.” Această afirmație mi-a spulberat toate dubiile și incertitudinile pe care le aveam la momentul respectiv și mi-a mobilizat întreaga energie pentru a-l dezvolta pe parcursul întregii cercetări. Știu că i-a plăcut foarte mult ideea idoneistă a lui Gonthier, aceea a modelului deschis spre cercetare și de fiecare dată îl interesa

în ce măsură ceea ce spun se confirmă clinic sau are o utilitate în cercetare și cunoaștere.

Făcând acum o retrospectivă a multor întâlniri și discuții purtate, rămân profund impresionat de faptul că profesorul a avut mai multă încredere în mine decât aveam eu însumi; încredere ce contrasta cu opinia majorității celor din jur. Pot să spun că pentru mine încrederea a fost ca o rază de lumină ce m-a ghidat în bezna descurajărilor perpetue.

Toate acestea mă fac să fiu mândru că am fost elevul profesorului Eduard Pamfil.

Academician dr. VIRGIL ENĂTESCU

EDUARD PAMFIL ȘI VOCAȚIA SOCRATICĂ

Cu trei decenii în urmă veneam, pentru întâia oară, la Timișoara, despre care auzisem până atunci numai lucruri frumoase. La repartitia absolvenților anului 1960 am avut posibilitatea de a opta pentru o carieră de funcționar în domeniul culturii și o carieră universitară, fie în capitală, fie în orașul de pe Bega.

Anii de liceu petrecuți într-un internat al Bucureștilor din epoca postbelică au constituit un antidot puternic împotriva ispitei unei vieți în capitala țării deși, în acei ani, obținerea unui „buletin de București” era plafonul maxim al aspirațiilor unui tânăr provincial.

Orașul în care am descins, deși nu aveam aici nici rude, nici prieteni, cu abundența spațiilor verzi, cu parcurile sale pline de flori, cu case frumoase și străzi drepte și curate, mi-a plăcut foarte mult. Am rămas, însă, cu un profund sentiment de tristețe din cauza decepției pe care mi-au provocat-o oamenii acestui oraș, în primele luni și chiar în primii ani, ai adaptării mele. Cu câteva fericite excepții din rândul celor care, asemănător mie, proveneau din alte zone ale țării, majoritatea oamenilor cu care am venit în contact mi s-au părut prea închiși, prea rezervați, prea convenționali sau prea pragmatici și puțin dispuși să încurajeze elanurile romantice și să accepte gratuitatea jocului minții și fanteziei. Mi se părea atunci că

Timișoarei îi lipseau spiritele tutelare de ordin spiritual, capabile să imprimе locului o anumită atmosferă culturală. Aveam impresia că asemenea personalități lipsesc și în mediul academic în care am început să-mi desfășor activitatea cu întregul elan specific tinereții. Deși toată lumea știa că fostul Institut Pedagogic va deveni, în curând, Universitatea din Timișoara, corpul profesoral era format, cu precădere, din dascăli proveniți din licee și școli medii, mulți dintre ei foarte destoinici profesioniști la fostul lor loc de muncă, dar, cu prea puține deschideri spre lumea spiritualității și creativității universitare autentice. Mulți dintre colegii mei de atunci se complăceau cu situația de a fi simpli înregistrați și transmițători de informație științifică, luată de la alții. „Suntem dascăli și nu cercetători științifici!” – îmi spunea șefa mea de catedră, de altfel, o distinsă doamnă, înzestrată cu mult talent pedagogic, încercând astfel să descurajeze primele tatonări și „evaziuni” pe orogul științei create.

Între timp, în lume era în plină desfășurare cea de a doua revoluție tehnico-științifică. Ecourile ei ajungeau și până la Timișoara, în pofida „cortinei de fier” și „carantinei culturale” instituite de cârmuitorii comuniști ai țării. Cibernetica, fizica nucleară, electronica, genetica, structuralismul și semiotica deschideau perspective nebănuite. Tânărul intelectual, sensibil la marile mișcări de idei, simțea că nu mai poate rămâne în domeniul său îngust de specialitate. Se contura nevoia interdisciplinarității și abordării multidisciplinare a fenomenelor naturii și culturii. Pentru a înțelege ce se întâmplă în lume, tinerii aveau nevoie de spirite tutelare, capabile să reinnoade tradiția științifică, să „legitimeze”, într-un anumit fel, noile curente și noile metode de gândire și cercetare, mai ales că generația lor trăiseră marele deziluzii ale șarlatanismului științific al lui Lîsenko și Olgăi Lepeșinskaia și începuse să simtă tot mai mult sterilitatea doctrinei totalitarismului filosofic marxist.

Mă gândesc acum că, pentru mine, ca și pentru mulți reprezentanți tineri ai domeniului științelor umanistice din Timișoara, două mari personalități au avut un rol decisiv în

această perioadă: profesorul *Gheorghe Ivănescu* și profesorul *Eduard Pamfil*.

Primul provenea din lașul universitar, unde a fost scos din corpul profesoral pentru că îndrăznise să arate erorile științifice ale broșurii lui Stalin „Marxismul și problemele lingvisticii”. În tinerețea sa, G. Ivănescu trecuse pe la universitățile din Italia și Franța, era considerat cel mai înzestrat dintre elevii lui Al. Philippide, scrisese una din cărțile fundamentale despre istoria limbii române, fusese printre primii lingviști români care s-au confruntat, în mod critic, cu ideile reprezentanților Școlii structuralismului praghez.

Eduard Pamfil, distinsul profesor de psihiatrie de la Institutul de Medicină, venea de la Cluj, unde s-a bucurat de prietenia marelui Iuliu Hațieganu. Persoana sa era asociată fascinantului model al lui *homo europeus*. Se știa că se născuse în Elveția, dintr-un tată român și o mamă franțuzoaică. Doctoratul îl făcuse în Franța, la cei mai renumiți neurologi și psihiatri ai timpului, publicase volume de versuri, era un strălucit interpret al muzicii clasice la chitară, iar desenele sale în creion circulau prin oraș și încântau prin siguranța liniei și acuitatea observației psihologice. Se mai spunea că mulți ani a fost exilat politic, undeva în Nordul Moldovei, după o confruntare cu autoritățile comuniste pentru că îndrăznise să le vorbească studenților săi despre ce înseamnă a fi un adevărat patriot român.

Profesorul G. Ivănescu înființase la Universitatea din Timișoara un cerc de lingvistică teoretică și filosofică, uluindu-i pe participanți cu erudiția sa, prin atașamentul ieșit din comun pentru adevărul științific, prin onestitatea, probitatea morală și profesională, prin curajul cu care combătea ignoranța, impostura și conformismul științific. Dăruit cu trup și suflet științei, era exigent și cu cei din jur. Doctoranzii profesorului G. Ivănescu, printre care m-am numărat și eu, am fost puși de maestrul nostru pe studiu temeinic și sistematic, mai ales al textelor clasice de lingvistică, ajutați în studiul limbilor vechi și în formarea „stilului”, prin care profesorul înțelegea nu numai

modul de exprimare a ideilor, ci, un anume fel de a gândi și analiza fenomenele de limbă. Veșnic pelerin, mereu în conflict cu autoritățile locale, profesorul a plecat, mai întâi la Craiova, apoi, la Iași, unde a intrat în neființă, lăsând în toate locurile în care a poposit elevi, cărți, reviste și idei, dar, înainte de toate, amintirea unui model exemplar de Savant și Cetățean, valabil pentru toate timpurile.

După ce mi-am susținut doctoratul și am publicat prima mea carte, m-am apropiat de cercul interdisciplinar condus de profesorul Eduard Pamfil, cu ședințele ținute în fiecare marți, la Clinica de Psihiatrie. În multe privințe atmosfera din acest cerc era diferită decât cea de la Universitate. Părea mai puțin sobră, cu un public mai eterogen și cu un program străin de orice rigiditate formală. Oamenii veneau la ședințele cercului când puteau și plecau de acolo când doreau. În afară de medici psihiatri și neurologi, la ședințele cercului participau filosofi, sociologi, lingviști, psihologi, pictori, muzicieni, scriitori și poeți. Interesante erau și ședințele la care participau și invitați din alte centre universitare, printre care s-au numărat profesorii Săhleanu, Caravia, Stegăroiu ș.a.

Deși profesorul Pamfil, conducătorul permanent al dezbaterilor, anunța tema ședinței următoare, în principiu, se putea discuta orice subiect, având oricât de mică tangență cu problema dezvoltată, în extensiunea ei orizontală și în aprofundarea verticală.

După câteva ședințe mi-am dat seama că lejeritatea, laxitatea formală a cercului, nu e indiciul unei dezordini, ci, semnul unei ordini de alt tip, emanate de personalitatea maestrului, inconfundabilă în originalitatea și bogăția ei sufletească și intelectuală.

Când cineva mă întreabă despre oamenii cu adevărat inteligenți întâlniți în calea vieții mele aproape, în mod invariabil, primul meu impuls este acela de a invoca exemplul profesorului Eduard Pamfil, reprezentând una din mințile cele mai strălucite din orașul nostru. Trebuie să fii dotat cu un intelect ieșit din comun ca să poți propune, de-a lungul anilor,

discuției cercului teme a căror actualitate și importanță au depășit, întotdeauna, sfera subiectelor „la modă”. Îmi dau prea bine seama că prin selecția tematică (informația și structura persoanei, formă-structură-sistem, simbolul și imaginația, paradoxul în știință și în gândire, istoria și genetica, psihologia și hermeneutica formelor simbolice ș.a.). Maestrul reușea adevărate „străpungeri în timp”, anticipând domeniile ce vor deveni abia peste câțiva ani buni „locuri fierbinți” în confruntarea științifică și filosofică.

Numai dintr-o minte de mare capacitate de sinteză și forță creatoare a putut să se nască *concepția trionticității persoanei umane*, pe care sunt convins că posteritatea o va aprecia drept una din cele mai mari contribuții timișorene în gândirea sfârșitului de secol și de mileniu. Ilustrată, cu precădere, în domeniul psihiatriei, prin cărțile scrise de profesorul Pamfil împreună cu unul din cei mai înzestrați și mai profunzi discipoli ai săi, doctorul Simion Doru Ogodescu, această teorie despre cei trei poli concomitenți și interșanjabili ai persoanei umane (EU-TU-EL) a început să-și facă loc în teoria și critica literară (cf. Alexandra Indrieș, *Polifonia persoanei umane*, Editura Facla, 1985), în studiile de semantică și semiologie (cf. Ivan Evseev, *Cuvânt-simbol-mit*, Ed. Facla, 1983). Nu ne îndoim că ea va câștiga teren în domeniul psihologiei, teoriei comunicației și antropologiei filosofice, deoarece reunește o tradiție milenară a gândirii creștine cu ultimele cuceriri în domeniul științelor exacte și umanistice.

Mai mult și mai profund decât alții, profesorul Eduard Pamfil s-a aplecat asupra marelui miracol pe care îl reprezintă, în această lume, *persoana umană*. Din suferințele atâtor oameni, pe care i-a ajutat, și din marile rătăcirii ale omenirii a înțeles mai bine decât oricine că inteligența nu este, neapărat, o valoare supremă, dacă nu este secondată de o înțelepciune izvorâtă din comandamente morale și hrănită de valorile perene ale binelui și iubirii de oameni. Schema structurii persoanei umane pe care profesorul ne-o desena cu cretă pe tabla sălii de studiu de la Clinica Psihiatrică avea forma unei „cepe”

alcătuită din felii și nivele dispuse în mod ierarhic: structurile inferioare erau alcătuite din zestrea genetică a individului, urmate de aptitudini, temperament, caracter și inteligență, iar straturile superioare erau dominate de morală și axiologie, ca supreme repere dobândite de umanitate în istoria existenței sale în cultură.

Dar vocația unui adevărat maestru constă nu atât în justețea și frumusețea ideilor propovăduite ucenicilor săi, cât mai ales în capacitatea sa de a le transforma în act: el nu se mulțumește numai cu explicația modelelor superioare ale umanității ci, arată *cum* poți deveni om. Prin întregul său comportament, profesorul a contribuit la anabaza spirituală a discipolilor săi. A fost mereu consecvent principiilor vieții sale, izvorâte din natura sa profund umană și cultivate intens prin însușirea valorilor culturii naționale și universale. Posedând multe din însușirile unei ființe carismatice, savant și poet, în același timp, profesorul Pamfil a știut să transforme orice gest al său într-un act pedagogic, cu o mare putere de fascinație și de inducție psihologică asupra celor din jur.

Caracterul unei adevărate ritualități simbolice aveau, de pildă, momentele apariției maestrului în ședințele cercului. După ce asistența ocupa locurile în jurul unei mese rotunde, formată din băncile studențești ale sălii de studiu, iar pe coridor nu mai rămâneau decât câțiva fumători înrăiți, cineva dintre tinerii asistenți mergea să-l anunțe pe profesor. Peste puțin timp, cu pași elastici dar, mășurați, pe ușa larg deschisă își făcea apariția maestrul, îmbrăcat, de regulă, într-un pulovăr splendid sau cu un fular de lână moale în culori vii, însoțit întotdeauna de nelipsitul Tuș, un câine negru de rasă nedefinită. Cu mișcări dinainte știute, profesorul se așeza pe scaunul său, iar câinele se culca pe podeaua sălii, în spațiul rămas liber din interiorul cercului de mese. Câinele adormea sau se prefăcea că doarme. Nu reacționa decât atunci când vorbea profesorul. Își ridica atunci capul și se uita atent la gura stăpânului său. Dacă începea să vorbească altcineva, Tuș își puneă, din nou, capul

pe podea și continua să dormiteze, reflectând parcă la spusele maestrului.

Prospețimea ideilor și expresivitatea vorbelor își găseau expresia și în plasticitatea gestului, în ținuta sa vestimentară ce îmbina originalitatea artistului și lejeritatea sportivului. Multora ni se părea că făptura fizică a profesorului a scăpat eroziunii timpului. La cei peste șaiszeci de ani ai săi, în zilele pe care și le petrecea la sanatoriul de la Gătaia venea, adesea, în sala de sport ca să joace tenis de masă cu elevii săi tineri. În timpul jocului nu se agita inutil, mișcărilor erau pline de agilitate, economie și precizie. Nu urmărea neapărat câștigul ci, frumusețea jocului. Îi plăceau ritmicitatea schimburilor de mingi și a loviturilor cu paleta, situațiile inedite de joc.

Cu ocazia preumblărilor pe aleile și cărările imensului parc din Gătaia am fost, pur și simplu, frapat de cunoștințele sale de botanică, demne de un adevărat concetățean și urmaș al lui Jean Jacques Rousseau, provenit din Țara Cantoanelor, unde și-a petrecut copilăria.

Captivante și pline de surprize noetice erau dialogurile cu profesorul pe teme de artă plastică, muzică sau literatură. De la dânsul am aflat că arhetipurile Yin și Yang stau la baza percepției noastre a formelor din natură și din artele plastice, în mod inconștient, chiar dacă nu suntem familiarizați cu gândirea tradițională chineză. La sugestia profesorului, am făcut un test cu studenții mei de percepție a formelor geometrice din care a reieșit, în mod clar, că linia dreaptă verticală, triunghiul, pătratul se asociază principiului masculin, în timp ce linia orizontală, ovalul sau romboul evocă feminitatea. Datorită profesorului am făcut cunoștință, cu mult profit pentru lucrările mele ulterioare, cu fascinanta lume a formelor imaginarului cuprinsă între coperțile *Dicționarului de simboluri* a lui Jean Chevalier și colaboratorilor săi francezi și străini.

Cu deosebită plăcere și cu o adevărată vocație de lingvist vorbea profesorul despre cuvintele limbii, față de care manifesta o grijă și o responsabilitate ce aminteau de atenția acordată unor ființe vii. Pe masa de lucru a profesorului nu lipsea,

niciodată, un bun dicționar etimologic sau explicativ. Despre unele cuvinte spunea că au în ele o lumină divină; ele pot să rămână pure ca lumina începuturilor dacă se pliază pe miezul unui mare adevăr, dacă nu cad pradă stereotipiei și banalității.

În vorbirea sa îi plăcea să folosească cuvinte și expresii inedite, metafore și complicații plastice, o presăra cu multe paradoxuri, însă, prin darul său oratoric nu încerca, neapărat, să-și domine asistența, să-și impună, cu orice preț, personalitatea. Până la întâlnirea cu profesorul Pamfil nu mi-a fost dat să văd un om atât de înzestrat cu vocația dialogului. Privindu-l și ascultându-l la ședințele cercului, la mesele de prânz sau cină de la Casa Universitarilor, unde era mereu înconjurat de prieteni și admiratori sinceri, îmi spuneam că așa trebuia să fi arătat Socrate în mijlocul elevilor săi atenieni. Dacă i-aș fi spus acest lucru profesorului, m-ar fi amendat cu una din numeroasele sale glume sau cu o povestire plină de tâlc moral, în care se amesteca ironia și autoironia, însoțite de multă înțelegere și toleranță față de slăbiciunile oamenilor.

Pentru a provoca un impact intelectual, pentru a-l pune pe interlocutor într-o stare de „descătușare” ideatică, maestrul recurgea, adesea, la arma paradoxului pe care îl considera un adevărat „scandal” în lumea ideilor, o erupție vulcanică pe terenul unei gândiri stagnante și stereotipe.

Într-o seară de primăvară, când înfloriseră teii de pe străzile și bulevardele Timișoarei, la fereastra deschisă a clinicii, stătea profesorul și privea în direcția clădirii Institutului de Medicină. În spatele său, eram eu și doctorul Ogodescu. Maestrul era îngândurat și puțin trist. Aflasem că, nu se știe pentru a câta oară, a rămas din nou fără locuință, că întâmpina o serie de greutăți privind postul său de profesor și șef de clinică. Fără să-mi dau prea bine seama de ce am început să vorbesc despre răul de domnește în lume, despre omenirea copleșită de griji și stăpânită de idealuri meschine și pragmatice, despre criza valorilor, despre lipsa de criterii morale în politica marilor puteri ș.a. La un moment dat, profesorul s-a întors spre mine și a spus: „Tinere, știi ce regret eu cel mai

mult în viață?” Plecând de la contextul discuției și cunoscând unele preferințe ale maestrului, i-am răspuns: „Că nu v-ați născut în Renaștere sau în Epoca Luminilor!”. „Nu!” – a zis profesorul. „Regret că nu am moștenit o fabrică de armament...” Am rămas puțin descumpănit. Nu știam dacă e o glumă sau un adevăr, mai ales că maestrul a continuat să dezvolte ideea cât de profitabil este, astăzi, să produci și să vinzi armament.

Maestrul Pamfil și fabricantul de armament ucigaș!... Asocierea celor două noțiuni era bizară, incredibilă! De fapt, producerea uluielii era scopul urmărit de profesor, în acest caz. Mi-am dat seama că era o formă originală de recurgere la *demonstratio ab absurdo*, că era o modalitate de exorcizare a răului din gândirea interlocutorului, prin stimularea unui act imaginativ în care chipul omului este substituit de figura monstrului, urmată de oroarea unei asemenea înlocuiri.

Profesorul i-a ajutat pe bolnavii săi și pe oamenii din preajma lui cu asemenea deformații hidoase ale umanității. A răspândit în jurul său bunătate, toleranță și lumină, mulțumindu-se cu foarte puține bunuri materiale și avantaje sociale în folosul său personal.

Întorcându-mă la începutul acestor rânduri, aș putea spune că, în mod simbolic, chipul celor doi mari dascăli ai Timișoarei, al profesorilor G. Ivănescu și Eduard Pamfil, se asociază în mintea și în sufletul meu atât prin marea lor lucrare asupra sufletelor oamenilor, cât și datorită faptului că nici unul din ei nu a avut o casă ca lumea, petrecându-și zilele și anii în cămine studențești, camere de oaspeți sau de gardă ale spitalelor. Poate, despre asemenea oameni se spune că ei își durează o casă în ceruri sau în sufletele contemporanilor și urmașilor...

Prof. univ. IVAN EVSEEV

3 mai 1992.

„AM SĂ FIU UN TRIST ALBEDO...”

Titlul acesta reprezintă un emistih dintr-o poemă a d-lui Eduard Pamfil, anume *Eu rămân...* (*Adagio*, 1986), și, pare-se, e concludent pentru întreaga-i poezie, care e una elegiacă și palid aureolată. Nu numai astronomic vorbind, dar și alchimic, poemele cele mai bune ale acestui trubadur (ajuns dintr-un străvechi Albi al ereziilor cathare, cu tolba și theorba lui, în epoca și lumea noastră) evocă stadiul de Albedo, adică „opera la alb”: exsanguie evanescente, o climă oarecum aligidă, un sânge (liric) alb-albastru (precum acela a lui Rilke), o „puritate aeriană” (cu un cuvânt a lui Ion Barbu), o sublimare a materiei în „abur”, în imponderabil.

Poeme fără greutate, fără, adică, leșt, nici umbră, de diafanitatea însăși a Silfului mallarméan, a impalpabililor Elfi. Poetul e un „dezlegat”, nu doar de greul ca atare al pleomorfelei materii apatice și iluzorii, de pondere și gravitație, ci, într-un fel, și de cuvânt, cuvânt în care nu prea crede, față de care-i mefient.

Nu verbul este genul proxim al poeziei pamfiliene, dar muzica și/sau tăcerea, – una (să-i spunem) pre-verbală, de o acustică perfectă: un receptacol silențios și, dacă vrei, preparatoriu al marelui eveniment sonor, adică muzical, căruia versurile înseși îi sunt un fel de „vene cave”, de camere de rezonanță, de tuburi nobile de orgă. „Suflet serafic” (cu

frumoasa expresie a lui Călinescu) sau, numai, intelect angelic, poetul nostru nu pășește, ca de obicei, pe „coașa” însăși a „bulevardelor de smoală”, ci la un deget, cel puțin, de șleurile lumii noastre, într-o firească levitație de duh eteric și vagant, ca mirii unui Marc Chagall, dacă nu sunt sacrileg, aidoma lui Christ pe ape; o face simplu, fără caznă, cu har, cu grație mozartiană.

Într-un context precum al nostru, de cras materialism opac, de groasă nebulozitate, specifice acestui ciclu târziu și ultim: Kaliyuga, domnul Eduard Pamfil rămâne un diafan, un volatil, un „trist albedo” singuratic, un fel de luminos vestigiu al străvezimilor dintâi. Căci, cu un vers blagian celebru: „A fost cândva pământul nostru străveziu”.

ȘERBAN FOARȚĂ

EDUARD PAMFIL,
PERSONAJ CENTRAL
AL CERCULUI DE PSIHIATRIE JURIDICĂ

Am mai scris despre acest cerc, prezentându-l prin prisma motivației de interdisciplinaritate a juriștilor, legiștilor și psihiatrilor din Timișoara și a motivației mele de a „instituționaliza” întâlnirile lunare între aceștia, prin afilierea atât la USSM, cât și la Asociația Juriștilor (organizația Timiș) experiment neimitat în țară înainte de 1989, deși am îndemnat la aceasta și alte centre universitare. Acum, voi încerca să-l situez pe profesorul Pamfil în cadrul respectiv, ceea ce e destul de ușor, pentru că, de la faptul că în cabinetul său s-a hotărât sprijinirea inițiativei – în buna tradiție de constituire de cercuri de contact cu oamenii de cultură din oraș, inițiate din anii '60 de către clinică și până la faptul că el nu a lipsit aproape de la nici o ședință și că intervenea deosebit de interesat și interesant, fiind ascultat cu venerație, locul său nu a fost decât central, iar rolul său esențial.

Pentru măcar o filă de poveste, voi arăta că Cercul s-a constituit în ședința din 11.02.1985; cei 45 prezenți, ca și cei veniți până la finele anului, fiind considerați membrii fondatori (calitate pe care avocatul Ruva o revendică și acum cu mândrie, într-o prezentare ce i se face de un almanah timișorean din 1996). Că ședințele aveau loc lunar, mai întâi în amfiteatrul

clinicii, apoi în spații de la Dicasterial, iar în ultimii 3 ani, la Casa Universitară. Că erau prezidate de cel ce făcea comunicarea în ziua respectivă, socotit ipso facto cel mai avizat sau motivat în problemă. Că discuțiile erau de ținută, sinceritate, spirit critic, curaj; de la imputarea disfuncționalităților din interior (prin monopolizarea elitistă sau gerontocrată a cuvântărilor sau lipsa de substanță a unor lucrări), până la acuze aduse autorității administrative (de exemplu: autorității tutelare de la Primărie), medico-legale (privind unele expertize), judiciare (avocații atacând, în voie, pe procurori sau pe judecători, pe spețe punctuale – fapt pentru care unii membri evitau să mai vină), polițienești (milițienii fiind primii care au dat bir cu fugiții) și până la comentarea comparatistă a legii (făcându-se multe propuneri de lege ferenda cu ocazia Consfătuirii de Psihiatrie Socială de la Timișoara din 1986).

Există, desigur și o structură „ierarhică” cu „președinți de onoare” (profesorii Pamfil, Stegăroiu, Crișan și Tenchea – doctor în drept de la Paris din 1931), președinte executiv – psihiatru (care era și... fată în casă) și copreședinte – jurist (avocat Secoșan), vicepreședinți și secretari din ambele părți. În toastul rostit la aniversarea primului an, Pamfil comentează: este vorba de un „club de antropologie” care nu-și clamează interdisciplinaritatea din faza de șantier și de intenție și o amână pentru cea de concluzii și succese; totuși e de reținut bunacredință și „spiritul de muncă și gândire care este orizontal, intercomunicant și solidar, egalitatea noastră democrată fiind expresia unei identități de intenție benefică și dragoste de oameni”; dorința e de a ne perfecționa axiologic, plecând de la „solidaritatea și egalitatea în ignoranța privind eternele întrebări fundamentale pe care le ridică natura umană”; colaborarea este sinergică și anti-ierarhică „fiecăre putând fi lider înăuntrul și în timpul expunerilor și cuvintelor noastre, pentru ca apoi să trecem în bancă și să cedăm locul următorilor”; se speră în dobândirea unei „autorități morale” depinzând de felul cum vom ști să fructificăm „cel mai prețios bun sufletesc al intelectualilor, care e sentimentul de fraternitate în cunoaștere

și de generozitatea față de condiția umană” și de felul cum vom ști să corectăm sau să neutralizăm defectele cu care suntem „înzestrați încă”; se scontează pe informarea științifică, dar și pe educarea și instruirea culturală a beneficiarilor noștri; „toate academiile lumii au avut două nivele de receptanți: cel al inițiaților și cel al beneficiarilor științei și înțelepciunii, prin intermediul educării informante și prin prestigiul moral al aceluia care fac din cunoaștere și axiologie rostul și sensul vieții lor”; președintele de onoare recomanda ca fiecare să poarte o insignă imaginară de membru al cercului și „părtaș egal la toate realizările științifice, normative și educative ale acestuia” și sfârșea cu deviza „Toți ca unul și unul ca toți, Toți pentru fiecare și fiecare pentru toți”. Această alocuțiune a avut importanța ei, mai ales în rândul juriștilor, care nu mai făceau nici un secret din încercarea de a-și influența colegii neparticipanți pe probleme de cultură interdisciplinară sau prelungind dezbaterile din cerc în dialoguri în fața instanței.

Strângerea rândurilor s-a petrecut și prin trăirea împreună a unor momente pline de emoție, cum au fost: semnarea solidară a proceselor-verbale de ședință (o măsură de prevedere utilă atunci); celebrarea Bicentenarului Revoluției Franceze, la 20 iunie 1989; omagierea profesorului Pamfil la 76 de ani (într-un cadru muzical asigurat de discipolul său întru chitară, Ilie Stepan, în mai 1988, ceea ce s-a repetat, ceva mai trist, în mai 1991) sau a doctorului Tenchea la 86 de ani (septembrie 1989) sau participarea solemnă, în auditoriul din Timișoara, la clipa punerii în mormânt a profesorului Stegăroiu, ce avea loc la Cluj (11 februarie 1988) sau aniversând an de an cercul însuși sau, în fine, fiind măguliți de îndemnul domnului Tenchea ca cercul să devină o „Academia Banatica”.

Dar să vedem ce și cum se discuta tematic acolo (pe baza consemnărilor din registrul de ședințe, a lucrărilor păstrate în mapa cercului, a dosarelor cu cele prezentate la consfătuiri de anvergură. Există o preocupare permanentă pentru „problema fundamentală”, care pentru Stegăroiu era relația determinism versus libertate, pentru Tenchea – întemeierea

responsabilității penale și a criteriului discernământului pe morală și liber arbitru, pentru Secoșanu – prioritatea analizei motivaționale a subiectului, pentru Lăzărescu – prezentarea de caz (atât clinic, cât și juridic) și alcătuirea unui dicționar interdisciplinar, pentru Ruva – prezența la cerc a cât mai mulți profesioniști, pentru Adîncu – problema psihiatriei civile etc.

La ședința inaugurală din 11.02.1985 atât prof. Crișan, cât și prof. Stegăroiu au subliniat importanța Școlii de Psihiatrie a prof. Pamfil în fixarea în expertiza psihiatrico-legală românească a noțiunii de „discernământ diminuat” graduat, cu diferența că Stegăroiu era critic față de conceptul discernământului, cum va fi pe tot parcursul participării la cerc, precum și în comunicările la diverse consfătuiri (aici trebuie arătat că într-un articol publicat în 1957, Pamfil vorbea de cele trei grade ale „responsabilității atenuate” – care, de altfel, se folosea și înainte în expertiză, după modelul și lista legistului francez Simonin – și, abia după ce Consfătuirea de Psihiatrie și Medicină Legală de la București din 1962 a cerut limitarea referirii psihiatrilor la „capacitatea de discernământ”, s-a ajuns la sintagma „discernământ diminuat”, mai ales grație articolului scris de Pamfil, Crișan, Stossel și alții în 1963).

La a doua ședință, din 25.03.1985, apar primele polemici, în speță cea între prof. Stegăroiu și conf. Lăzărescu privind filozofia Kantiană, apropo de autonomia de voință ce stă la baza responsabilității umane, pe care primul le nega vehement (deși în cursul său de Drept Penal, tipărit la Cluj în 1958, inserase câteva pagini despre importanța lui Kant, care „speculând pe libertatea absolută de voință, admitea că omul poate să-și dea norme morale și juridice, sustrăgându-și acțiunile de sub imperiul necesității și transferându-le sub acela al legii morale, ceea ce face posibilă responsabilitatea”). La această polemică, Pamfil nu a participat, iar Tenchea a căutat să-l domolească pe Stegăroiu, întrebându-l despre cotele de determinism biologic, social și cosmic în geneza infracțiunii. Dar la 29.04.1995, Pamfil vine cu un „Eseu despre libertate”, la care Tenchea se interesează dacă infracțiunea nu e cauzată

tocmai de manifestarea anarhică a libertății de voință (citând și el pe Kant, cu antinamica „sociabilitate antisocială a oamenilor”).

Până la vacanța de vară, Pamfil mai comunica „Despre modurile minciunii – eseu antropologic” Stegăroiu „Aspecte socio-juridice ale fenomenului minciuna”, iar Lăzărescu, „Despre minciuna patologică”. După cele două luni libere, încep prezentările de cazuri –” cazuistica „fiind comuna Justiției și Medicinei, în opinia lui Lăzărescu, dar Stegăroiu cerând doar cazuri relevante și acuzând „apologia cazului”. O nouă polemică între cei doi izbucnește în 28.10.1985, plecând tot de la disjunția exclusivă libertate – determinism a penalistului, la care psihiatrul răspunde că ele nu sunt incompatibile și introduce diferențe de nuanță între aspectul normativ și aspectul concret al „determinismului prin libertate”, precum și între determinismul din științele biologice și cel din științele umane, cu posibila recuperare a discuției despre destin – la care primul întreabă: de unde atâta „repulsie” pentru determinismul științific și alunecare mereu spre filosofie. Momentele polemice erau tensionate, ceilalți tăcând nemișcați, nici chiar Pamfil nu intervenea, cu umorul său și în baza regulei „anecdotică primează”, dar, după sclipitorul duel, toată lumea rămânea cu ceva. La aceeași ședință, Pamfil prezintă „Considerații despre motivație”, din care reproduc afirmații de ordin general: psihologia a ajuns din urmă justiția acum 100 de ani, dar racordarea scontată între aceste discipline a eșuat; nici psihologia nu a vorbit decât fragmentar „despre sensurile fundamentale ale psihismului integral, ale sufletului desfășurat personant în conștiință”; în tratatele ei „nu ai sentimentul întâlnirii vreunei persoane umane”; „scientismul psihologic a fost infestat, de la început, de ideea sufletului compozit, a structurilor etajate arhitectonic, a facultăților asociate în fascicule, a balanței oscilante între subiectiv și obiectiv...”; „cea mai gravă alterare a fost produsă de coexistența cu psihologia „moleculară” a psihanalizei... model de psihism negator al conștiinței creatoare și al ontologiei etosului”; dar, – speră

autorul – vine ea, vremea „discursului bazal despre natura noastră psihică”, aruncându-se peste bord noțiuni precum, „voința, ce nu mai înseamnă nimic, ...subconștientul, care e o invenție, ...inteligenta, care e o caracteristică structural-dinamică a psihismului întreg”; „în Justiție există o întâlnire între planul materialului atemporal și impersonal al Legii și fluxul mișcător, schimbător și versatil al conștiinței omului, om care, atunci când își face legile, gândește și procedează complet diferit de atunci când ajunge în brațele acestora”. Mai târziu, în 30.07.1986, vorbind despre „Motivație și adolescență”, după ce face un reușit portret psihologic al acestei vârste „amfibie”, solicită, în ipoteza „polimorfei prezențe judiciare” a adolescenților, „artă psihologică sau vocație psihologică și antropologică din partea judecătorilor” – de unde rezultă că, totuși, întâlnirea dintre cele două discipline are sens și că autorul credea încă în rostul interdisciplinar al cercului, pentru care toastase cândva.

Între timp, are loc Consfătuirea de Psihiatrie Socială de la Timișoara, din 25–26.04.1986, unde cercul formează secțiunea I („Mergem la Cerc?!” – ironizează Stegăroiu), cu foarte mulți ascultători în amfiteatrul de la Agronomia veche, cu 50 comunicări și cu o sinteză a moderatorului, care se publica la revistă. În acea sinteză se vorbește și despre „statutul interdisciplinarității Psihiatriei–Drept–Medicină Legală”, după primele rezultate ale experimentului reprezentat de Cercul timișorean, și despre „statutul conceptelor de Psihiatrie Juridică” – remarcându-se critica acerbă a lui Stegăroiu la noțiunea de discernământ care „nu are statut științific distinct, nu face parte din limbajul tehnic psihologic sau psihiatric, nu comportă teste ferme de apreciere retroactivă, poate conduce – în paradigmă gradualizată – la prevalarea de minus – responsabilitate penală a 50% din populație (minori, bătrâni, debili, limitări, encefalopați, alienați, surdo-muți, alți tarați). În plenul Consfătuirii, Pamfil prezintă câteva „Teze” despre responsabilitatea atenuată, în realitate o serie de aforisme cuceritoare precum: „Justiția e un bun al tuturor, pedeapsa e

un... bun personal”; „Cunoașterea legilor nu înseamnă (decât uneori) și înțelegerea lor; forța legilor ar trebui să consiste și dintr-o participare intelectuală sau comprehensivă la ele”; „Justiția încearcă să separe, să distileze adevărul dintr-un flux de minciună continuă, cuprins inevitabil în viața de relații sociale”; „Valorile nu sunt apriorisme, ci matricile conștiinței;” „Discernământul nu e o „constantă” a psihismului, ci, un „câmp tensiv”, care se anulează în identitate (poate discernământul e condiția-limită a cunoașterii cauzale)”; „Conștiința nu e o sumă de opțiuni și judecăți de valoare; esența conștiinței e solidaritatea morală cu oamenii”; „Atenuarea responsabilității înseamnă scăderea, diminuarea persoanei morale. Și, așa cum scăderea inteligenței „cheamă” scăderea pedepsei, cei care sunt diminuați moral nu pot fi „onorați” cu responsabilitate”; „Societatea nu poate să „investească” responsabilitate în cei care nu o pot asuma sau nu o pot purta”; „A discerne forme, culori mirosuri... este expresia diferențialelor senzoriale. A discerne binele de rău, este însă o judecată de valoare. Aici se așază cortul responsabilității”, „Responsabilitatea e un fapt de reciprocitate morală. Pedepsa e un fapt monopolar. Este „înjumătățire”, temporară sau definitivă, a conștiinței de libertate”; „Paradox: pedepsa e un corelat de responsabilitate pentru culpabil și... un act de discernământ pentru justițiar”; „Discernământul (atenuat sau integru) e un mod simplist (și trist) de a considera condiția juridică a sufletului omenesc”... Succesul lecturii acestora în sală a fost mare, dar afirmația despre „simplism” nu-l contrazicea pe Stegăroiu (care găsea respectiva noțiune pur și simplu neștiințifică), însă ea pare contradictorie chiar cu teza de mai sus, despre diferențialele valorice, pe care se bazează responsabilitatea, care e, totuși, „un fapt” de reciprocitate morală.

Un alt eveniment major al cercului a fost lansarea în ședința din 20.04.1987 a monografiei lui Tenchea „Conceptul discernământului și reflectarea lui în legislația și doctrina franceză și română, în raport cu determinarea responsabilității penale”, răspândită în xerocopii și considerată de toată lumea ca unica de acest fel apărută vreodată în țară; autorul a

adăugat, în plen, ca fără acest concept dreptul penal nu ar exista, pur și simplu, și a informat că proiectul noului cod penal francez îl introduce textual în art. ce urmează a înlocui art. 64 din Codul Napoleon, în timp ce la noi unii îl abandonează – fapt pentru care domnia sa cere, de lege ferenda, o definiție legală a discernământului. Pamfil, obiectează că termenul e de „dicționar psihiatrico-legal”. Stegăroiu, se mira, din nou, cum de se poate recomanda un cuvânt încărcat cu tot felul de conotații. Secoșianu observa că s-a ajuns de la „atenuarea responsabilității” (despre care el și alți juriști au învățat din „expertizele luminoase” ale lui Pamfil de pe timpuri) la „atenuarea discernământului”, prin „eufemism” și adauga că textul juridic se poate dispensa de noțiunea de discernământ, dar nu și de cea de persoană și cea de motivație (numită în penal „mobil”). La 24.10.1988, discutându-se din nou – după lectura în grup a recenziilor comunicărilor de la Predeal, apărute în revistă – Pamfil declară brusc că retractează noțiunea de discernământ diminuat, căci „discernământul e capacitatea inteligenței ce duce la responsabilitate, iar aceasta e o însușire globală a persoanei – deci discernământul e aspect al inteligenței, iar responsabilitatea al persoanei morale” (or, moralitatea nu e „cantimetrică”). După primul șoc, Secoșianu căuta să-l împace, zicând că „unele controverse sunt naturale”, Lăzărescu – distinge și el, între responsabilitatea civico-juridică (care e dozabilă) și deci apropiată de discernământul gradualizabil – și responsabilitatea morală care nu e cantitativă. Dressler releva totuși că discernământul diminuat e o noțiune operantă în justiție și chiar legiuitorul o prezumă – de exemplu când incriminează pruncuciderea. Alții își aduc aminte ca la consfătuirea „Bolnavul psihic în fața legii”, ținută la Cluj în 1977, Quai și Sîrbu criticaseră pe Pamfil și Scripcaru, care admiteau responsabilitatea atenuată și discernământul graduat – „concepte ce nu există explicit în lege, sunt neștiințifice și arbitrare”, dar și că la Consfătuirea de Psihiatrie Legală din 1972 de la Gătaia, Predescu, Terbancea, Romilă, Vianu, Dragomirescu prezentaseră o „teorie a discernământului”, funcție dependentă

de conștiință și personalitate (cum sugerase Pamfil în 1957, vorbind despre responsabilitate) și au admis și ei un discernământ „scăzut”, chiar dacă nu în mai multe grade. De ce atunci, această retractare a conceptului?

Să vedem ce s-a întâmplat la Consfătuirea de Psihiatrie și Medicină Legală de la Predeal, din 23–24 oct. 1987 (unde cercul a participat în număr mare și cu 30 de comunicări)? Redau fragmente din cele două comunicări ale profesorului. În „Despre discernământ și responsabilitate”: „Justiția e modul evolutiv al Istoriei, așa cum revoluția e modul exploziv al ei; Justiția e numitorul comun al tuturor instituțiilor umane”; „Cred că dreptul (gândirea juridică) e primul și fundamentalul model dinamic al modulării social-umane. De aici rezultă o „interdinamică apriorică” a gândirii juridice. Și, tot de aici, continua adaptare lingvistică (și etică) pe care diversele trepte ale Istoriei Dreptului au trebuit s-o desfășoare pentru ca jurisdicția și jurisprudența să rămână mereu comprehensive, umane, pozitive și evolutive”. Deci, când în vocabularul juridic, cuvântul „discernământ” intră în „binom – semantic – (mai mult sau mai puțin) – antagonist” cu acela de „responsabilitate”, e posibil să apară o tentativă de echivalare a lor (care a tot eșuat) pentru că ele denotă structuri și nivele „ireductibile în psihismul uman desfășurat ca Persoană”. Discernământul se referă la „nivelul fundamental de funcțiune diferențială a conștiinței”; e o „operație elementară a cunoașterii”, o etapă necesară, dar nu suficientă pentru „sesizarea comprehensivă a vreunui fenomen sau înregistrarea circumstanțială a unei situații”, e „modelul celui mai simplu act mental adaptativ”, observabil și pe treapta cea mai de jos a psihologiei umane, face parte din „funcția fundamentală și generală a comparării, pe care mintea noastră o desfășoară ca orientare primară, deci pre-cauzalizantă, în ambianța câmpului de conștiință”, ulterior pe acest nivel structurându-se determinismul și durata, „Discernământul e o modalitate care ține de ordinul lui „a avea” „al ființei” și, de aceea, juriștii întreabă dacă un îns „are sau nu are” discernământ, vizând o „capacitate – cognitivă – și nivel –

general – de – inteligență”, care e abia „tangentă la orizontul conștiinței morale și a persoanei actante”. Câtă vreme, responsabilitatea e „fața – spre – lumea – umană” a conștiinței morale, ea marchează o „participare solidară și necondiționată – prin cunoaștere și acțiune – la valorile grupului structurat, care e societatea”, ea „participa” la ordinul existențial a lui „a fi”, modelând „sinformant” persoana cu semenii. Deci, ființa care „discerne” nu este integrată comportamental, ca persoană, decât dacă – și – atunci când distinge binele de rău – caz în care nu mai e vorba de un act elementar, ci de o judecată de valoare și „cuvântul suferă o mutație de sens”. „A fi, être, Sein este axul persoanei – a avea este un atribut cantitativ (situațional și operativ) al unei ființe”. Omul nu poate fi privit ca un „discernământ în desfășurare”. „Evident, că un ins responsabil nu poate să nu aibă integră funcția discriminatorie a inteligenței, în schimb un ins cu discernământ capabil de cauzalitate secvențială și aprecieri cantitative poate fi, totuși, modificat, mai mult sau mai puțin, în responsabilitate, adică în axiologia sa funciară”... Și acum dintr-un alt eseu „Despre capacitate”: „Pentru mine, discernământul e negativ în esență, el notează deosebirea, ne-identitatea, ne-egalitatea, ne-investirea axiologică dintre cei doi termeni comparați ai unei situații, el nu definește persoana, ci o plasează doar în context situațional. Responsabilitatea e monopolară, e atitudine și actare, de liberă și incondiționată coerență morală, înăuntrul conștiinței. Ca toate judecățile cantitative (deci metrice), actele psihice de discernământ sunt comparative și, implicit, bipolare”. Acest aspect e prezent și în discernământul moral, dar trebuie subliniat că „discernământul moral nu e încă responsabilitate”, aceasta implicând completarea discernământului cu o „continuă opțiune axiologică”. Responsabilitatea se înscrie în „dimensiunea etică a ființei” și se instituie prin funcția sa socială. Și, după ce afirmă că „capacitatea privește situația intra-judiciară” (fiind condiție apriorică a actului judiciar), iar responsabilitatea e referință longitudinală sau că, „capacitatea poate fi considerată ca expansiune a discernământului înspre și pentru corelarea

motivațională (și afectivă) a situațiilor juridice” – Pamfil încheie: „În sinteză, conceptul de capacitate juridică îmi apare situat intermediar între vetustul discernământ și responsabilitate. Nici una din aceste trei vocabule nu se pot substitui sau echivala”... Dincolo de aceste formulări fericite sau doar sofisticate, este evidentă căutarea denotatului termenului de discernământ în circumstanțialitatea unei situații sau acțiuni și a celui de responsabilitate în opțiunea axiologică permanentă, discernământul moral putând fi tocmai testul transversal al responsabilității longitudinale – adică ceea ce se spune banal, de decenii: că discernământul e criteriul responsabilității și că ar putea fi gradualizat (textul indicând și posibilitatea atenuării responsabilității, cum încercase să dovedească în articolul din 1957) – așa că retractarea din 24.10.1988, e inexplicabilă chiar pe modelul său. De altfel, în aceeași zi, după ce membrii cercului l-au asigurat că discernământul gradual este operant în expertiză și în justiție, profesorul a cedat oarecum, dar în anul următor nu a mai revenit explicit asupra subiectului.

În 1989, s-a manifestat mai adesea punctual, participând și la prezentarea de cazuri. A fost totuși flatat când în 17 aprilie 1989 Secoșianu l-a citat privind conceptul de atenuare a responsabilității, care nu ar fi totuna cu diminuarea discernământului, de care se vorbește în expertize. De altfel, întregul cerc a apreciat impactul pe care îl aveam în practica judiciară locală, când Secoșianu a asigurat că se poartă, în continuare, discuții între juriști, de tipul „Dar, oare nu s-a discutat în cadrul Cercului de Psihiatrie Juridică pe această temă; nu au existat, opinii contradictorii în acest cadru?” Sau când același l-a citat din memorie pe Pamfil, cu următoarea replică dintr-o ședință „Adevăr în afara sentimentului... nu cunosc!”... A mai fost și celebrarea Bicentenarului la 20.06.1989, când profesorul a rostit „Revoluția suspendă dreptul”, afirmație combătută la șueta de la local după aceea, de către mai mulți membri ai cercului, care susțineau că, dimpotrivă, revoluția permite instaurarea unui nou drept, mai drept... ceea ce era, evident, o premoniție.

La 20 Decembrie 1989, profesorul Pamfil a expediat o scrisoare de protest în numele cercului în legătură cu represiunea de la Timișoara, dar nu s-a putut afla ulterior unde sau dacă a ajuns la destinație. În 22 decembrie 1989, a rostit și binecunoscuta propoziție: „Comunismul s-a născut pe Neva și a murit pe Bega”.

După aceea, în 1991 a mai luat atitudine, într-un text numit „etică și Psihiatrie” împotriva incriminării psihiatrilor de abuz și complezanță față de represiunea din anii dictaturii: „Ca fost deținut politic, sunt mâhnit că spitalele de psihiatrie din Banat (Timișoara, Jebel, Gătaia), pe care eu le-am ctitorit, au fost incluse în harta publicată de revista „Memoria” nr. 5, printre cele 15 azile psihiatrice cu caracter represiv din țara noastră (a „gulagului românesc”, n.n.). Curios este că nimeni nu pare să știe cine a alcătuit de fapt această hartă...”

...Oricum, aceste rânduri au fost scrise (bune-rele) la cererea prietenului meu, Doru Ogodescu decedat între timp și cel mai apropiat de profesorul Pamfil în ultimii săi ani de viață.

Dr. FLORIN GĂLDĂU

EDUARD PAMFIL – SLUJITOR AL OMULUI

Dificultatea de a scrie despre profesorul Pamfil este aceea pe care orice doritor de a explica un fenomen exceptiv real o resimte în încercarea sa. Cu atât mai mult, cu cât este vorba de un psihiatru cu o expresie unică prin strălucirea pe care o dă cuvintelor în demersul de a găsi o nouă cale, acolo unde totul părea deja spus.

Eduard Pamfil ilustrează un secol care a adus românilor un Enescu și un Brâncuși, un Noica și un Cioran, un Eugen Ionescu, Moisil sau Blaga; nume a căror rostire europeană și universală găsește trăsătura comună: o enormă originalitate și o forță magnetică pentru spiritualizarea unei întregi generații.

Destinul intelectual al profesorului Pamfil nu s-a frânt în fața oceanului de suferință și de urâtenie prin care o ordine asiatică, entomologică, foșcăitoare și cenușie încerca să neutralizeze orice mișcare a spiritului, orice strălucire individuală. Ca multe conștiințe dispuse să oglindească o realitate neconformă cu imaginile de lanternă chinezească, pe care măscărici plătiți sau fundamental împotmoliți în prostie, (ca într-o lavă antiaxiologică) le ofereau Eduard Pamfil a fost nu doar marginalizat, ci pur și simplu judecat de tribunale și condamnat de o justiție care era, la rândul ei, victimă. Vina lui, cea de a fi intelectual român, era insuportabilă pentru orice instanță a prostiei. Tricolorul și Hora Unirii nu puteau fi decât

arme subversive în concepția celor care în '56 răspândeau „lumina” în România.

Era periculos fostul condamnat politic și pentru cei care bâjbâiau în a-și salva nonvaloarea printr-o infuzie nefericită în deceniul următor, ca din păcate și astăzi.

Drept suferind de „paranoia politică” îl caracteriza pe profesorul Pamfil un lector de partid, în public, în deceniul al optulea; nimeni altul decât un mare disident de astăzi, pentru că îndrăznește să susțină că nu doar reflexele pavloviste și structurile anatomice dau tot ceea ce înseamnă înălțimea ființei umane. Scopul acestor acțiuni, aparent disperate, dar, vai, atât de oribil articulate în mizeria lor, era acela de a-l neutraliza pe cel care, gândind, ieșea din ordinea de insecte cu ierarhii stabilite prin segregare negativă.

Și, totuși, spiritul original al acestui psihiatru, antropolog, filosof și poet a rezistat tuturor încercărilor prin care, în micimea lor, interesele sau doar lipsiții de fundamentala bucurie a gândirii au avut continua pulsiune primară de a-l scoate din rând. Și aici este un alt paradox, pentru că un om de excepție ca Eduard Pamfil este totdeauna în afara oricărui rând stabilit vremelnice de orice ierarhie de mediocri.

Cărțile scrise de profesor sunt un mesaj către mai tinerele generații, îmbinând măiestria practicianului de solidă formație cu spiritul creator al adevăratului dascăl, înglobând într-o fericită simbioză, pe care doar adevărata valoare o poate conferi, un mesaj al cărui înțeles a fost prea ușor trecut cu vederea la data apariției trilogiei: „Nevrozele”, „Psihozele”, „Persoană și devenire”.

Modernitatea necăutată a discursului, coerența construcției sistemului triontic și dialogul umanist la care cărțile lui Eduard Pamfil invită sunt tot atâtea argumente pentru o reflecție importantă asupra condiției psihiatrului în lupta sa alături de cel în suferință. Psihiatria – spune Pamfil – dislocă dezordinea sau indiferența care înconjoară, prea adesea, înțelegerea și protecția celor ce cad în marea luptă pentru luciditate.

Desigur, într-o „lume care se nevrotează”, psihiatrul trebuie să rămână paznic și garant al rațiunii și valorii, așa cum

profesorul de la Timișoara a făcut-o cu orice efort și cu orice risc. Este excepțional faptul că acest patriarh al psihiatriei românești, indubitabil cel mai important psihiatru român al acestui secol frământat de orgolii și ideologii, s-a menținut într-o modestie exemplară, în care nici titlurile academice, nici recunoașterile oficiale nu au venit să împlinească un adevăr evident.

Nici măcar „disidența” atât de reală a celui care nu a înlocuit ideea cu ideologia și valoarea cu locul comun, a autorului deja celebrei butade „comunismul s-a născut pe Neva și a murit pe Bega”, nu a fost nici afișată, nici clamată. O mulțime de „pamfilarzi” au apărut revendicându-și chiar și gândurile profesorului, pentru a cere, ei, cei care nu-și puteau face filiație din nimicnicie, ceea ce lui i s-a refuzat cu obstinație.

Minunatele cuvinte a lui Eduard Pamfil: „omul stă într-o lume care-l prinde într-o imensă plasă a posibilului”, s-au adevărit când numeroase personaje cenușii au început să-și poleiască vidul spiritual cu numele maestrului de care, din păcate – sau poate din fericire – nimic nu-i leagă.

Psihiatrul Pamfil a rămas un slujitor al Omului, simțind că lumina înfrântă se cheamă întunericul durerii și suferinței, privind-o „mereu în ochi, fără să clipească și fără să-i rostească numele”, luptându-se crâncen cu ea. Pamfil este nu doar o călăuză, ci și un sacerdot, așa cum în templele Greciei Antice marii preoți erau și vindecători. Deviza Omului-Profesorului-Maestrului-Medicului se află sub complexa relație dintre Bine-Adevăr-Frumos, triadă fundamentală a conceptualizării întregului demers logic și praxeologic cu care timp de opt decenii a călăuzit o existență exemplară.

„Nu dăruiești nimic oamenilor dacă nu te dăruiești pe tine” – spunea doctorul Axel Munthe. Cu prisosință Eduard Pamfil a făcut acest gest unic, comunicându-se până la comuniunea cu ceilalți: „ofrandă înălțătoare ce consfințește noblețea omului și devine probă de densitate morală a insului”.

EDUARD PAMFIL, PROFESORUL (DASCĂLUL)

Personalitate esențialmente colocvială, Eduard Pamfil a fost atașat întreaga lui viață destinului său profesional (aproape predestinat) și anume cel de profesor universitar. Astfel încât, timp de 45 de ani menționarea sa firească în orice mediu spiritual românesc a fost cea de „Profesorul Pamfil”.

Tatăl său, de origine din zona Odobești și cu studii la Geneva, unde s-a și căsătorit, a fost profesor de farmacodinamică și, apoi, decanul Facultății de Farmacie din Cluj. Tânărul Eduard Pamfil s-a mișcat de la început în chip firesc și cu dezinvoltură în atmosfera „didacticilor” de înalt rang („De mic copil – mi-a relatat odată – am perceput cu acuitate întreg lumescul banal al celor ce în public afirmau cu morgă și prețiozitate o ținută superioară, iar în viața de zi cu zi își dovedeau micimea sufletească, pornirile de invidie și egoism, decăderea din principialitate, uscăciunea sufletească...”). Un anumit nonconformism spiritual funciar l-a animat pe profesorul Pamfil în permanență și în toate mediile de manifestare. Dușmanul său cel mai iritant a fost mediocritatea prețioasă, lipsa de spirit („esprit”) și de umor subtil. O serie, o „legiune” întreagă de pseudo-profesori, în preajma cărora a „habitat” (dar, nu a „ființat”) de-a lungul a peste patru decenii de carieră universitară, i-au stârnit în mod continuu „demonul șugubăț”

al ironiei. Pe aceștia i-a lăsat perplecși întâmpinându-i cu enunțurile cu pronunțat caracter metaforic ale elevatului său limbaj poetic, care au pătruns ilicit în conversația zilnică.

„Dacă zîci cânelui dă-mi laba și cănele-ți dă laba, asta nu înseamnă că el gândește”. Așa ne prezenta profesorul Pamfil încercarea de nuanțare a pavlovismului (a teoriei reflexelor condiționate) în anii '50, de către un coleg universitar din Cluj. De fapt, se pare că perioada 1955–'59, cea în care a funcționat ca profesor la Cluj (în orașul adolescenței sale, ca cel mai tânăr profesor universitar din România de atunci) a fost și perioada unui maxim impact cu sensurile funcției sociale ale profesorului universitar. În tradiția Universității Europene, adică a instituției ce a stat esențialmente la bazele constituirii și definirii Europei și care s-a angrenat în ultimul veac în hora metamorfozelor, Universitatea este, era și trebuie să fie toposul dezbaterilor spirituale, hermeneutico-dialectice. Iar Clujul avea o Universitate românească ce afirma, aproape printr-o „generație spontanee” sau „extemporanee”, o adâncă și excelentă tradiție. În Clujul anilor '50 (cel pe care-l cunosc, dar pe care-l corelez și cu Clujul universitar interbelic în care a studiat tatăl meu) limitele dintre diversele facultăți nu erau tranșante. La cursurile de Istoria artei ale lui Vătășanu participau mai mulți studenți de la medicină decât de la Arte plastice și Litere. La cursurile profesorului Eduard Pamfil, la medicină, privitoare la psihanaliză, psihopatologie antropologico-spirituală ș.a., participau mai mulți studenți, cadre didactice și oameni de cultură din Cluj decât studenți de la medicină!...

Nevoia unor dezbateri spirituale era imensă, iar excelentul Centru Universitar Clujean nu pregeta să se reafirme pulsionant. După ce Școala de Psihologie a lui Rădulescu-Motru, cea mai coerentă și semnificativă din România acestui secol, a trebuit să-și încline capul, după ce Blaga a trebuit să se retragă, Clujul nu a încetat să lanseze „festinuri” spirituale. Profesorul Eduard Pamfil a ocazionat câteva dintre acestea, iar cei care l-au audiat în acele vremi, admirându-i nu doar curajul, ci și vasta

informație, consistentul suport științifico-cultural și rigurozitatea expresiei, se pot considera niște privilegiați.

Carierea sa universitară a debutat la Timișoara, unde cu entuziasmul tinereții și cu o excelentă formație și cultură bine finisate pe parcursul a două stagii la Paris, profesorul a impus de la început ținuta necesară și specifică disciplinei de psihiatrie. Dar, în conformitate cu tradiția țării noastre, și la nou-înființata Universitate de Medicină din Timișoara, dominantă era Neurologia. România a avut ciudata șansă ca, după Primul Război Mondial, disciplina medicală de „Neuro-psihiatrie” să fie dominată de neurologi de marcă și cu rezonanță internațională, fără ca vreun psihiatru să se impună și să reușească să realizeze o școală cât de cât constantă și coerentă (parcă pulsivitatea metafizică a românilor se polarizează între extreme, între nu și da, între nimic și nihilism pe de o parte și vizarea sacralității, poeziei și matematicii, pe de altă parte; „tertium non datum”). Și, astfel, România se pomenește după cel de-al doilea război mondial cu o rețea de instituții psihiatrice (și un sistem de învățământ și cercetare psihiatrică) anemice și care erau în dezechilibru față de predominanța neurologiei; de ceea ce se întâmpla atunci în Europa și țările limitrofe. Până și unele personalități extrem de înzestrate științific cum ar fi, de exemplu, prof. Constantin Parhon, renunță la psihiatrie (a cărui titular de catedră era la Iași) după cum renunță și la neurologia adiacentă, pentru a crea o nouă disciplină: „endocrinologia”. Această realizare științifică se cere apreciată de întreaga lume (nu doar de cea românească). Doar că ea are și un revers, un „feed-back” și anume revenirea familiei Parhon pe scena psihiatriei românești. De această dată nu prin valoare, ci prin canale administrative. Mai precis, fiica reductibilului om de știință (care deținea și responsabilități politice în stat) devine profesor de psihiatrie la București. Constanța Ștefănescu Parhon va fi, oficial, persoana numărul unu în ierarhia psihiatrică românească aproape trei decenii. Cu ce acoperire intelectuală?; științifică?; spirituală?! E bine să ne abținem de la comentarii, să ne „suspendăm judecata” și să invităm pe cei interesați să

se informeze. Acesta este mediul profesional-psihiatric în care încearcă să se afirme tânărul intelectual Eduard Pamfil, prin cursurile sale strălucite, bogate în informații și în asociații, pe care le susținea după mijlocul deceniului cinci, la Cluj.

Și ce urmează? Evenimentele din ianuarie 1959 când se sărbătoreau la Cluj 100 de ani de la Unire și care au dus la arestarea profesorului, la detenție și înscenarea unui proces politic; care, însă, nu s-a încheiat (nu a putut fi încheiat) printr-o sentință de condamnare, fiind apoi declarat nul din principiu (legal). Atunci, în ianuarie 1959 la Cluj, Eduard Pamfil a fost cel care a ieșit în față, pe balconul casei profesorului Iuliu Hațieganu (unde era reunită aproape întreaga protipendadă a Universității de Medicină din Cluj). Numai psihiatrul acesta „zănatec” și-a asumat curajul să spună câteva cuvinte esențiale mulțimii de studenți, adunate, la periferia căreia mă aflam. Doar el, psihiatrul, „nebunul”, a fost arestat și exclus, apoi, din rândurile cadrelor didactice, în cursul celor trei zile de dezbateri politice ce au avut loc la Casa Universitarilor din Cluj.

Astfel, profesorul Pamfil și-a tentat, dar și și-a prăpădit existența profesorală la Cluj. El, care era în străfundul sufletului, politic vorbind, un om de „centru”. Mai mult chiar, dată fiind conjunctura politică de după anii '40 și, în consonanță cu intelectualitatea europeană, grupul tinerilor intelectuali de „centru” a deviat ușor spre „stânga”. Îmi explic această metamorfoză prin faptul că acești intelectuali erau legați de destinul Europei, pe care-l văzuseră alunecând în multe țări spre totalitarism, din Italia în Germania, din Portugalia în Spania, cu multe șanse ca totul să evolueze similar și în Marea Britanie, Franța etc. Deci, „antifascismul” tinerilor intelectuali din România cred că ar trebui analizat în contextul epocii. Ceea ce se întâmpla în Rusia (Uniunea Sovietică) părea mult mai îndepărtat, psihologic și spiritual vorbind, decât ceea ce se petrecea în Germania, Italia, Spania, Portugalia și, posibil, în Franța și Marea Britanie. Știu precis că prof. Eduard Pamfil a fost un bun prieten al lui E. Mezincescu; și, de asemenea, în relații de amicitie

cu I. Murgulescu (fost ministru al Învățământului) și prof. C. Drăgulescu (decan al Facultății de Chimie din Timișoara).

Personal, l-am perceput pe profesorul Eduard Pamfil ca pe un personaj angajat întru serviciile „cetății” din perspectiva unui înțelept, a unui om de „centru” (dar ce greu este să circumscrii „centrul”), care-și exercita întreaga capacitate intelectuală, profesională și spiritual-artistică pentru a-i face pe oameni mai buni, mai toleranți. Adică, să se înțeleagă între ei, să comunice, să știe să iubească și să se dăruiască, să aibă îndrăzneala credinței etc. Acest „centru” al atitudinii sale filozofico-antropologice și civice poate avea – și a avut deseori alunecări într-o direcție sau alta, – fără a accepta, însă, extremismul. De unde a rezultat caracteristica prof. Eduard Pamfil de a fi un om al convergențelor și medierilor în numele spiritualității. Adică, în numele a ceea ce, de obicei, ignoră politicienii prea concentrați asupra existenței pragmatice. E nevoie în existența oamenilor și de bun-simț, de măsură (de „propon” – așa cum spuneau grecii).

Profesorul Eduard Pamfil a jucat un rol enorm în formarea psihiatrilor din România. Și aceasta, în mod paradoxal, neurmând căile clasice ale „didacticii”. Chiar dacă a scris doar un scurt curs de psihiatrie în prima perioadă a șederii în Timișoara (și a pregătit, apoi, înainte de pensionare, un amplu curs de peste 400 de pagini care nu a fost imprimat), chiar dacă nu a folosit scheme, definiții și diagrame intuitive, nu a publicat dicționare, iar cursurile sale erau în ultima perioadă, mai mult „dezbateri” pe variate teme, el a inspirat și a cultivat formarea excelentă a multor generații de psihiatrii eminentei, după principiul: „Sprijină în fiecare elev harul ce-l are, ceea ce e potențial bun și se poate dezvolta apoi de la sine, fără a-l obliga la asimilarea stereotipă de cunoștințe standardizate, pe care fiecare interesat le poate obține și singur”. Adică, reluarea și reorientarea în mod original a vechiului adagio grec care susține că e imposibil să înveți pe cineva ceva, fiindcă acesta sau o știe deja ori nu știe nimic; și atunci nu ai cum să

comunica cu el. Desigur, această metodă se înscrie în sensul „maieuticii” socratice, pamfiliene.

Și, totuși, în prima parte a activității sale profesionale Eduard Pamfil ținea cursuri extrem de documentate, clare și susținute printr-o informație de ultimă actualitate. Îmi amintesc despre un curs privind anxietatea, pe care l-am auzit la Cluj în toamna anului 1958. Ne prezenta anxietatea dintr-o perspectivă etologică, pornind de la starea de alertă a animalelor. Or, premiul Nobel pentru medicină a fost acordat pentru etologie abia peste zece ani, iar abordarea aceasta din perspectiva biologic-etologică este cultivată în publicațiile OMS în prezent, în anii '90. Ulterior, la Timișoara am avut ocazia să citesc cursul despre anxietate ce ni l-a prezentat atunci la Cluj și mi-am dat seama cât de elaborat și ordonat era, cât de bogată era literatura pe care se sprijinea în anii '50, susținând cursuri în tradiția marilor profesori ai Universităților din Europa.

Ulterior, la Timișoara, timp de doi ani profesorul Pamfil a ținut cursuri dialogate. Îmi amintesc de mica „regie” pe care o discutam în câteva minute, înainte de debutul cursului. Puneam și eu întrebări în calitate de asistent, enunțau întrebări unii studenți (neregizate) și cursul se desfășura extrem de atrăgător pentru cei interesați. În final, se anunța tema ce se va dezbate la următorul curs. Din păcate, în absența unei bibliografii scrise, accesibile tuturor studenților, de acest stil de cursuri au putut beneficia doar câțiva tineri de elită.

În ultima parte a activității de catedră, profesorul Pamfil a fost exasperat de sistemul de învățământ care nu permitea diferențierea studenților, opțiunea lor, dezvoltarea de către fiecare a calităților proprii. Provocator, prin fire și spirit, cursurile sale au devenit tot mai puțin standardizate, incluzând tot mai multe dezbateri și comentarii în jurul unei probleme. De exemplu, aborda problema conștiinței și a psihopatologiei stărilor de conștiință și se lansa în comentarii asupra problemei condiției persoanei umane conștiente și a aberațiilor ei. Astfel desfășurate cursurile apăreau în raport cu programele de învățământ standardizate, aproape stranii. Ceea ce a determinat

ca mulți studenți și medici să privească cu un zâmbet în colțul gurii și în manieră condescendentă „cursurile lui Pamfil!...”. „Nu pricep nimic din ce spune Pamfil, frate dragă!...” spunea, de asemenea, și personajul numărul unu de pe atunci al psihiatriei românești, care ținea, se pare, cursuri la București. Și, realmente, nici nu pricepea! Profesorul Eduard Pamfil și-a menținut superbul curaj, manifestat chiar șarjat, ca o provocare, de a susține cursuri neortodoxe, mai mult oferte pentru comentarii spirituale decât transmiterea mecanică de cunoștințe. A făcut bine? A greșit? Oricum a îndrăznit s-o facă. Și aceasta este unul din aspectele „jocului” pe care a avut curajul să-l dezlănțuie, mai gingaș sau mai dramatic, de-a lungul întregii vieți.

Chiar dacă nu a „transmis” cunoștințe medical psihiatrice într-o manieră suficient de cuminte-didactică (printr-o „simetrie de translație”, așa cum majoritatea au făcut-o) profesorul Pamfil nu a fost mai puțin didactic (ci, altfel!). Și toate personalitățile psihiatrice ale României ultimei jumătăți de veac o știu, în urma discuțiilor personale și a reflexiei asupra celor spuse și întreprinse de Eduard Pamfil.

Tot în domeniul didactico-științific, este de inclus și conducerea lucrărilor de doctorat. Nu se poate să trecem cu ușurință peste acest capitol important pentru destinul psihiatriei românești în veacul XX. După o anumită întrerupere (nu știu de ce cauzată) în anul 1967 s-a reluat activitatea de doctorandură. Am dat examen în acel an și am devenit doctorand împreună cu dr. St. Stössel (din Timișoara) și dr. T. Pirozynski (din Iași). Dar „marele examen” de doctorandură la profesorul Pamfil a avut loc în anul următor (1968), când au fost admiși oameni de o deosebită valoare, cu teme extrem de diverse și incitante, atât pentru acea vreme cât și în general. Să trecem în revistă câțiva:

Dr. Stelian Bălănescu; era extrem de informat în domeniul psihopatologiei de orientare fenomenologică; citea și pe marii

filozofi existențialiști ai veacului nostru, dintre care aprecia cu mult respect pe Heidegger (autor căruia, după mulți ani, i-a rămas fidel, fiind singurul pe care-l recitea mereu; iar din câte știu, în epocă era cel mai bun cunoscător a lui Heidegger din România, desigur după celebrul Dragomir). Îl mai citea intensiv pe Mircea Eliade cu care, după plecarea sa definitivă din țară, s-a întâlnit des. Și, la fel, dialoga cu Emil Cioran, fiind bun prieten cu fratele acestuia, Relu, din Sibiu.

În anii '60 puțini aveau disponibilitatea, capacitatea și abilitatea să se ancoreze consecvent și competent în astfel de lecturi. Cu Stelian Bălănescu – care a organizat în acei ani întâlniri anuale de psihoterapie la Sibiu – puteam discuta (și schimba idei și texte) despre Jaspers, Gebattel, și Binswanger; precum și despre alții din... El e cel ce mi-a furnizat șansa primei lecturi sistematice din Frankl. Stelian Bălănescu, acest om deosebit, tot timpul aflat în călătorie spirituală și turistico-culturală, și-a încheiat și și-a susținut într-un an teza de doctorat la profesorul Eduard Pamfil, teză în care încerca explicit o aplicare a ideilor de bază ale existențialismului (teoriei existenței, a duplicității umane etc.). Profesorul Eduard Pamfil a girat științific și cu autoritatea sa această teză, iar România a avut un doctor în psihiatrie, poate unic în felul său, cel puțin în estul Europei.

Tot atunci și-a început doctoratul Dan Artur, stabilit vremelnic la Săvârșin, unde făcuse școala, introducând în România variate forme de psihoterapie de grup, psihodrama Moreno, multiple teste proiective, dar mai ales o informație bazală și la zi în psihopatologie, care nu ignora psihanaliza clasică și diversele ei școli ulterioare, psihopatologia de orientare fenomenologico-existențialistă, structuralistă etc. Teza ce și-o alesese pentru doctorandură părea stranie; Psihoterapia în perspectiva stoicismului, însă, Dan Artur era și un excelent cunoscător al istoriei psihiatriei (a scris și un text de aproximativ 50 pagini, nepublicat, în care comentează psihiatria în lumea culturii greco-romane și a celei post-renascentiste, susținând, în chip surprinzător, că în secolul XX, după Kraepelin, asistăm la o decădere a marilor viziuni asupra omului pe care istoria

psihiatriei le relevă. Proiectul pe care Dan Artur îl făcuse, privitor la doctrina stoică și psihoterapie, era extrem de stimulant și original și l-a discutat îndelung cu profesorul Pamfil. Din păcate, autorul nu l-a mai putut realiza datorită morții sale premature. La înmormântarea sa, la Cluj, a vorbit dr. Nicolae Stroilă, care și el a realizat la profesorul Pamfil un doctorat excelent, pe tema artei psihopatologice.

În aceeași vreme era doctorand „cu frecvență” dr. Doru Ogodescu, care a realizat o teză privitoare la limbajul bolnavilor psihici, utilizând cele mai moderne modele ale lingvisticii structurale, regândite original.

Dr. Stefan Stössel a efectuat o teză cu elemente experimentale, privitoare la variate modificări neuro-fiziologice periferice în bolile psihice, iar dr. Tadeusz Pirozynski, una referitoare la motivația comportamentului deviant ce stă la baza actelor medico-legale.

Intenția acestei treceri în revistă, este de a sublinia varietatea direcțiilor de cercetare pe care profesorul Eduard Pamfil le-a stimulat și girat. Am putea întări această afirmație menționând o serie de alte teze, cum ar fi: cea a doctorului Al. Olaru (Craiova): „Despre nebunii în opera lui Shakespeare”; dr. V. Enătescu (Satu Mare): „Aplicarea ciberneticii în psihiatrie în perspectiva decodificării prin calculator a expresivității mimico-gestuale a bolnavilor psihici”; dr. Tr. Lohan (Gătaia-București): „Psihodrama la psihotici”; dr. Victoria Lohan (Gătaia-București): „Evoluția stărilor depresive”; dr. Șerban Ionescu (București): „Readaptarea oligofrenilor”; dr. Florin Căldău (Jebel-Timișoara), dr. P. David (Jebel-Timișoara): „Persoana alcoolului într-o viziune structuralist-dinamică”; dr. M. Dehelean (Timișoara): „Personalitate și axiologic”; dr. C. Mircea (Gătaia-Timișoara): „Structură și derapaj” etc.

Profesorul Pamfil era de o extremă generozitate față de toți colegii care respectau cultura, aveau idei și erau acceptabili moralmente (în această perspectivă menționez că uriașa sa bibliotecă psihiatrică s-a „topit” de-a lungul anilor). Dacă ajungea să îndrăgească pe cineva, ținea la el din tot sufletul

făcând orice pentru a-l sprijini. Dar, în același timp, ura cu înverșunare prosta infatuată, mediocritatea stereotipă, opacă, în fața spiritualității. Îi ura și nu-i ierta pe oamenii mărunți și goi sufletește calificându-i cu epitete usturătoare care, singure, ar putea constitui o monografie pentru condiția umană.

Profesorul Eduard Pamfil a creat nu doar o școală – o școală a atitudinii și afirmării antropologice a psihiatriei – ci a asigurat acesteia un uriaș prestigiu, de *știință a spiritului*. A fost un profesor, un dascăl în cele mai adânci semnificații ale acestor termeni. Și, în această calitate, continuă să fie prezent ca „ființă intermediară”, angelică, mereu printre noi.

PROFESORUL EDUARD PAMFIL ȘI „INTERDISCIPLINARITATEA”

Prin anii '60 expresia „interdisciplinaritate” era la modă. Se organizau simpozioane pe această temă, conceptul era analizat, specialiștii se frământau în ideea unor colaborări etc. Dar, oare cine *practica* la noi o reală „interdisciplinaritate” științifică, în planul teoreticului?! Cine altul decât socraticul Eduard Pamfil, care avea harul să reunească în jurul său, într-o dezbateră, matematicieni și psihologi, biologi, artiști plastici, chimiști, critici literari, muzicieni, filosofi și mai câți alții... Reuniunile se țineau marțea seară, la Clinica Psihiatrică din Timișoara, peste drum de sediul Institutului de Medicină. Cei ce se întâlneau acolo se aflau sub oblăduirea harului profesorului Pamfil precum și a „Psihiatriei”... Psihiatrie care, așa cum o repeta mereu maestrul nostru, nu e doar o ramură a medicinei, ci o reprezentantă a unei dimensiuni esențiale a existenței omenești care girează imaginarul și provoacă stupiditatea hipernormalității.

Istoric vorbind, aceste celebre reuniuni interdisciplinare au parcurs trei faze.

Prima, cea fundamentală, a discuțiilor propriu-zise „libere”, pe teme culturale de mare actualitate, cu participarea unor specialiști din foarte multe domenii.

A doua perioadă, centrată pe dezbateri în domeniul „științelor umane”.

A treia perioadă, centrată pe dezbateri psihiatro-juridice și antropologice.

A doua perioadă a dezbaterilor a fost mai puțin spectaculoasă, dar nu mai puțin remarcabilă. Centrul de greutate s-a mutat asupra teoriei științelor umane, logica științei, hermeneutică, teoria mitului etc. Protagonistii erau regretatul Ion Maxim și Bruno Würtz, cu o participare activă a profesorilor Evseev, C. Grecu, I. Ciocârlie și alții. La un moment dat a fost dezbătut Gadamer și noua școală din Frankfurt. Nu a fost ignorată nici psihologia transpersonală, comentată la un moment dat de dr. D. Constantin din București, aflat în trecere prin Timișoara (iar B. Würtz dezbătea în cerc capitole din cartea sa asupra New Age).

Tot din București, domnul dr. G. Săvulescu a făcut odată o prezentare privitoare la aplicarea logicii lui Lupasco, la o nouă teorie a „logicii diagnosticului” bazată pe matrici. Prin el s-a menținut legătura cu cercul de dezbateri teoretice (filosofice) ce se întâlnea lunar la Academie sub patronajul acad. Milcu. Tot ca reprezentant al acestui cerc bucureștean s-a afirmat la Timișoara, la Clinica Psihiatrică, prof. V. Săhleanu. Iar într-o zi, pe când mai era în țară, dr. St. Bălănescu din Sibiu a prezentat o expunere privitoare la influența lui Jung asupra lui Eliade. Dr. Bălănescu, vechi sibian, a mediat și legăturile cu Păltinișul. Iar Constantin Noica, ce se urnea așa de greu din rețuta sa montană, a venit de trei ori la Timișoara, la Cercul de la Clinică, lansându-se în dezbateri extrem de interesante cu cei care, la Timișoara, cultivau dialogul.

Acad. prof. dr. M. LĂZĂRESCU

EDUARD PAMFIL

Unele amintiri sunt ca cioburile unui vas pe care încerci în zadar să-l reconstitui. În memoria mea, acea perioadă îndepărtată apare ca după un vâl, iar imaginile de atunci tremură incert în fumul amintirilor mele.

...1 Februarie 1949, data la care a luat ființă Clinica de Neurologie și de Psihiatrie. Instalată într-un imobil cu totul nepotrivit atât sub aspect funcțional, cât și ca amplasare urbanistică (în mijlocul orașului, într-un zgomot permanent). Două clinici sărace ca dotare, dar în care lucrau oameni bogați prin calitățile sufletești, prin entuziasm și prin dorința de a face bine.

Și, în ziua de 25 februarie, student fiind, am intrat ca extern în această originală clinică, în care bolnavii erau amestecați la început (ulterior, după câțiva ani, s-a încercat o separare a bolnavilor, pe cât a fost posibil).

Spun că pacienții internați erau amestecați și ca să ilustrez aceasta redau situația în care, în timpul nopții, salvarea aducea paralizați ce erau transportați cu targa în secție, la etaj, de bolnavi internați pe linie de psihiatrie. Acești bolnavi psihici erau treziți dintr-un somn artificial, administrându-li-se cu câteva ore înainte medicamente care să-i ajute să poată dormi.

Pe linie de neurologie, clinica era condusă de prof. dr. O. Sager, care venea din București două zile (vineri și

sâmbătă), iar pe linie de psihiatrie, de conf. dr. Eduard Pamfil, care era șeful întregii secții de Neuropsihiatrie. Colectivul de „seniori” era de elită; domnișoara dr. Eliza Ionescu, dr. Enciu Minciu, dr. Emeric Weinberg, dr. Carol Gerhart Pitzinger. Noi, cei tineri, am activat cu o deosebită ferveare și bucurie, îndrumați de cei mai „în vârstă” (și ei între 32–40 de ani), cu o experiență temeinică în specialitate, dublată de cunoștințe ample de cultură generală. Și în acest „trib” al neuropsihiatriei timișorene se evidenția tânărul conferențiar Eduard Pamfil, nume care de pe atunci era cunoscut în țară.

Trebuie să mărturisesc că la început îmi inspira timiditate în ciuda faptului că – prin purtarea sa – încerca să ne apropie sufletește pe cei foarte tineri. Chiar acum, solicitat fiind să-l evoc pe profesor, încerc aceeași stare de spirit ca și cum aș fi din nou același tânăr student începător, total neștiutor în specialitate.

Este paradoxal faptul că tocmai atunci când dorești să vorbești de persoane foarte apropiate și prețuite te afli în situația de a nu găsi cuvintele cele mai potrivite și, mai ales, cele mai simțite; având sentimentul că știrbești valoarea pe care le-o atribuie tocmai prin inexpresivitatea acestora. Este la fel ca după un spectacol deosebit, o lucrare muzicală sau o piesă de teatru care îți lasă o impresie atât de profundă încât simți nevoia unei reculegeri, a unei interiorizări în care se concentrează toate simțămintele.

Omul, medicul, dascălul, câte nu ar fi de spus despre fiecare, întrunite în persoana profesorului Pamfil... Pe scurt, era „un nabab” al spiritului, o personalitate complexă, nu rareori controversată, foarte adesea surprinzând prin originalitate, cu o solidă cultură generală și medicală, impresionant prin memoria-i prodigioasă, spontaneitatea intervențiilor, verva lui scânteietoare, dar nu lipsită uneori de spirit caustic. Îi plăcea să cultive paradoxul, avea o putere spectaculară de a improviza și își lăsa de multe ori interlocutorii fără replică.

Dacă unii l-au invidiat – și aveau pentru ce – în schimb, cei mai mulți l-au admirat fără rezerve și i-au recunoscut inteligența și remarcabilele sale cunoștințe de cultură generală

și calitățile profesionale. Umanist prin vocație, cărturar de înaltă ținută, se evidenția, în purtarea sa, sentimentul de demnitate în relațiile cu semenii.

Viața lui a fost plină de contradicții care i-au marcat întreaga existență și în acest itinerariu profesorul, prea sensibil și uneori nehotărât, sosea prea devreme sau, mai ales, prea târziu la întâlnirile cu propriul destin.

Profesorul Eduard Pamfil era de un înalt profesionalism. Citea enorm în specialitate, știință și literatură. A publicat puțin, mult prea puțin, față de câte avea de spus, dar tot ceea ce a scris era cu talent. O parte din lucrările sale (cele din urmă, încă nepublicate) se împletesc cu viața, cu destinul său. Cei din jur am dat dovadă de neglijență căci ideile sclipitoare pe care le emitea zilnic ar fi trebuit să le notăm ori să le înregistrăm, pentru a evita să fie pierdute.

De o amplă cultură, dotat cu un fin spirit de observație, cu un desăvârșit bun-gust și cu o profundă sensibilitate artistică, profesorul cuprindea arii largi de preocupări sufletești, filtrate prin propria personalitate, având de spus „ceva în plus” despre epoca în care a trăit. A întrebuițat un limbaj cu totul particular; uneori, aveam impresia că-i face plăcere să se joace cu cuvintele, folosea sintagme pe care unii nu le înțelegeau (acele „pamfilisme” care erau savuroase la auz și profunde în esența lor).

De mai multe ori, fiind de gardă, mă chema în cabinetul său și îmi vorbea în special despre muzică, care-i stăpâna sufletul. Se știe că era un excelent chitarist, în special în interpretarea compozitorilor preclasici și clasici, precum și membru în juriul unor concursuri de chitară. Menționez că în luna decembrie 1958 Orchestra de Cameră a Medicilor din București a dat un concert la Ateneu sub conducerea lui Mircea Cristescu, avându-l ca solist pe profesorul Pamfil. Revista de specialitate a subliniat excepționala sa interpretare. În sală se afla și maestrul Constantin Silvestri care – după afirmațiile aceleiași reviste – l-a aplaudat cu însuflețire.

Accentua faptul că muzica este limbajul sufletului; un domeniu al sentimentelor și al stărilor sufletești exprimate prin

sunete. Ar fi dorit ca tineretul nostru, în special cel universitar, să aibă posibilitatea să cunoască mai multe despre artă în general și despre muzică în special. Era talentat în pictură, realiza caricaturi foarte sugestive și avea serioase cunoștințe de matematică, fizică și chimie. S-ar putea spune: „Avea aripi în gând, aripi în suflet, aripi în mâini”. Iar luni seara, în fiecare săptămână, în laboratorul clinicii, unde șefa laboratorului domnișoara dr. Gertrud Quittner era gazdă, ne adunam la un ceai cu o mică gustare și se purtau discuții, de la egal la egal, făcându-se abstracție de funcție, de diferența de vârstă sau de cunoștințele fiecăruia. Subiectele erau foarte variate, fiecare povestea ce a citit mai recent sau despre un spectacol vizionat de curând, ori se făceau ședințe de telepatie care ne încântau. Cei tineri ascultam și căutam să învățăm din aceste discuții la care, nu numai că aveam dreptul să ne spunem părerea, ci eram îndemnați să o facem, fără nici o reținere. Și, niciodată, nimeni n-a fost ironizat pentru o idee sau o exprimare greșită.

Omenia profesorului, s-a revărsat asupra tuturor celor din jur: cei suferinzi, personalul auxiliar, medici. Nu o dată și-a luat asupra-și vina unor greșeli ale colegilor tineri pentru a-i apăra de duritatea autorităților medicale hiperstângiste de atunci. Iar atunci când, din cabinet, i s-a sustras o substanțială sumă de bani (pentru concediul ce urma în curând) și când făptașul a fost descoperit ne-a temperat indignarea, spunând; „Dacă s-a pretat la așa-ceva, înseamnă că era în mare nevoie și nu este cazul să-l reclam”.

Există ființe care nu dezertează niciodată din rândul oamenilor de bine; un asemenea om a fost profesorul. Se spune că cel mai valoros în om nu este natura din care a apărut ci, cota sufletească la care s-a înălțat. Acest fapt este demonstrat cu prisosință de prof. Pamfil.

Am evocat prima perioadă (1949–1959) a profesorului în Timișoara, înainte de peregrinările pe traseul: Cluj – detenție – Siret – revenirea la Timișoara. Am făcut-o, deoarece dintre

colaboratorii din această primă perioadă sunt singurul care am rămas în viață (în țară și în clinică). Desigur că ar mai fi multe de povestit. Oricum, viața și unii oameni (chiar din cei care-i datorau foarte mult) nu i-au dăruit nici pe departe ceea ce merita. Dânsul a oferit vieții mult mai mult decât i-a oferit existența lui. După cum l-am cunoscut, probabil, era satisfăcut și de această stare de lucruri.

Trecând peste decenii, după pensionarea abuzivă, cei care l-au văzut în acei ani nu vor uita seninătatea, optimismul lui temperat, echilibrul său în universul cărților pe care le-a iubit atât de mult. El își amintea cu nostalgie de experiența vieții sale, de colegi și de evenimente (care nu i-au fost totdeauna favorabile).

A scris până cu puțin timp înainte de a ne părăsi. Cu umorul său umbrat, uneori, de o ușoară tentă de oboseală, spunea referindu-se la întreaga sa existență că are senzația de a fi trăit, văzut și cunoscut prea mult.

Acum, când se află pe alte meleaguri, când nu putem face altceva decât să-l evocăm, este cert că profesorul a fost o personalitate cu o viață sufletească neobișnuit de bogată, pe care a transmis-o aceluia care s-au aflat în preajma sa și care au beneficiat din plin. Dânsul și-a înnobilit neliștile propriei vieți, metamorfozând-o într-o operă de trăire și meditație asupra condiției umbrite a existenței umane. Și destinul, ca și unii oameni, a fost îngrat căci nu l-a scutit de o lungă suferință. Dar, nici aceasta nu l-a schimbat până în ultima clipă, rămânând același om de suflet.

Elie Wiesel, laureatul Premiului Nobel pentru pace, povestește o parabolă. Într-o cetate păcătoasă a ajuns un om drept. El a început să strige și să-i îndemne pe toți la lucruri bune. Anii au trecut, el a îmbătrânit strigând, dar n-a reușit să schimbe pe nimeni. Într-o zi un tânăr i-a spus: „Nu vezi că de atâția ani strigi adevărul, dar n-ai schimbat pe nimeni? Nu te-ai săturat de această nereușită? Înțeleptul a răspuns: „Important este totuși că n-au reușit ei să mă schimbe pe mine în rău, să nu devin ca ei”... Așa ar putea exclama și profesorul Pamfil!

EDUARD PAMFIL – CAPĂTUL NOPȚII

L-am cunoscut târziu... Încet, camuflat, metodic, maestrul pășea spre neant. Deja complice cu chemările invizibilului, radia priviri nevinovate, zâmbete stinghere, încremenite. Întrevedea „capătul nopții” lui în decembrie '89, când pentru noi toți renăscuse lumina speranței, iluzia unei libertăți mult așteptate. Atunci afirmase inspirat: „Comunismul s-a născut pe Neva și-a murit pe Bega!”, rezumând o întreagă epocă.

Rămâneam acolo, lângă el, în camera amenajată chiar în fostul său cabinet din spitalul care-i poartă azi numele. Fragil, dar plin de însuflețire afectuoasă; nu stăteam pentru a invoca, ci pentru a asculta... Îmi depănam, prevenitor, rolul... făceam și eu ce puteam, tânăr psihiatru. Era curios profesorul, și așa a și rămas pentru totdeauna. Responsabil pentru tot. (O boală adevărată: anti-indiferența! Echilibristică pe stâncă). Urma să moară profesorul; fără să dea lecții de „mers până în pânzele albe”, fără să facă pe marele pontif supus adulațiilor. Spirit de excepție, de mirare că mai rezista!... Când soarta te-a încolțit, nu-ți rămâne decât să treci la destăinuire, cuminte: apeluri, artificii, obiecții, fără de care te simți deja îngropat.

Nu inducea în eroare, nu descuraja pe nimeni, nu marșă dubios. Toleră cu finețe indiscreției, veleitarii; avea răbdare profesorul... Asistam la ultimele bătălii cu sine: tăceri îndelungate, îndârjiri și servituți ale bolii, răbufniri de frică,

abordaje îndrăznețe în solitudine ori spre adevărurile sale amenințate.

Își privea mereu uimit și duios mâna-i devenită inertă, mâna obișnuită să dezmierde corzile chitarei sale clasice în paradisul de-acum pierdut al sublimei muzici. Ce sens, o existență în absența muzicii, adică într-o lume frustrată de frumusețe!?

Avea perioade somnolescente, digestive, profesorul... fără analize sau confidențe regretate. Numai orgoliul avid de prestigiul formei și al armoniei unei raționalități serene (necorupte de mizeria suferinței) și nevoia unui răspuns în fața misterului copleșitor îl făceau să-și întrerupă tăcerile, să reclădească curajos sensurile unei comunicări. Numai inocența unui mare spirit și insistența de a se regăsi senin nu-l lăsau să fie copleșit de dezastrele bolii: topirea musculară, scheletul încă prezentabil... capul la fel, care fusese în mod sigur frumos, ochii... mâna... Oh, Cartea Mea! Viitorul!...

Era în primul rând un visător, profesorul. Născut visător! Un poet. Născut poet! Genul șovăitor, făcut să vadă special, într-un stil special, carismatic...

Discuțiile cu el îmi revelau refuzul schematismului, pendularea între un eclecticism personal (confluente spirituale diverse, articulate pe trunchiul originalității sale) și o coerență carteziană a gândirii. Un sceptic, fără îndoială, iar rezultatul: o grație detașată, în intimă relație cu omenescul cel mai profund.

Țintuit la pat și de televizorul mereu aprins, datornic de insomnii, era atent la micile „adaosuri” ale istoriei recente: economie de piață, pluripartidism, bodyguarzi, terorism... Nu mai vroia să priceapă scopurile, dedesubturile, avantajele „Europei Unite”: moneda unică...

Ar fi putut rămâne în Franța. Nu trebuia decât să prezinte încredere. Cu Henri Ey alături?! Ce ofertă, anul 1949! Apoi, aventura reîntoarcerii în țară, deschizând labirintul căutărilor de sine... Sechelele. Sfidarea contingentelor, a oportunităților. Camuflajele până la ieșirea din labirint, în decembrie, o dată

cu „accidentul”! Să riști totul, la un moment dat, din cauză că te-ai născut altundeva... moartea, aici!

Maliția publică ar putea umple totul cu minciuni; cei mereu disponibili, ariviștii, anxioșii... Odată scuturat de toate: mobile, manuscrite, chitară... te poți aștepta le orice, nu-i așa? Cu câtă patimă se aruncă pe urmele tale „având dreptul”: moștenitori, editori, pacienții chiar... Teribil de mult timp risipit cu acești inșafiabili! (croazieră deloc liniștită psihiatria; riști să fii înhățat, înfundat în pământ). Echilibrul nu e veșnic! Era vlăguit. Trebuia să-i evite pe „supraviețuitori”... Îi plăcea tăcerea. Mult. Strângea amintiri, detalii... Nu se mai sinchisea de clevetiri, nici de iluzii sau griji personale. Doar de „cartea”, numită de el însuși „Idear”, un document tip jurnal de idei, care interfera universalitatea condiției umane într-o bogăție de sensuri și rafinamente stilistice uimitoare. O revelație, manuscrisul; mii de adnotări, carnețele, desene simbolice pe care le-am organizat cu doctorul Doru Ogodescu într-un corpus unitar. În mod bizar, „Idearul” a zăcut nepublicat la o editură din București, de unde l-am recuperat abia după un an, pentru a dispărea apoi din nou...

Când se tipărește „Cartea mea”?! Tremur stins, uimit, șubrezit... ce?... cum? Uneori se plângea, dar nu de o durere anume... buimăcit de medicamente... boala evoluase lent; o formă pe care o găsești la bătrâni, absolut neclară... necesitând tact, mult tact. Gesturi din ce în ce mai neputincioase, amețeli, pereți care se unduiesc; din nou o criză? Vigilenții la pândă... Nu-și mai aducea aminte. Se încurca. Nisipuri, ruine... Ce nu e de refăcut? Să se dezcețoseze! Treaz, se prinde de „frunze în vânt”, de nimic!... Nu mai este acolo și atâta tot. Edi, victimă a iluziilor, poate a vanităților și amărelilor vieții; nevestele, hachițele și necazurile... În sfârșit, nu e niciodată întuneric de tot! Poate acum? Oh „Cartea Mea!”.

Iată o imagine televizată: sosirea unui autocar de români, turiști în Grecia. Pe scară coboară chiar fosta-i soție. Da, ce mult iubea soarele Greciei clasice, acest Socrate autohton! Încearcă să se ridice, să vorbească... Oboseala-i este învinsă atunci de

exprimări percutante, în unghiuri insolite ce surprind (în pofida unei sintaxe devenite nesigure), prin anticonvenționalitate și concentrare esențială, amintind tristețea solemnă a unui Coral de Bach...

Citea mult profesorul din biblioteca sa fertilizată de cărți din toate genurile (în greacă, latină, franceză, mai ales) cărți „ciugulite” de vizitatorii ocazionali, „înfăcărați” de artă, literatură sau filosofie...

Nenorocirea vieții lui? A se fi gândit fără remușcare la cu totul altceva... Ceialți erau poate mai fericiți?... Destin tragic? La 80 de ani? Timpul se va opri, natural, și pentru el? Temător, mă roagă să-i fixez în fața ochilor singura fotografie de familie, să o poată privi neconținut. Portret luminat de puritatea tinereții. Mama. Sfințenie... și un nume: durere. L-a părăsit prea timpuriu când avea numai patru ani. Nimic nu a mai umplut golul. Nici rodul culturii franceze, pe care a asimilat-o cu sensibilitate, inteligență critică și erudiție, dobândind o gândire cu o anumită cadență proprie, creatoare de sensuri. Nici interminabilul și prolificul exercițiu al comunicării, seducător sau narcisic. Nici prietenii pasagere sau iubirile... Nici psihiatria, poezia sau metafizica și „Cerul înstelat...” Poate doar muzica, parteneră fidelă, de care s-a legat prin toate fibrele afectivității lui, întreaga viață.

Peste 80 de ani. Și nu-și dădea încă drumul... „în noaptea ca un vis inversat, cu muzici în gol fără sens”. Ultimele meditații... Zâmbet de blândă ironie și resemnată toleranță. Discreție, multă discreție și... sadismul ultimelor clipe: trebuia să mi se întâmple și mie, Marea Nedreptate Ontică, nu? Se pierd dușmanii... Se pierde tot, în cele din urmă. Echilibrul e restabilit!

La cimitir, într-o zi cu soare, firește, tirade tulburătoare, îngrămădeală entuziastă, flori, estetism. Un mare Om! Mort înseamnă deja ceva.

N-am mai reușit să-mi văd maestrul mângâind tandru copertile cărții care-l reprezenta în cel mai înalt grad sau pe cele ale chitarei sale iubite... S-a stins ușor, solemn, ducând cu sine la capătul nopții o parte din frumusețea și zădărnicia acestei lumi.

Dr. VASILE NUȚĂ

EDUARD PAMFIL – PĂRINTELE MEU SPIRITUAL

Pe Eduard Pamfil l-am cunoscut în anul 1963 cu ocazia participării mele la ședințele *Cercului de Cibernetică*, care s-au desfășurat în fiecare marți (orele 19) la Clinica de Psihiatrie din Timișoara. Inițierea acestui cerc cu un pronunțat caracter interdisciplinar a constituit un act de curaj, deoarece în acele vremuri cibernetică a fost etichetată oficial (la noi) ca o știință burgheză, retrogradă. La „întrunirile de marți” au participat intelectuali timișoreni de diverse specialități (medici, biologi, chimiști, fizicieni, ingineri, psihologi, sociologi, filosofi, artiști plastici, lingviști, poeți, muzicieni ș.a.) dornici să-și lărgescă orizontul spiritual.

Acest *prototip al interdisciplinarității* în știința și cultura românească, având ca moderator pe profesorul Eduard Pamfil, a reprezentat un gen de „universitate superioară”, facilitând dezbateră liberă, aprofundată, fără prejudecăți a unor subiecte care nu-și găseau atunci locul în cursurile universitare și în revistele de specialitate. Prin eforturile conjugate ale membrilor săi, printre care se aflau mulți tineri receptivi la ceea ce era nou în știința și cultura din anii respectivi, a fost parcurs drumul anevoios de la timiditatea primelor comentarii despre cibernetică (neuron, sinapsă, feed-back, informație, entropie, computer, programare binară, ș.a.) la planul sistematic al reflecțiilor despre omul-uman și destinul său dintr-o perspectivă

antropologică larg integratoare. De remarcant, cercul nostru a suferit de-a lungul celor aproape treizeci de ani de existență câteva metamorfoze privind numele, componența, orientarea tematică, care vor fi comentate ulterior.

Atmosfera din cadrul grupului nostru de informare, reflecție și prospecțiuni îndrăznețe era destinsă, agreabilă, stimulative, fără nici o urmă de rigiditate formală. Discuțiile aveau un caracter democratic; opiniile fiecărui membru fiind ascultate, comentate, valorificate. Desigur, acest mod de dezbateri, care se deosebea atât de mult de cel cu care mă obișnuisem în cadrul Facultății de Medicină, era emanat de personalitatea lui Eduard Pamfil inconfundabilă în originalitatea și bogăția ei spirituală.

Maestrul nostru avea 50 de ani și m-a impresionat de la început prin figura lui, care iradia inteligență, bunătate, delicatețe, prin eleganța mișcărilor, prin vestimentația rafinată, încât părea mai degrabă un aristocrat din alte vremuri. Indiscutabil, posedă însușirile unei ființe carismatice, dotată cu o bogată viață spirituală, cu înclinația de a converti orice gest într-un act cultural, cu puterea de fascinație și inducție exercitată asupra celor din jurul său, cu o spontaneitate ideatică și expresivă rar întâlnită, cu ușurința de a trece de la o formă de expresie la alta.

Aproape tot ce spunea sau întreprindea se bucura de privilegiul frumuseții, încât rar mi-a fost dat să întâlnesc în viață un om atât de înclinat și înzestrat pentru a estetiza multiplele aspecte ale existenței. Dăruia lumină și frumusețe altora, dar în același timp frumusețea îl inspira, astfel încât asemenea lui L. Blaga, maestrul nostru a fost un veșnic îndrăgostit de minunățiile lumii.

Știa să joace și să se joace, fiind asemenea colegilor săi de generație (Nae Ionescu, Noica, Țuțea, Eliade ș.a.), un talentat „actor”; discursurile sale constituind, deseori, mici spectacole. Avea atâta forță spirituală, atât magnetism personal, atât talent oratoric, încât ideile sale deveneau, în mod firesc, măsura opiniilor tuturor. De fapt, personalitatea lui Eduard Pamfil era

atât de luminoasă, de nobilă, de fascinantă, încât nu putea fi comparată decât cu ea însăși, neadmițând un alt referențial sau etalon de comparație.

Eduard Pamfil gândea și vorbea altfel decât ceilalți profesori de la Facultatea de Medicină unde eram student în anul trei. Mărturisesc că la primele ședințe ale Cercului de Cibernetică nu prea înțelegeam ce vrea să spună Eduard Pamfil și, odată ajuns acasă, eram trist, abătut, n-aveam chef de vorbă. Tatăl meu a sesizat că dispoziția mea nu era prea bună și la insistențele lui i-am destăinuit că am absolvit degeaba patrușprezece ani de școală, că nu pricep decât aproximativ ceea ce se discută la Cercul pe care-l frecventez. M-a mângâiat pe păr și m-a asigurat că așa este ucenicia și cu timpul voi putea desluși sensurile vehiculate de discursurile profesorului meu. Am început să citesc tot ce găseam despre cibernetică și, în lunile următoare, am devenit un membru activ și constant al cercului. Abia așteptam să vină marți seara pentru a-l reîntâlni pe maestrul nostru, pentru a afla lucruri noi, pentru a-mi îmbogăți bagajul de cunoștințe științifico-culturale. După opinia mea, puțini dintre interlocutorii lui Eduard Pamfil au fost scutiți de asemenea situații dramatice. Mă refer mai ales la tinerii care se aflau în perioada formării ca intelectuali.

Puțini dintre cei care l-au cunoscut pe Eduard Pamfil au avut curajul, răbdarea și poate inspirația de a zăbovi în preajma lui, de a încerca să-i înțeleagă ideile subtile și imprevizibile și de a putea să comunice după stăruitoare eforturi de la egal la egal cu dumnealui. De aceea, cu excepția câtorva colaboratori apropiați, Eduard Pamfil n-a beneficiat de interlocutori pe măsură, deși era hotărât să dăruiască, cu o pilduitoare generozitate, reflecțiile sale celor care-l vizitau în cabinetul din Clinica de Psihiatrie. A comunicat puțin cu colegii săi din cadrul Facultății de Medicină și mai mult și intens cu oamenii de cultură din urbea timișoreană (și din alte orașe), încercând să convertească, ca un fel de Don Quijote rătăcit în secolul XX, psihiatria din „cenușăreasa” medicinei în „regina” ei. După părerea mea, nici un profesor timișorean n-a avut un impact

mai important și extins asupra tinerilor intelectuali timișoreni (poeți, muzicieni, scriitori, plasticieni, antropologi, filosofi, psihologi, ingineri, matematicieni, fizicieni ș.a.) decât Eduard Pamfil. Din păcate, pentru majoritatea colegilor săi din Facultatea de Medicină el a reprezentat un om „ciudat” ca, de altfel, și meseria pe care a practicat-o cu abnegație, competență și demnitate. Unii l-au adorat și laudat, iar alții l-au criticat, contestat, invidiat, fără a-l cunoaște, de fapt, ca om, medic sau intelectual. Însă, un om de înălțimea spirituală a lui Eduard Pamfil putea avea un alt destin într-o lume în care ierarhia de valori nu era respectată?

Viața și activitatea lui Eduard Pamfil nu pot fi înțelese aplicând criteriile valabile pentru judecarea unui om obișnuit, căci el a fost o personalitate de o remarcabilă complexitate sufletească, cu o biografie inconfundabilă, marcată de un șir de evenimente dureroase care, însă, n-au reușit să-i știrbească curajul și demnitatea.

Eduard Pamfil a fost înzestrat cu un talent pedagogic aparte, oferindu-le elevilor săi un model spiritual înalt, subtil, de care ei au încercat să se apropie prin lecturi, reflecții proprii, dialoguri ș.a. Uneori, am avut impresia că a ridicat prea sus ștacheta reflecțiilor sale fără a ține cont de nivelul de preapantanță și înțelegere al interlocutorilor săi. Discursul său îi neliniștea, tulbura și contraria pe cei care-l receptau, căci avea darul de a provoca locurile comune, de a contesta dogmele și prejudecățile, de a cultiva fantezia liberă, fuziunea dintre conținutul ideatic și frumusețea mijloacelor de expresie, aspirația către o lume întemeiată pe respectarea principiilor morale. Textele sale abundau în analogii, metafore, paradoxuri, cuvinte ad-hoc inventate, încât niciodată nu știai cine din ființa lui se rostea (savantul, poetul, muzicianul, filosoful ș.a.). Grație acestei „retorte imaginare” și cele mai banale idei dobândeau o profunzime și strălucire impresionante. Indiscutabil, Eduard Pamfil a fost un „alchimist” în domeniul spiritului, reușind să convertească fumul în lumină, să creeze cu o remarcabilă spontaneitate forme expresive revelatoare pentru lumea ideilor.

Spre deosebire de majoritatea profesorilor noștri, Eduard Pamfil n-a fost un dascăl de tip autoritar, nu ne-a îndemnat/obligat să învățăm zilnic să fim disciplinați, să citim o carte, ci ne-a încurajat, prin exemplul personal, să tânjim după marile valori ale umanității și să le cultivăm. Probabil, era convins asemenea lui A. Saint Exupery, că cine tânjește după marea nemărginită și îndepărtată își va construi o mică corabie pentru a străbate în voie apele învolburate ale mărilor și oceanelor. Asumându-și rolul slujitor al elevilor săi, Eduard Pamfil ne-a ajutat, în chipul cel mai eficient posibil să ne împlinim vocația, să ne îmbogățim spiritual, să ne autodepășim, să fim creatori. Astfel încât, majoritatea elevilor săi au reușit să-și depășească statutul de medici, să dobândească o viziune antropologică cuprinzătoare, să devină personalități ale științei și culturii românești. De aceea, Școala de Psihiatrie Antropologică, fondată de Eduard Pamfil la Timișoara, este cea mai importantă, durabilă, capabilă să progreseze, să se racordeze astăzi la standardele psihiatriei internaționale. Gândirea antropologică promovată de el n-a fost niciodată tributară pavlovismului sau orietărilor biologizante, ci a integrat într-o manieră proprie doctrinele majore ale secolului nostru (fenomenologia, organo-dinamismul, existențialismul, psihanaliza, behaviorismul, teoria generală a sistemelor ș.a.).

Fără îndoială, Eduard Pamfil a fost cel mai elevat dascăl de pe vremea studenției mele (1960–66) la Facultatea de Medicină din Timișoara. Am avut și alți dascăli minunați, dar Eduard Pamfil a fost și a rămas unic pentru mine, în-nobilându-mi tinerețea și conferindu-i un sens major. Cu ocazia participării mele la ședințele Cercului de Cibernetică am avut șansa de a cunoaște și a comunica și cu alți psihiatrii de valoare (S. Stössel, M. Lăzărescu, G. Hofman) care m-au impresionat prin pasiunea lor pentru medicina sufletului, prin bogăția cunoștințelor antropologice, prin alesele lor calități umane. Aceste întâlniri benefice m-au determinat să frecventez în anii următori Clinica de Psihiatrie, să-mi aleg subiectul tezei de absolvire a Facultății de Medicină din acest domeniu și, în

final, să optez pentru specializarea în psihiatrie. Ocazia de a deveni medic de suflete s-a ivit la șase luni de la absolvirea facultății când am reușit la examenul de admitere la doctorat cu frecvență (aprilie 1967) și am devenit astfel pentru trei ani membru al colectivului Clinicii de Psihiatrie din Timișoara (1967–1970).

Atunci când am aflat de înființarea formei de doctorat cu frecvență în psihiatrie l-am rugat pe profesorul Eduard Pamfil să-mi indice ce să citesc pentru examenul de admitere. Mi-a răspuns aparent serios: „Tu știi psihiatrie cât mine, așa că e bine să citești romane de dragoste”. La insistențele mele de a-mi sugera o tematică aproximativă pentru concursul de admitere n-am obținut nici un răspuns, ci doar o precizare și anume că „fiecare lucru e bine să fie făcut la timpul lui” (în sensul că tinerețea e cu precădere vârsta dragostei). Dar, peste câteva luni, când am tras biletul de examen, am avut surpriza ca pe el să fie scris: „De la mașinile de gândit la psihozele model”. Atunci mi-am dat seama că profesorul nu obișnuiește să facă rabat de la exigență, căci dezbaterea acestui subiect prezintă dificultăți chiar și pentru un psihiatru format în acest domeniu.

În momentul sosirii mele în Clinica de Psihiatrie (1 mai 1967) profesorul Eduard Pamfil era înconjurat de o pleiadă de tineri înzestrați și dornici să-și aducă contribuția la dezvoltarea psihiatriei bănățene (doctorii Gildău, Ricman, Novac, Ardeleanu, Grün, Mircea Corneliu, Jivănescu ș.a.). Activitatea formativă a maestrului nostru s-a efectuat printr-o multitudine de mijloace (cursurile ținute studenților și secundarilor în psihiatrie, discuțiile săptămânale din cadrul Cercului de Cibernetică, prezentările de cazuri clinice, dialogurile purtate cu fiecare dintre colaboratori ș.a.). Cabinetul dumnealui era deschis tuturor (bolnavilor, studenților, colaboratorilor ș.a.) de dimineața până seara. Pentru oricine îi trecea pragul avea timp, răbdare, disponibilitate să-l asculte, înțeleagă, încurajeze, îndrume, ca și cum ar fi fost un „milionar de timp”. Eduard Pamfil posedea calitatea de a comunica direct, empatic, sincer, cordial, cu cei din preajma

sa, dăruindu-le tuturor ceea ce aveau mai de preț în sufletul său. De fapt, dacă nu ești capabil să te identifici cu altul nu poți ști prea multe despre el și nici să-l ajuți în mod adecvat. Așa cum cu remarca și Nae Ionescu, iubirea este cel mai eficient și nuanțat mijloc de cunoaștere al semenilor. De altfel, pentru un psihiatru autentic a fi înseamnă a iubi pe ceilalți și doar în chip secundar a ști, a afla despre modul lor de a suferi.

În acea perioadă, Eduard Pamfil se bucura de respect, admirație, dragoste din partea bolnavilor și elevilor săi cum rar mi-a fost dat să constat vizavi de alți profesori ori șefi de clinică. Dar, aceste sentimente n-au fost împărtășite de oficialitățile vremii și de o parte din colegii săi din Facultatea de Medicină care nu-i puteau accepta nonconformismul manifestat în modul său de comportament, de gândire, de raportare la alții și mai ales, în faptul că s-a ridicat deasupra contextului politic, social, cultural în care a trăit. De aceea, invidia, ura, tendința de marginalizare, reaua-credință și chiar măsurile de represalii ale oficialităților vremii nu l-au ocolit, înveninându-i existența. În mod oficial, Eduard Pamfil nu s-a bucurat niciodată de statutul pe care îl merita datorită contribuției sale majore la dezvoltarea științei și culturii românești și a imensei cantități de bine oferite semenilor căreia, însă, niciodată nu i-a ținut socoteală. Chinuit și derutat de această diferență între modul de a fi privit și tratat în sânul grupului său de inserție (comunitatea psihiatrică, cu unele excepții) și de către cei care reprezentau oficialitățile vremii. Eduard Pamfil a preferat să se dăruiască celor din preajma lui cu o generozitate, abnegație și consecvență rar întâlnite, convins fiind că doar ce dăruiești altora are șanse să dăinuiască. De altfel, nu se poate scrie o istorie a psihiatriei românești și a vieții științifico-culturale din perioada anilor 1960–1992 fără a sublinia contribuția majoră a lui Eduard Pamfil.

Am încercat să sugerez câteva aspecte ale efervescentei ambiante spirituale din anii '70 de la Clinica de Psihiatrie din Timișoara. O atmosferă stimulatorie pentru cei dornici de a se forma ca psihiatri și ca intelectuali polivalenți ai științei și culturii

europene. *Clinica de Psihiatrie Timișoara a fost și a rămas un centru de geneză și răspândire a unor idei antropologice valoroase, fiind un model pentru alte clinici și instituții culturale din țară.*

De câte ori am încercat să vorbesc ori să scriu despre figura legendară a profesorului Eduard Pamfil am fost copleșit de emoții și neliniște, îndoindu-mă de capacitatea mea de a putea evoca, cât de cât fidel, o personalitate de o impresionantă bogăție și complexitate spirituală care, în mod evident, nu poate fi rezumată. Mai ales că pe măsură ce au trecut anii petrecuți în preajma dumnealui mi-am dat seama că diversele sale ipostaze (Om, Psihiatru, Profesor, Poet, Muzician, Filosof ș.a.) se situau deopotrivă la o înălțime cu adevărat excepțională, că domnia sa se plasa înăuntrul acestor multiple preocupări care, în nici un caz, nu reprezentau simple hobby-uri, ca în cazul altor medici, ci ireductibile vocații. În reflecțiile sale, aceste, diverse moduri de a cunoaște se contopeau ca într-un „creuzet imaginar”, conferind discursurilor sale o notă de originalitate și unicitate, o rară frumusețe și atractivitate. Eu știu că maestrul meu gândea cu precizia și claritatea unui matematician, dar se exprima ca un artist polivalent înzestrat și cultivat în prestigioase medii culturale (inclusiv la Paris). De aceea, discursurile sale păreau uneori eliptice, constând dintr-o surprinzătoare înlănțuire de enunțuri axiomatice, metafore, analogii, paradoxuri etc. Acest mod aparte de structurare a discursului semantic a generat, deseori, dificultăți de înțelegere și decodare fidelă celor care îi audiau cursurile, conferințele, comunicările științifice. Indiscutabil, *Eduard Pamfil a fost și va rămâne, probabil, încă mulți ani cea mai misterioasă, prestigioasă și respectată figură a psihiatriei românești și una din rarele prezențe de factură socratică în cultura românească.*

Numitorul comun al întregii sale vieți și a prodigioasei sale activități în slujba culturii și științei românești a fost

consistentul mesaj umanist, etic și estetic al demersurilor sale, care exprimau întotdeauna dragostea, respectul și încrederea lui față de omul uman. În anii de cruntă oprimare comunistă Eduard Pamfil a fost, pentru cei care îi împărtășeau ideile, garantul caracterului etic al psihiatriei românești, al deschiderii ei spre valorile civilizației europene pe care și le-a însușit în anii tinereții petrecuți în Franța. Datorită acestei poziții verticale, ferme, elevii săi n-au suferit niciodată de prejudecățile „provincialismului” cultural, simțindu-se conectați la valoroasa tradiție a gândirii filosofice, antropologice și psihiatrice europene.

L-am admirat pe maestrul meu pentru că și-a permis „luxul” ca în orice împrejurare să rămână egal cu el însuși, să fie autentic, adică să fie creator și deschis spre universalitate (cum ar spune Mircea Eliade). Cred că un număr restrâns de intelectuali români au avut, asemenea profesoului Eduard Pamfil, demnitatea, curajul, sinceritatea de a-și exprima în public ideile, opiniile, atitudinile ce se îndepărtau, deseori, de la dogmele ideologiei comuniste, dar erau în consens cu evoluția ideilor pe plan internațional (psihanaliză, existențialism, fenomenologie, cibernetică, structuralism ș.a.).

Întreaga existență și operă ale lui Eduard Pamfil nu pot fi înțelese decât ca o permanentă căutare a supremelor valori umane, ca o nevoie profundă de identificare cu destinul umanității. Domnia sa a rămas fidel, până la ultimele clipe ale vieții, crezului său din tinerețe că numai omul axiologic poate modela și exprima complicata natură umană, că valorile sunt modul nostru specific de obiectivare: „Personologia trebuie să se întindă și în afară de domeniul adevărului geometric și cuantimetric, integrând și teritoriul vast al creației esteticului și dreptății, deoarece antroposul semnifică tocmai forța (solară) de opțiune spre valori”. Din această perspectivă, boala psihică reprezintă o pierdere sau o relaxare a autodeterminării axiologice a omului-uman. În acest mod, axiologia devine cel mai important capitol al unei psihologii (și psihopatologii) cu

largă deschidere antropologică care exprimă necesitatea ființei umane de autodepășire continuă.

Aș vrea să subliniez faptul că de puține ori mi-a fost dat să remarc o mai deplină concordanță între biografie și concepția teoretică enunțată ca în cazul profesorului Eduard Pamfil și care, probabil, explică autoritatea morală dobândită încă din tinerețe în rândul celor care l-au cunoscut și îndrăgit. Datorită nonconformismului său funciar, a sfidării unora dintre imperativele epocii în care a trăit, a ideilor liberale pe care le-a promovat, considerate de unii rău-voitori ca idealiste, reacționare, cosmopolite, Eduard Pamfil a avut mult de suferit din partea autorităților vremii. În spațiul restrâns al articolului de față mă limitez să amintesc doar câteva evenimente: arestarea și cercetarea (8 luni) de către securitate cu ocazia manifestărilor studențești de la Cluj din 24 ianuarie 1959, exilarea trei ani la Siret, „blocarea” transferului în București ca profesor la Facultatea de Medicină și, apoi, pe postul de conferențiar (!) la Facultatea de Psihologie, pensionarea înainte de termen. Însă, cea mai cruntă lovitură o reprezintă neincluderea în rândul membrilor Academiei Române, deși elevii săi au întreprins, după Revoluția din decembrie 1989, demersuri repetate în această direcție. După opinia mea, această hotărâre dezonorează nu numai pe cel mai strălucit reprezentant al profesiei noastre, ci însăși psihiatria românească în ansamblul ei.

Am avut totuși satisfacția să constat că valoarea și competența profesorului Eduard Pamfil au fost neoficial recunoscute de cei care au condus țara în perioada dictaturii comuniste. Astfel, domnia sa a fost de mai multe ori chemat să consulte membrii ai familiei unora dintre cei care se aflau în fruntea țării. Cu ocazia Congresului Mondial de Psihiatrie din anul 1977, desfășurat la Honolulu, conducerea securității, motivând că Eduard Pamfil este singurul psihiatru român cunoscut pe plan internațional, i-a solicitat să redacteze un text în care să sugereze că majoritatea dizidenților politici erau, de fapt, bolnavi psihici (paranoici). Cum era și firesc, Eduard Pamfil

n-a dat curs acestei cereri. De menționat că decizia de pensionare a profesorului a fost emisă de Ministerul Învățământului cu câteva săptămâni înainte de această întâmplare.

Profesorul Eduard Pamfil a oferit numeroșilor săi elevi un model exemplar de gândire și atitudine, o pilduitoare interferență dintre psihiatrie și cultură, dintre inteligență și responsabilitate, dintre intelect și har, ajutându-i într-o manieră socratică să-și îndeplinească vocația. Domnia sa ne-a incitat să căutăm adevărul prin meditație, oferindu-ne posibilitatea de a ne simți mai liberi, mai autentici, mai inventivi decât în compania altor dascăli. De remarcat că în preajma lui s-au format nu doar psihiatri competenți, ci mai ales personalități ale științei și culturii românești. Prin cursurile ținute la Facultatea de Medicină din Cluj și Timișoara, la Facultatea de Arte Plastice din București, prin numeroase conferințe, prin articolele și cărțile sale, prin discuțiile purtate în cadrul cercului de Studii interdisciplinare din cadrul Clinicii din Timișoara, prin concertele de chitară clasică, prin volumele de versuri ș.a., el a exercitat o influență benefică și extinsă în formarea tinerilor intelectuali bănățeni (și din alte zone ale țării), fiind unul dintre cei mai fecunzi modelatori de cunoștințe din ultimele decenii din România.

Despre omul Eduard Pamfil s-a vorbit mult și în diverse feluri, dar s-a scris puțin. Sunt convins că atunci când întreaga lui operă științifică, artistică, filosofică, didactică, va fi mai bine cunoscută și analizată, numele dumnealui va figura, în mod întemeiat, alături de cele mai de seamă personalități ale culturii românești (M. Eliade, L. Blaga, E. Cioran, C. Noica, G. Moisil, A. Dumitriu, E. Ionescu, P. Tușea ș.a.). Un om de complexitatea sufletească a domniei sale este greu (dacă nu imposibil) de cunoscut din afară. Doar cei care l-au iubit și au încercat să se identifice cu minunata lui făptură au avut șanse de a afla câte ceva despre Pamfil – așa cum a fost el – cu adevărat. Din păcate, s-a vorbit și comentat mai mult despre cum n-a fost cu adevărat Eduard Pamfil, conturându-se de-a lungul anilor o

„legendă” cu multiple conotații negative. În aceste condiții, elevii săi apropiați au datoria morală ca prin mărturisirile lor să destrame această legendă și să ajute la conturarea unei imagini autentice a profesorului Eduard Pamfil. Cu atât mai mult cu cât oameni ca maestrul nostru nu se mai află în prezent printre noi. El aparține unei alte lumi, unei lumi ideale în care valorile de Adevăr, Bine și Frumos sunt îndeobște respectate, însușite și aplicate. Dorul după astfel de oameni (omul-uman) sporește pe măsură ce trec anii de la dispariția lor dintre noi. În numele acestui dor mi-am propus să aștern pe hârtie aceste rânduri modeste care exprimă felul meu de a-mi iubi și cinsti părintele spiritual.

Dr. DORU OGODESCU

SPIRITUS RECTOR

...Am găsit aici o echipă de artiști: scriitorul Laurențiu Cerneț, pictorul Nicolae Popa, ceramista Alice Motoi, regizoarea Ana-Maria Beligan (fiica lui Radu Beligan), compozitoarea Eugenia Duță și încă mulți alții veniți de aiurea. Directorul spitalului, domnul dr. Ricman, ne-a lăsat să facem un cenaclu. Ne-a amenajat pe fiecare. Lui Laurențiu Cerneț i-a oferit o garsonieră pentru creația lui artistică. Pictorului Nicolae Popa, un atelier în care băiatul picta zilnic tablouri misterioase. Compozitoarea Eugenia Duță a făcut cu „cronicii” o echipă de teatru absurd și modern, dar și un cor cu care dădea spectacole delicioase, tragi-comice...

Noi eram liberi, umblam îmbrăcați în costume de gală, ca într-o stațiune, veșnic în așteptarea unei „recepții”. Ne considerăm o societate culturală de elită care făcea artă pură. Aveam sentimentul real că noi construim centrul spiritual al Banatului comunist de atunci. Eram convinși că adevărații nebuni erau cei din afara spitalului și că singurii oameni liberi și normali suntem de fapt, noi. În această atmosferă mistică, la umbra copacilor seculari de pe malul anticeii Bârzave, în peisajul ocult al „ospiciului”, am rumegat ideile care m-au condus către finalizarea nuvelor mele pe care le-am intitulat, ca din întâmplare, „Septembrie, pe la mijloc”. Cartea a fost inspirată de atmosfera stranie, fantastică, paranormală a Spitalului din

Gătaia... mărturisește scriitorul Mihai Alexandru în „Renașterea Bănățeană” nr. 4 din 21 martie 1995.

„Era un complex enorm, situat într-o pădure, într-o poziție foarte liniștită, chiar plăcută. Am uzat de o relație directă la conducătorul clinicii. Acolo am avut parte de niște seri foarte interesante, împreună cu cei mai mulți dintre medicii spitalului, întâlnirile transformându-se adesea în cene ori seminare culturale. Ne simțeam foarte bine, știindu-ne apărați în fața autorităților. În incinta clinicii nu intra nici miliția, nici armata, așa că ne simțeam la adăpost. În plus, existau săli de concert, aveam sală de repetiție, de pictură, de sculptură, teren de tenis. Aici am învățat să joc tenis pe asfalt. Îmi adusesem și arcul de acasă și am profitat de libertatea pe care o aveam, pentru a merge în pădure și a exersa...” („PHOENIX însă eu...” de Nicolae Covaci, Editura Nemira 1994).

Și așa și era pentru că aici aveau să-și caute răgazul elitele filosofiei românești, ale artelor frumoase, scriitorii, muzicienii, poeții ale căror nume am evitat să le dezvăluim până acum de teama unor răstălmăcitori de profesie. Sunt convins, însă, că cei dintâi vor recunoaște, mulți au și făcut-o, că tihna creației le-a fost ocrotită de lumea mai puțin obișnuită de aici, la adăpostul căroră uitau de rigorile tiraniei.

Să mai vorbim de atelierelor de creație artistică patronate de cenaclul literar „Orizont” sau de profesorii de la Facultatea de Arte Plastice din Timișoara? Ne-am pierde în detalii.

Afirmațiile de mai sus par să definească astfel Spitalul de Psihiatrie din Gătaia ca o structură holistică, ca un exercițiu al libertății spiritului, ca o alegorie a aristocrației intelectuale. Cu ocazia jubileului aniversar (5 ani de activitate) a spitalului am organizat un prim seminar de „Psihiatrie culturală”. Succesul acestuia avea să desemneze Gătaia pentru prima Conferință Națională de Psihiatrie Judiciară. Aveau să urmeze apoi alte 27 dintre care ultimele cu participare internațională: Ungaria, Voivodina, Italia, Franța, Canada, SUA, în marea lor majoritate pe teme de psihoterapie.

În 1970 Maria-Luiza Cristescu scria la Gătaia „Așteptarea”, o excelentă ilustrată a vremii și un admirabil portret realist al doctorului Dan Arthur. Cam în aceeași perioadă profesorul Pamfil îl trimitea la noi pe Ion Maxim să se întrezeze după consecințele unei îndelungi reclusiuni. Elev al lui Blaga, fusese închis pentru că propovăduia *Filosofia Spiritului* a lui Hagel. Aici aveau să fie elaborate „Popas în Afrodizia” și „Orfeu sau bucuria cunoașterii”. În anii '80 încep să apară Aurel Cioran, închis și el pentru vina de a fi fratele răzvrătitului filosof, Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger pentru a-și găsi tihna să-l traducă în românește pe Heidegger. Domnul Noica venea din când în când mânat de o grijă paternă pentru discipolii săi. Mesele din sala de protocol deveniseră un fel de banchete platonice. Mi-aduc aminte că la una din ele sihastrul de la Păltiniș ne-a dat și un extemporal: „definiția valorii”...

Eram cu toții elevi ai profesorului Pamfil. Adusesem cu noi la Gătaia spiritul său intelectual, poetic, confesional. Elev al lui Henry Ey, descindea în psihiatria românească pe terenul sterilizat de gândirea fiziologistă a lui Pavlov care readucea dramele existențiale și conflictele de conștiință la simple mecanisme nervoase elementare. Era, însă, o metodă avantajoasă principiilor uniformizatoare care trebuia să deindividualizeze persoana umană. „Gânditor, celebra construcții platonice. Poet, interfera clasicismul armonios cu romantismul patetic. Profesor, rispea metafore și reconstituia omul după modele divine. Profet, credea într-o „Stea” pe care noi cei mulți o consideram apusă în negurile unei zodii funeste. Sub degetele sale vibrația strunelor se convertea în armonii primordiale. Sunt doar câteva trăsături personale, dar și modalități spirituale de a se detașa de servituțiile diurne ale necesității, de imperiul sărac al contingențelor, nu exercițiu ce se refuză adaptării. La marginea unei societăți pe care nu o accepta, căuta un refugiu, o oază ferită și inaccesibilă ordinii devastatoare de spirit a unei calamități istorice. Visa o Castilia în care el și discipolii săi să închipuie o altă lume, poate numai paralelă, după o formulă generoasă ca a „jocului cu mărgelile de sticlă”. Așa avea să ia

ființă, alături de o rațiune terapeutică, Spitalul de Psihiatrie Gătaia ca un refuz al supunerii, ca un joc secund al constrângerii, ca o alegorie a aristocrației intelectuale, ca un exercițiu al libertății spiritului.

„Un loc omenesc – avea să reia ideea conferențiarul, pe atunci, dr. Mircea Lăzărescu, la al doilea Seminar de Psihoterapie din 2 noiembrie 1984 – un loc omenesc, dublat de o concepție a unui umanism militant”. Epitetul nu era de complezanță. S-a vorbit chiar de eroismul profesiei noastre; profesorul Pamfil definind psihiatria drept „una din cele mai eroice ipostaze al spiritului uman; ea reclădește din țândări unitatea sufletului, este custodele, garantul acestui extraordinar spectacol care se numește devenirea umană”. Această definiție devenea astfel și motoul unei întâlniri cu elitele intelectualității timișorene la Gătaia, cu tema „Psihiatria și condiția umană”, o recunoaștere a acestei profesii de credință.

În microclimatul ambiental (înțelegând prin aceasta unitatea ecologică „om-natură-societate”) de la Gătaia își găsește poate locul cel mai potrivit comunicarea interumană specifică psihoterapiilor de grup, prin raportul lor firesc, autentic eliberator de îndoieli, de tensiuni, de angoase.

Există, însă, ceva ce nu poate fi definit. Ceva ca o viziune lăuntrică ce-l pune pe individ în comunicare cu esența spirituală și care se face ecou al necazurilor și speranțelor umane și răpsuns, în același timp, la întrebările care-l chinuie. Este și argumentul pentru care am purces, atunci când s-a putut, la edificarea unei capele; loc de supremă reculegere asupra vieții mai profunde a tot ce există. Adversitatea omenească, abandonul, eșecul, decepțiile sufletești nu pot fi cuprinse de psihoterapiile mult prea savante și adesea periferice veritabilei suferințe umane. Aveam să asist la adevărate miracole la pacienți ce nu mai intraseră până atunci într-o biserică, la extazul mistic pe care duhovnicul avea să-l declanșeze prin intermediul Liturgiei, dar mai ales ale acestui cutremurător mister care este mărturisirea. Din compasiune, din simpatie, confesorul absoarbe asupra lui propriile noastre griji. Transferul

inerent oricărei comunicări trebuie să continue, însă călăuzitor, terapeutic cu epitimia (remediul). Numai astfel putem da obiectivitate conținutului nostru mental, numai astfel îl putem reprobă și obține metanoia (vindecarea). Cuvântul, logosul e modul de existență, de transpersonalizare, de comunicare cu lumea, cu cosmosul, cu Infinitul.

Dr. RADU RICMAN

ARIEL

A începe să înveți psihiatria la începutul anilor șaizeci în România, și cu deosebire la București era o aventură.

Îmi amintesc de discuția pe care am avut-o, înainte de-a face pasul, cu un strălucit internist, pe atunci asistent universitar, căruia îi mărturiseam dorința de-a mă consacra acestei specialități. A luat un aer grav și mi-a spus: „Ai grijă, oameni străluciți dintre foștii studenți ai Facultății de Medicină au luat o astfel de hotărâre; toți au devenit niște ratați!”

Va fi fost în avertismentul colegului meu mai mare și o anumită atitudine „anti-psihiatrică”, frecventă într-o vreme care mai păstra ceva din amintirea unei psihiatrii custodiale și vedea în psihiatru simplul paznic al bolnavilor cronici, dublat uneori de un visător. Dar mai era cu siguranță, ceva: Școala Psihiatrică Bucureșteană era de o incurabilă mediocritate. Vechile generații de la începutul secolului și dintre cele două războaie, care menținuseră un anumit nivel european dispăruseră spontan sau fuseseră, fizic, intelectual exterminate. Cei ce-i înlocuiseră erau sau prost văzuți, împiedicați să exercite o influență deplină asupra tinerilor ce veneau să caute lumina științei sau se supuneau cu docilitate noilor slogane ideologice – pavlovismul la început, apoi o palidă nosografie care făcea ca pasul cu progresele ce începeau să se facă simțite în psihiatria mondială să poată fi ținut din ce în ce mai greu.

Situația de autodidact nu este ușoară. Chiar dacă nesfârșitele discuții în jurul unei cești de cafea „Central”, în grupuri de colegi, animate nu arareori de suprem eruditul, inteligentul dar șovăitorul George Constantinescu, *primus inter pares* al tinerei generații, slujeau de substituit unei formații sistematice era clar că ne lipsea, spre marea noastră durere și umilință o figură harismatică, un *zeu*. Dar, de fapt, el nu ne lipsea cu totul pentru că se găsea în extremul occident al țării unde făceam cucernice pelerinagii sau de unde consimțea, din când în când, să descindă în universul ostil dominat de cerberii conformismului. Această zeitate era, firește, Eduard Pamfil.

Șocul primei întâlniri cu Pamfil era precedat de o reputație enigmatică. Știam că în tinerețe avusese opinii de stânga, chiar comunizante. Dar, în noile condiții, devenit profesor de psihiatrie în Cluj îndrăznise să țină, în fața studenților, din balconul locuinței profesorului Hațieganu, un discurs naționalist care atrăsese arestarea lui imediată, convertită într-un domiciliu forțat, în fundul Moldovei, la Siret, ca director al unui așezământ de oligofreni (își amintea de acolo imensul și romanticul cimitir evreiesc, ecou îndepărtat al unei pietăți hasidice care îi servise de mângâiere). Cu greu, partidul îi acordase iertarea și îl numise profesor la Timișoara. Acolo găsisse o atmosferă oarecum favorabilă dar, nu se putea despărți de un sentiment mistuitor de exil. Era exilat din orașul său de baștină, Clujul cu multe coline (Banatul i se părea exasperant de plat), de Parisul anilor de învățătură și de maestrul lui, Henri Ey, căruia îi consacra un adevărat cult... dar, mai presus de toate, și totul, de la aparența fizică până la discursul intelectual o dovedea cu prisosință, era un exilat în această lume unde nu putea fi altceva decât un personaj de o extremă singularitate.

Chipul lui păstrase până în pragul bătrâneții (când l-am văzut ultima oară avea șaiszeci și cinci de ani) ceva copilăros, dar nu în mod neplăcut, căci aparența infantilă se unea cu noblețea, ca a unui alt *Petit Prince*. Nu era prea înalt, dar sveltețea și eleganța mișcărilor îi dădeau simțământul că plutește, la o palmă de locul unde te aflai împreună cu el.

Eleganța îi era proverbială: nu l-am văzut niciodată altfel decât purtând costume închise, de preferință negre, cravată perfect asortată, batistă de nea în buzunarul de la piept. Toată lumea știa că nu se despărțea niciodată de chitara lui. De aceea spunea: „În avion, în tren, oriunde mie îmi trebuie *două* locuri, căci sunt totdeauna însoțit de *la grande dame*”. Și era, cu adevărat, un muzician desăvârșit. L-am ascultat în concerte de chitară clasică la Ateneu, am colindat cu el magazine de partituri muzicale la Praga, căci era neobosit în căutarea unor opere, din vasta literatură a chitarei, pe care nu le cunoștea încă.

Angelic, extra-mundan, Pamfil era fără îndoială, *Anghelos*, mesagerul, e în același timp o ființă care vine de dincolo, dar se prezintă aici înarmat. Spada lui, deși invizibilă, se făcea simțită. Avea conștiința că trebuie să lupte: împotriva stupidității, mai ales, care nu ostenește, după cum a spus cineva, spre deosebire de răutate. Deși nu avea în spate pe nimeni, în afara unui secret dar manifest mandat al Eonului nu pregeta să se arunce în luptă împotriva îngâmării neroade, a pedanteriei semi-docte, a oportunităților aducătoare de joase privilegii. Era slujit, în această sarcină grea, de un umor subtil, câteodată foarte ascuțit, uneori înveșmântat în exprimări criptice. Cred că obscuritatea lui Pamfil, de atâtea ori evocată, nu era altceva decât o travestire a nevoii incoercibile pe care o simțea de-a ataca puterile greoaie ale întunericului ce-l puteau învălui, dar niciodată reduce la tăcere.

Un moment semnificativ și dureros în același timp din cariera lui a fost acela când a încercat să fie numit profesor la București (Credea că va putea să exercite prin prezența în Capitală o influență mai mare asupra tinerelor generații?). Era, dacă nu mă înșel, la sfârșitul anilor șaizeci și conjunctura părea să-i fie, *a priori*, favorabilă. Printr-o serie de manevre de culise cu caracter strict partinic această numire pe care mulți dintre noi, cei mai tineri, abia o așteptam, a fost zădărnicită (nu numai marii „demnitari” ai psihiatriei au intrigat atunci împotriva lui, ci și unii ciraci ai lor care încercau să dea aparența de-a se situa pe poziții de progres). Dar mai înainte de acest dureros

eșec, îmi amintesc, l-am întâlnit în apartamentul unui mare poet unde trăgea când venea în orașul nostru. Era optimist și de o dispoziție excelentă. Mi-a mărturisit gândul lui cel mai secret: voia să ridiculizeze sistematic pe cei care își dădeau aere de mari savanți fiind, în realitate, niște nulități. Acesta era „Edi”: un spirit jucăuș, extrem de malițios pentru care preocupările cele mai grave, mai nobile, mai înalte se îmbinau cu dorința incoercibilă (dar cât de justificată!) de-a pune piedici, un „trickster”, precum Ariel, spiritul aerian din „Furtuna” lui Shakespeare. Dacă am învățat ceva de la el, eu care nu eram tot timpul în preajma lui, constrâns la grava disciplină de toate zilele a activității clinice, a fost aceasta: în viață nu e de ajuns să fii profund și original dacă nu ești însuflețit de voința de-a te juca și, mai ales, dacă nu ai umor.

Înfrângerile sunt deseori rodnice. Începea atunci pentru el o perioadă când, înțelegând că în lumea în care trăia nu va fi niciodată *liderul*, avea să se consacre elaborării concepției lui personale care depășea cu mult domeniul psihopatologiei, către filosofie. Și așa a apărut seria de cărți (în colaborare de D. Ogodescu) care ilustrează o teorie triontică a persoanei, contribuții foarte valoroase care ar merita să fie azi mai bine cunoscute, amintind prin anumite laturi ale lor pe M. Buber din „*Ich und Du*”. Putem considera că e vorba de o adevărată teorie *stereoscopică* a persoanei, dacă o comparăm cu viziunea lipsită de relief a celor ce se mărginesc să considere numai raportul Eu-Tu. Această concepție a fost aplicată de autori realităților clinice. Ea ar fi trebuit să dea, în mod natural, naștere unei adevărate școli de gândire care să propună modele de analiză clinică și mai ales terapeutică în situații în care nu numai pacientul „oficial” este implicat, ci și cei ce-i constituie preajma. Dar nu este oare soarta oamenilor de idei de la noi, aceea de-a trăi în singurătate?

...Apoi am plecat din țară, într-un moment în care ieșea la pensie, rămânând totuși activ. Rareori îmi cădea în mână câte o revistă unde găseam articole semnate de el care lărgeau câmpul concepției triontice găsindu-i noi aplicații.

Au venit bătrânețea, suferințele fizice de tot felul. Mi-e greu să-mi imaginez cum putea să arate Pamfil bătrân, el care rămăsese pentru mine Micul Prinț. Dar trebuie să accept că timpul își pusese pe el pecetea fatală. A lăsat un fragment, scris în franceză, adesea reprodus, pe care îl reiau și eu aici, în traducere:

„Am ajuns la vârsta zoologică a melcilor și la tăcuta lor resemnare. Înainte de-a deveni o cochilie îmi place să ascult – sau să cred că aud – în registrul de sus al orgii, într-o catedrală a omenirii tema simplă și definitivă a sfârșitului nebuniei pe Pământ. Amin...”

Grave și definitive cuvinte, atât de „pamfiliene”! Căci pentru el nebunia e o degenerare a sferei valorilor și a visa dispariția ei (ca o sublimă utopie) însemna a imagina o lume sustrasă condiției terestre, paradisiacă, o lume pe care o putem asemăna cu viziunea cântului al treizeci și treilea al „Paradisului” lui Dante, dominat de figura absolut luminoasă a Sfântului Bernard.

Dar nu este oare nebunia consubstanțială a ființei, tot ce e rău dar și ce e creație, spontaneitate, noutate nu izvorăște din același străfund al angoasei de-a fi? A visa la dispariția nebuniei înseamnă, de fapt, a visa la dispariția omului sau la translația lui într-o lume a raționalității pure pe care n-o putem măsura și percepe altfel decât cu instrumentele Misticei! Dar noi, psihiatri, mi se pare, ne situăm într-o lume – și într-o luptă – aici și acum în care, desigur, ne putem întâlni cu Arhetipurile, dar totdeauna pentru a ne întoarce pe Pământ.

Iată că în acest text final, adevărat testament, mă întâlnesc cu Pamfil cel angelic – înger contemplativ, înger luptător, geniu aerian și glumeț. Așa fusese, așa avea să rămână până în pragul eternității.

Dar ce are a face? Ori de câte ori îl întâlnesc, în intimitate sau în adunările noastre, avea darul să înobileze pe cei ce se găseau în preajma lui, să ridice tonul discuției. Era o *prezență*, stimulatorul cel mai eficient al unei anumite voințe de-a te ridica peste cotidian, de-a da un sens mai înalt dezbaterii și chiar vieții consacrate unei anumite cauze. Este de ajuns pentru ca amintirea lui Eduard Pamfil să fie una din cele mai prețioase.

ION VIANU

EDUARD PAMFIL, NEUROLOG

În 1938, profesorul N. Ionescu-Sisești urmează profesorului G. Marinescu la conducerea Clinicii de Neurologie de la Spitalul Colentina. La ilustra echipă a lui Marinescu: State Drăgănescu, O. Sager, A. Kreindler, D. Grigorescu, Th. Horneț, N. Vasilescu, I. Olteanu, profesorul Ionescu-Sisești adaugă în 1940 doi asistenți tineri: Eduard Pamfil și subsemnatul.

Pamfil se întorsese de curând de la Paris, după un stagiu la Clinica profesorului J. Lhermitte. Aducea cu el ceva din atmosfera celebrei clinici pariziene: o semiologie neurologică rafinată, discuție elegantă, diagnostice diferențiale neașteptate, interpretări fiziopatologice pline de imaginație.

La demonstrațiile sale, studenții, atrași ca de un magnet, erau fascinați de originalitatea stilului și noutatea ideilor. Se adăugau comparații surprinzătoare, incursiuni în artă și literatură, adesea, paradoxuri șocante, demolări de dogme sacro-sancte. Avea un spirit de frondă față de tot ce era opinie preconcepută, simplificare reduționistă, idee șablonizată. Uneori, fronda izburcea în teribilisme juvenile. Vidul sonor al unei expuneri îi trezea ironii ionesciene: „conferențiarul avea o voce groasă și păroasă”.

Pentru Pamfil, clinica neurologică nu putea fi separată de celelalte discipline ale creierului: neurofiziologia, psihologia, psihiatria. Era receptiv la progresele spectaculoase ale cercetării

fundamentale și păstrez și acum o monografie a lui R. Collin despre ontogenia și filogenia sistemului nervos pe care mi-a dăruit-o.

Deși era capabil să facă un diagnostic de localizare urmând cu fidelitate canoanele lui Purves-Stewart, nu era partizanul localizaționismului strict, atunci când era vorba de funcțiile superioare ale creierului. Avea o admirație superlativă pentru concepțiile lui Hughlings Jackson și, cu mulți ani înainte de apariția lucrărilor lui H. Ey, discuta despre implicațiile ideilor jacksoniene în psihiatrie. Citând pe Lhermitte, care spunea că „o leziune nu produce nimic”, se străduia să interpreteze manifestările bolilor neurologice printr-o funcționare modificată a etajelor intacte, subiacente leziunii, în sensul noțiunii de „Funktionswandel” a lui Weizsäcker.

Arăta un interes deosebit pentru teoriile holiste elaborate de Goldstein, de Monakow și Mourge despre acesta din urmă, pe care îl cunoscuse personal, vorbind adeseori. Un subiect de predilecție pentru Pamfil era semnificația factorului timp în organizarea funcțiilor cerebrale. În legătură cu acest subiect evoca, adesea, ideile lui Bergson și ale lui Merlau-Ponty.

Se simțea atras de domeniile de graniță între neurologie și psihologie: problema somnului, psihologia formei, halucinațiile, tulburările de schemă corporală. În cadrul tulburărilor de schemă corporală a studiat bolnavii cu „membru fantomă” ca urmare a unor plăgi de război interesând plexul brachial. Reluând experiențele lui Lhermitte și Susic, Pamfil analizează modul cum „membrul fantomă” percepe senzația de căldură produsă printr-o injecție intravenoasă de calciu. Am admirat inventivitatea cu care varia condițiile experienței și profunzimea cu care interpreta mecanismele fiziologice implicate. Imaginase o metodologie remarcabilă pentru examinarea bolnavilor cu agnozie și apraxie.

Citea literatură cu pasiune și, în perioada la care mă refer, cita frecvent din „Brave new World” a lui Huxley și din „Ferma animalelor” a lui Orwell. L-am ascultat executând la Ateneul

Român, împreună cu orchestra medicilor, cu o virtuozitate de profesionist, un concert clasic pentru chitară și orchestră.

În timpul evenimentelor care au urmat după cel de al doilea război mondial, Pamfil a început să se intereseze de frământările politice. Îmi amintesc de ziua în care m-a luat împreună cu el la manifestarea care a avut loc la 8 noiembrie 1945 în fața Palatului.

Pamfil ar fi putut deveni un mare neurolog, dar în final s-a decis pentru psihiatrie. Și astfel a fost în acord cu opinia lui Lhermitte care spunea că „nu există eroare mai detestabilă decât aceea de a separa disciplinele surori care sunt neurologia și psihiatria”. Cele două surori și l-au disputat pe Pamfil. A câștigat psihiatria...

Prof. dr. V. VOICULESCU

INTERVIURI,
RECENZII,
OPINII

Profesorul EDUARD PAMFIL a fost solicitat, de-a lungul anilor, să acorde numeroase interviuri în presă, la radio și televiziune. Despre cărțile Domniei sale și-au exprimat opiniile intelectuali români de marcă. Noi am încercat să selectăm, de această dată, câteva dintre ele, care pot să îmbogățească, să nuanțeze imaginea polivalentă a maestrului nostru spiritual.

CONVORBIRI CU PROFESORUL ȘI PSIHIATRUL EDUARD PAMFIL

– Stimate profesore, v-aș asculta mult, dar mi-e teamă să vă pun întrebări...

– Pentru că există un har al întrebării. Dar, tinerii știu întotdeauna să rupă lanțul de argint al dialogului.

– Unde v-ați născut?

– La Geneva, acum 65 de ani, în 6 mai 1912. Tatăl meu era moldovean. Simțea metafora instinctiv.

– Ce e metafora?

– E un algoritm al sufletului în formele lui inițiale. E o trăsătură țărănească. Până ce cunoașterea s-a ridicat la abstractizare, metafora a fost primul zvâcnet al filozofiei.

– Vorbiți-ne despre mama dumneavoastră.

– A fost de origine franceză. Mama a fost un nume al durerii. Am pierdut-o la patru ani. Cheia bucuriei era prezența ei, izvorul tristeții era absența ei. Pentru mine, maternitatea e un sentiment. E un ax al lumii. Pentru cei ce și-o pierd e ca un sistem planetar, ce ar continua să se învârtă în jurul unui soare stins și mort. Maternitatea e justificarea sensului nostru.

– De ce vă plac tinerii?

– Fiindcă, din tot ce am lăsat în urmă, singurul lucru viu e tinerețea mea. Restul atârnă greu. Nu mai știu exact de ce. Mă caut pe mine tânăr. Nu mă pot găsi decât în alții.

- În afară de dumneavoastră cine v-a mai clădit firea?
- După terminarea medicinei la Cluj, înainte de război, în '38-39, am mers la Paris, pentru a-mi continua studiile.
- Ce a însemnat Parisul pentru dumneavoastră?
- La a doua plecare '46-48, doctorii tineri care studiaseră în timpul războiului au avut prilejul să-l cunoască pe unul dintre cei mai mari psihiatri ai lumii: Henri Ey. Eram și eu elevul lui. Încet, încet, dialogul cu învățăceii, dialogul cu mine, avea un alt conținut. Am simțit că ceea ce mă leagă nu e numai comunitatea de cunoaștere dintre meșter și învățăcel, ci, altceva mai complicat, cu mai multe fețe decât regulile seci ale unei discipline. Comunicam ca doi adolescenți.
- Cum era?
- Era așa de mare că n-aveam nevoie, ori de câte ori eram în preajma sa, de altcineva. Avea un suflet foarte direct. Soarta a făcut să n-aibă copii, de aceea îi strângea cu grijă în jurul său pe alții. Se bucura de reciprocitatea stărilor.
- Unde era medic?
- La Chartre. Avea un spital pe care îl conducea. Pe deasupra ținea un curs (fără bani) la Paris. În 1946 eu aveam 34 de ani, iar el 44 de ani. El era în vârful maturității, iar eu urcam.
- Continuați sistemul său?
- Nu. Deși sunt creatura lui, nu-i continui sistemul. Dar, sufletul meu e o bucată din sufletul lui.
- Ce înseamnă comunicarea afectivă?
- În orice caz, nu replică servilă. Prietenia e un dans. Nu putem să ne copiem pașii brutal, dar putem să-i punem într-o formă vie (vezi Zorba Grecul). Fraternitatea prieteniei e un contrapunct. Două melodii existențiale, care se găsesc, se despart, își vorbesc, se bănuiesc, tac. Când două melodii fug în contrapunct și când o pauză dintr-una se întâlnește cu o pauză (o liniște) din cealaltă e mult mai adevărat decât atunci când un sunet dintr-una sună cu un sunet din cealaltă. Din două tăceri sună absolutul cel mai straniu, cel mai larg cerc al posibilului.

- Ce e muzica pentru dumneavoastră?
- E o prezență duminicală. Lângă ea e poezia. Poezia decurge din muzică. De obicei, se spune că poezia are muzică. Eu spun că muzica are poezie. Poezia e forma de comunicare totală, ce derivă din muzică.
- De ce, astăzi, unii oameni simt că poezia moare?
- Poezia e o completă explorare a miilor de întrebări ale lumii. Omul de azi abia suportă întrebările de pe o zi pe alta.
- Cum crește o cultură?
- Acolo unde sunt destui oameni care se iubesc unii pe alții, o civilizație poate să dăinuie. Erosul grecesc era armonie. Când mă las să cad în mine însumi, când mă sufoc, simțindu-mă zvârlit în afara orbitei unei culturi, întotdeauna sunt deficitar de iubire.
- Cine e Socrate pentru dumneavoastră?
- Un continuu muribund. Mereu se otrăvește ca să se salveze.
- Ce personaj de carte nu a asfințit, deloc, în sufletul dumneavoastră?
- „Micuțul prinț” a lui Saint Exupery! Prin el am resorbit minuni ireale, extraumane. De la un moment dat respirația mea era a lui, vocea mea era a lui, ființa mea era a lui...
- Dar literatura rusă?
- Mult am putut să plâng pe chipul lui Alioșa. Pentru alți cititori, literatura e un tărâm, pentru mine, e o rezonanță. Literatura e cel mai larg sistem de verificare a autenticului. În literatură căutam să văd dacă ceea ce e în viață, nu ține de posibil. Cum scriu, cum citesc, cum simt literatura, e în chip intimist și personal asemănător cu ceea ce realismul face în chip impersonal și ezoteric. Realismul pe care mi l-a întreținut literatura a fost un plus de strălucire dată interiorității mele. Literatura merge ca o străluminare a lumii și nu a fenomenelor ce pot fi măsurate.
- Acordați realismului niște atribute noi?
- Cuvântul „realism” a fost un fel de neașteptată revedere a adolescenței. Un realism afectiv, nu factologic.

– M-aș bucura să-mi vorbiți despre natură. Oare omul va ajunge să cunoască toate experiențele naturii? Această competiție ne favorizează?

– Natura face un experiment de structură și nu face un experiment de sistem. Natura nu se confundă cu noi. Natura are nevoie de noi. Noi îi servim sistemul în mișcare, ea ne servește sistemul în nemișcare. Ea nu face economie de forme.

– Când ați început să scrieți poezie?

– Visasem o mulțime de stări înainte de a scrie poezie. Pe la 18 ani. N-am avut un început, dar nici un sfârșit. Am fost în poezie ca o revelație fulgerătoare.

– De ce n-ați publicat cu „îndârjire” cum fac alții?

– Trebuia să mă dărui total. E o formulă existențială. Astfel zarurile au căzut. Scrisul, ca și viața mea, a fost un joc. Un lucru e sigur. Pe marginea acestei ciudate dispoziții, n-am putut face rău. N-am fost bățaios. Am râs ca să-mi maschez tristețea. Când imaginam oamenii, îi transformam în niște campioni de joacă.

– Cunoașteți legenda despre omul Pamfil din acest oraș?

– E un preț pe care l-am plătit pentru faptul că am fost un Narcis al singurătății mele.

– Vorbiți-mi despre câțiva oameni apropiați.

– Unul dintre ei a fost M. Petroveanu. L-am cunoscut după 23 august. Eu veneam de la Paris. Pe vremea aceea se afirma ca un tânăr adult în meseria de critic. Petroveanu l-a explicat pe Bacovia ca pe o umbră de fluturi. Petroveanu, care era o ființă de lumină și căldură, a transformat în nimb tot ce era sumbru în ceața în care se mișca Bacovia, aburii lui de alcool etc... Bacovia a fost un frustrat de sine însuși, a fost în-continuu, într-un deficit existențial. Moartea prietenului Petroveanu mi se pare bizar de nedreaptă.

– În timpul studierii medicinei la Cluj, ce prietenii literare ați trăit?

– Frecventam cenaclul lui Papilian. Papilian era profesor de anatomie. Era un om cu două existențe. Savantul autoritar

rămânea neștirbit în virtuțile lui, dar era dublat de o scânteietoare umbră: poetul, eseistul, scriitorul.

– Cine mai frecventa cenaclul?

– Pavel Dan, M. Beniuc, Grigore Popa. Au fost tinerețea mea.

– Cum era Pavel Dan ca om, ca ardelean?

– Era molcom, vorbea cu un *r* tare, era neașteptat în comportare, originea lui țărănească era colorată de o voce de orgă. Înțelegea toate firile, nu era vehement, era extrem de comunicativ, aplecat asupra importanței dialogului.

– Privind retrospectiv, ce a însemnat fostul dialog cu Henri Ey?

– Încercam amândoi mari planuri de comunicare. Cursurile lui erau libere, peripatetice, toți ne așezam în cerc, el îți aducea tot felul de documente. Ceea ce ne spunea nu era amănuntul, nici metafora, ci, o axiomatică secretă, un enunț, niște adevăruri în care credeam. Acum, pentru intimitatea mea, poate nu mai am nevoie de ele. E partea de ordine. Restul e fluxul comunicării cu oamenii. Permanent sunt într-o stare antrenantă de comunicare. Astfel, le fac oamenilor cadou metafore...

– Cum sunteți la cursurile dumneavoastră?

– Cum am fost, vrei să zici. De la anu, nu voi mai predă. Pe măsură ce am îmbătrânit, am fost mai greu de învățat. N-am suportat să am niciodată un curs scris. Era ca și cum aș fi murit în propria mea convenție. Eu am trăit mai mult prin oralitate.

– Ce e tristețea?

– Există o tristețe ontică, care e substanța fundamentală a sufletului.

– Dar fericirea?

– O scânteie. Așa cum sunt stelele. Cerul e făcut dintr-o imensă plutire de tristețe. Tristețea e necesară, pentru a spune un cuvânt despre fericire.

– Se poate povesti o stare perpetuă de tulburare?

– Eu trăiesc în povestea lui Făt-Frumos. Mă tulbură episodul în care Făt-Frumos trece dintr-un tărâm în celălalt.

Tărâmul celălalt, nu e nici mai sus, nici mai jos. EL E FOARTE DEPARTE, PE O NETEZIME MARE A CÂMPIEI SUFLETULUI.

– Vorbiți-mi despre destinul aparte al unui om pe care l-ați cunoscut.

– Un doctor din Cluj a fost luat la Auschwitz, împreună cu soția și fetița lor. În lagăr, fetița i-a murit. Întors acasă, timp de 15 ani, a schimbat cu grijă, zilnic, așternutul de pe pătucul fetiței, plapuma, perna etc. Simțind că va muri, s-a zgribulit în pătucul fetiței, acolo a bolit zile întregi, apoi a murit.

– Știu că Miron Radu Paraschivescu v-a dedicat o poezie într-un volum. Vă va fi legat o prietenie suavă?

– O, ani de zile (vreo 15) M.R.P. m-a frecventat. În orice clipă, mușca văzduhul poeziei. Toată ființa lui era un cor. Voluptatea firii lui era o călătorie lunecătoare. Smerenie, neizbăvire, viață... Acum, după ce a murit, pot spune, deși mi-e greu s-o fac în public, că ani de zile a fost sub tratamentul meu, că mă căuta ca un fanatic în momentele de strâmtoare sufletească.

– Literatura e lupta aspră cu săbiile memoriei. Iarăși mă întorc la ea. Deși sunt „pălmaș” în ale scrisului, consider literatura zbor, atâta timp cât în ea bat aripi grele de viață. Dumneavoastră?

– Literatura nu animă oamenii integral, ci, îi esențializează. E de o imensă greutate să cunoști un alt om. Nu poți fi celălalt în chip total. Trebuie să existe o diferență. Creatorul de personaje simte aceasta: el se luptă cu chenarul vieții, reușind astfel să esențializeze matca personajelor.

– Scriitorul trebuie să privească printr-un ochean dublu multiplele fețe ale lumii?

– Câți scriitori, atâtea formule de-a esențializa. Literatura a evoluat în ontologie. Ea e o perpetuă descriere și o catalogare de întâmplări.

– Nu știu dacă am dreptul să vă pun această întrebare. Pururea oamenii poartă în ei „aburii” unor pânze, care au fost uneori prea tăiate de viață, alteori nici măcar clintite din vântul

Ior. Acum, la 65 de ani, ce puteți să-mi spuneți despre RISIPIRE. Poate fi ea o victorie (aș vrea să-mi găesc alt cuvânt) sau o frumoasă umbră?

– Cred că m-am risipit. Nu m-am întors niciodată să-mi clădesc altfel risipirea. Promisiunea a ceea ce ar fi putut să vină a fost mult mai atrăgătoare (adică, mai omenească) decât ceea ce a rămas în urma ei. Din ființa mea, s-au pierdut jumătăți. Nimeni nu mai are jumătatea vieții mele. Cel care a rupt această generoasă dezordine a fost prietenul și tânărul meu colaborator, *Ogodescu Doru*.

Întrevedere realizată de: ANA POP SÎRBU
(Revista Orizont – 1977)

CU PROFESORUL EDUARD PAMFIL DESPRE OM, CUNOAȘTERE, ARTĂ

– Psihiatria a cunoscut în secolul nostru o amplă dezvoltare, dobândind din confruntarea diferitelor școli și curente o tot mai puternică fundamentare științifică. În ansamblul acestor demersuri de referință pentru constituirea psihiatriei contemporane, personalitatea și opera științifică a marelui psihiatru francez Henri Ey, care s-a stins din viață în mijlocul acestei ierni, ocupă o poziție de frunte. Știu că ați fost prietenul și colaboratorul acestui mare savant: de aceea, vă propun, dacă sunteți de acord, să începem discuția noastră cu evocarea lui Ey ca om și cu definirea locului pe care l-a ocupat în dezvoltarea psihiatriei ca știință...

- L-am cunoscut pe Henri Ey atunci când el ajunsese în vârful ciclului solar, când tinerii îl revendicau tot mai mult ca pe un deschizător de drumuri, iar bătrânii se uitau peste umăr la el, pentru că le arunca umbra pe care le-ar fi plăcut s-o lase în urma lor. Evident că el a fost unul dintre constructorii psihiatriei secolului nostru. Când mă asocia, râzând, la distrugerea ei făcea o metaforică aluzie la indiscutabila legătură care s-a stabilit între destinul meu modest de căutător și misiunea lui uriașă de constructor. El vorbea de distrugere, așa cum lumina distruge întunericul, cum apele care taie munții distrug zidurile și aripile lor de piatră. Sigur că marea aventură de cunoaștere, viziunea trionfică a ființei umane, este într-o inevitabilă continuitate cu gândirea lui Henri Ey. Apropierea a început printr-o fascinație pe care tinerețea mea a purtat-o pentru personalitatea lui complexă. Ulterior, s-a îmbogățit cu această reciprocitate de încredere. Îmi dau seama, acum, că seamănă cu un pod imens peste care el a trecut îndreptându-se spre locul unde categoriile acestea, pe care le folosim pentru clasificarea oamenilor, nu mai au importanță practică, fiindcă marile întrebări, adevăruri, mistere, nu sunt atât de numeroase. Esențele nu mai pot naște grămezi de lucruri inedite. Crestele de gheață ale munților sunt singuratic, fiecare din ele înseamnă un imens rezumat al tuturor peisajelor care au fost răspândite pe povârnișuri sau în văi.

- Ce a încercat să aducă nou Henri Ey, în jurul anilor '30, când a intrat „în arenă”?

- În secolul în care marea bătălie părea că se dă în psihiatrie între cei care credeau într-un determinism organic liniar și simplu și care se îmbarcaseră, fără busolă și fără pânze, pe o corabie care purta însemnele celui mai mare „pirat” pe care l-a cunoscut psihologia și care a fost Freud, un tânăr psihiatru din anii '30 încerca o foarte vastă reformă, care trebuia să-l conducă spre o sinteză dialectică între fenomenele fundamentale ale creierului – ca sediu de reflectare și însoțire a fenomenelor lumii – cu universul de invenție și de libertate, care înseamnă de fapt ființa umană. Concepția organo-dinamică

a lui Ey s-a instalat ca un sistem polivalent de referire a tuturor incidențelor după care s-a întreprins sistematizarea cunoașterii psihologice. Din acest punct de vedere, sigur că el rămâne ca un El Cid Campeador, luptător al unei idei la fel de mare și valoroasă pentru toate taberele posibile ale științei despre psihism (și antipsihism!), despre suflet ca un mare principiu de transparentă și înțelegere a fenomenelor, ca și – adesea – a zbucrii tentative de a deriva mișcările sufletului în tiparele rigide ale biologiei, așa cum au început psihanalizii.

– Dumneavoastră înșivă ați fost și sunteți un luptător pentru afirmarea în psihiatrie a unor idei noi, cum este, de pildă, conceptul „triadei” pe care îl considerați fundamental pentru psihiatrie. Cred că s-ar impune o succintă expunere a acestuia.

– Triada e o inițiativă foarte temerară, dar în același timp e o așa de sinceră și de deschisă desfășurare, încât trionficialitatea afirmată despre natura „triunghiulară” a ființei noastre devine un datum fundamental, ca un ontos în care cei trei poli ai mișcării interioare, care formează viața noastră psihică, confluează continuu și formează un fel de deltă, în care apele nu vin din afară, ci, dintr-un fluviu terminal. Ele au puterea să se rotească dintr-un braț în celălalt al triunghiului, transformând pe „eu-tu-el” într-o continuă mișcare, interșanjabilă ca sens și substitutivă ca reprezentanță, nesfârșită distribuție a lui „eu” într-un alter-ego (adică, un „tu”), într-un generator din care a pornit și s-a întors. Tot așa și „el” – un demiurg, unde aparentele contradicții nu mai au loc și nici puterea să mai intervină niciodată.

– Cum ați optat pentru psihiatrie?

– După ce indecizia și ezitățile foarte mari ale adolescenței m-au lăsat să fug din aria lor în câmpul de forță și promisiuni umanitare al medicinei, s-a impus foarte repede necesitatea să știu bine de tot pe unde se poate ieși din medicină, după ce aflasem pe unde se poate intra în medicină. Această fereastră, care încadra un vitraliu straniu și transluminat, am crezut că se numește psihiatrie și am ales-o. Vitraliul s-a

transformat, ulterior, într-un sistem de lumini ciudate ale unei catedrale spirituale.

- Mi-ați spus că veți scrie o carte despre forme; ce sunt ele?

- Un fel de așteptare latentă pe care materia informă o poartă undeva în ea. Numai prin forme materia iese din haosul spațiului și din întunericul duratei și intră în ordinea și în numărătoarea infinită a timpului. Formele nu există singure, goale, increate în ele și prin ele. Formele stau ca o latență în care materia se distribuie, se transformă în obiecte și, apoi, încet-încet în ființe. Prin forme, omul și-a simțit natura lui demiurgică. Primul fapt care ar putea să poarte denumirea de formă este nesfârșita suprafață separatoare dintre lumină și întuneric. De acolo, încoace, ele, formele, vin nesfârșite.

- Într-o conversație cu asistentul dumneavoastră Ogodescu, v-am auzit vorbind despre forme-pilot. De ce nivel sunt acestea?

- Sunt, pare-se, de natură axiomatică. În triadă țin de corp. „Eu” este corpul. Forma începe dincolo de „eu”. De acolo începe și derivația. Forma traduce relații în elementele lumii. Ele există în matricea pe care omul o aduce cu el în conștiință și, apoi, o va antrena în trionticitate.

- De peste trei decenii scrieți poezie și aveți răbdare să se sedimenteze într-o formă înaltă. Ce e înțelegerea poetică?

- E întotdeauna și inevitabil o înțelegere complexă între poeți și nepoeți dornici de cunoaștere.

- Metafora are vreun defect?

- Singurul ei defect este prea marea cantitate de nemișcare pe care o cuprinde, din cauză că o metaforă construită pe schimbare, pe transformare, se distruge pe ea însăși.

- De aceea, cred, formula care poate salva poezia este să stea, totdeauna, pe o suprafață luminată. Abilitatea facilă va face obiectele perfect decorative, dar le va văduvi de garanția purității sunetelor de flaut sau de clopot, de culorile stranii, de liniile care construiesc chipuri.

- Mitul a revenit, în ultimele două decenii, ca o temă centrală de preocupări atât în sfera investigației științifice, cât și în unele noi orientări artistice.

- Ar fi interesant, deci, să urmărim cum apare mitul, care este legătura între el și vis!

- E chiar ceea ce voiam să vă solicit...

- Numai prin mit putem transforma lumea haotică a visului într-un sistem inteligibil. Mitul funcționează cu o mare valență de comunicare, el devine un liant al sufletelor, atunci când au început să vorbească și să-și comunice datele experimentale ale situațiilor trăite, în marele început al cunoștințelor. Azi, ne aducem aminte de mituri din ce în ce mai greu, din cauza despărțirii lumii în două, fața fenomenologică a lumii și cea esomenică. Cele două fețe trebuie trăite, nu numai deduse. Această despărțire în două a făcut din conștiința lumii un fel de țeșătură duală cu ființa noastră și a plasat miturile într-o lumină de intuiție.

- Se afirmă, adesea, că arta este forma cea mai cuprinzătoare de comunicare a sentimentului libertății. Care dintre arte vi se pare expresia cea mai generoasă a acestui sentiment?

- Cea apropiată de esența sunetului. Între sunetul pornit și sunetul primit, între sunetul dăruit și sunetul care se transformă în bucuria comunicării nu există nici un intermediu. De aceea, socotesc muzica una dintre desăvârșitele comunicări între oameni pe marginea nesfârșitelor câmpii ale libertății. Armonia este o categorie axiologică. Omul n-a știut că există armonie decât după ce a cântat multă vreme. A primit armonia numai atunci când a descoperit drumuri paralele în lumea sunetelor și a poeziei. Această presimțire mutuală a solidarității între melodii a făcut să izbândească sentimentul și cunoașterea armoniei. Ori de câte ori melodiile s-au întâlnit, fără să se poată despărți, s-a instaurat, în acel loc, o picătură de armonie. Sufletul nu poate trăi armonia prin el însuși, ci, prin celelalte suflete. Romanii știau să spună că atunci când oamenii

comunică prin brutalitatea războaielor, orice speranță de armonie și melos e pierdută.

– Evocând modul de declanșare a sentimentelor nu putem face abstracție de faptul că anumite motivații au pretexte din cele mai stranii...

– Am să-ți povestesc nuvela unui sud-american pe care l-am cunoscut la Paris. Îl chema Fernandez, așa cum spunem noi Popescu. Fusese un pianist mare în tinerețe, dar se dedicase băuturii și a trebuit să se lase de pian. A început să scrie. Odată a scris o nuvelă, în care un personaj feminin bizar, singuratic, o ființă frumoasă numai pentru ea, care nu se lăsa nici măcar privită, se îndrăgostise la un moment dat de un balcon. Odată, fiindcă balconul era al unei case foarte vechi, cu grinzile de cedru mâncate de carii, s-a prăbușit și din ziua aceea n-a mai comunicat cu nimeni. În dragoste, se schimbă numai cel care iubește, ceilalți sunt niște pretexte. Nu există pretexte frumoase și urâte. Pretextele în iubire sunt ca niște zaruri ale imaginației.

– Ce parte a ființei dumneavoastră alunecă înspre pictură?

– Curios, cele mai fascinante lumi din pictură sunt construcțiile în care oamenii sunt bănuți în jurul lucrurilor și nu apar în mijlocul lor, lăsând perspectivei misiunea de a vorbi, ca și cum omenescul s-ar resorbi în niște spații misterioase care ar înconjura perspectiva. În compozițiile lui Rafael, dacă separ grupul, uneori, aparent în primele planuri, ceea ce rămâne e un univers fără vârste și care nu mai are de dat nimănui nici o socoteală. Aceași stare o vei găsi și în Chirico sau în multe din gravurile lui Piranese.

– Îl iubiți mult pe Modigliani. Cum îl priviți?

– Lumea desenată a personajelor lui Modigliani merge pe niște procedee atât de sintetice, încât culoarea nu mai are de restituit, de adăugat nimic personajelor. Sunt ființe unice și definitive. Cred că magia fascinantă a lui Modigliani este datorată extraordinarului desenator din el. Pe când, să zicem, la Klee, omogenitatea universului e mai puțin marcată. Klee, care e un vrăjitor, un inegalat povestitor, nu pune totul pe

cartea unică pe care o joacă, aparent. Modigliani serbează materia vie înainte cu cinci minute de-a fi început să deseneze sau să vorbească. Personajele lui Modigliani, care sunt, de obicei femei tinere, nu sunt oboseite, ele au extenuarea așteptării unui destin.

– Ludicul constituie o formă fundamentală de exprimare a esenței umane – mai ales pe planul creației artistice...

– Și totuși, cea mai adevărată expresie a esenței noastre ludice este copilăria. Niciodată copiii nu-și ascund unii altora jocurile. Tot așa virtuțile oblativale ale sufletului omenesc nu suportă secretul, nu transformă adevărul într-o atitudine conspirativă, nu ascund, ca în întunericul unor bolgii, momentele de inițiere și de inspirație, strigă după comunitate și receptivitate. Cred că cea mai uluitoare lecție pe care copiii ne-o dau este aceea a râsului, a bucuriei, care vine din ceilalți.

POP SÎRBU

(Contemporanul, 2/1978)

MEDICINA – GENEROASĂ ISTORIE A UMANITĂȚII

– Domnule profesor Eduard Pamfil, viitoarea dumneavoastră carte, intitulată IDEAR, să o considerăm de sorginte biografică, chintesență a unei bogate experiențe de viață?

– Nu. Este un mănunchi de notații filosofice, de meditații și, uneori, de microeseuri, pe aproape 1000 de pagini. Un șantier de verificare și sinteză, început cu mulți ani în urmă. Un compendiu de gândire și angajare existențială.

– Deci, un exercițiu de... trans-personalizare.

– Încerc să aduc un omagiu vieții ca proces intim. Deși nu s-a lăsat descoperit pe cât aș fi vrut. Ultima mea carte consider-o ca pe o ofrandă anti-sistemică, anti-dogmatică și anti-temporică, propusă celor ce, asemenea mie, cred cu fermitate că valorile umane sunt, precum aurorele boreale, un fenomen de câmp energetic, trans-substanțializat în spiritual și afectiv. Ele refractă radiația impalpabilă a atașamentului original, al caldei și misterioasei maternități universale, ce devine marea fapt al umanității. De aceea, cred că tot ce am scris nu este o chintesență, ci, o pasională tentativă de-a lăsa „fără sfârșit” numărătoarea lucrurilor bune de pe pământ.

– Deliberat, opera apertă, cu aparență barocă, ocolind orice urmă de „story”. De unde vine această – să-i zicem – rezervă?

– Întâmplările proprii nu au valoare decât pentru cei cu care le-ai împărtășit. La – sau spre – sfârșitul unei vieți, se

instalează, progresiv, sentimentul detașării și distanțării față de „istorismul” lumii. Trecutul îmi apare din ce în ce mai „echilibrat și suficient sieși”, iar prezentul puțin expresiv, plutind aproape într-o extra-temporalitate neutră și impersonală.

– Punct de vedere ce transpare la poemele dumneavoastră ARIOSO DOLENTE sau ADAGIO, locul întâlnirii simbolism-metaforă paradoxală, în care, asemenea lui Paul Valéry, vă preocupă stimularea dificultăților scrisului și „îmbalnzirea” totală a limbajului, ajungând la o asceză spirituală, considerată ea însăși operă prealabilă.

– Poezia rămâne jocul sufletului meu.

– Dar muzica? Și am în vedere faptul că sunteți primul care a susținut, începând cu 1954, la Timișoara și București, împreună cu Orchestra Simfonică a Medicilor, concerte de chitară, iar în ultimii șapte ani ați fost președintele de onoare al fiecărui festival național consacrat acestui instrument.

– Muzica mă trans-codează și, totodată, mă apropie de un alt plan al existenței. Mă face co-participant la un fel de sens universal al lucrurilor. De aceea, îmi pare superioară poeziei, unde orice ai face se mai simte epicitatea.

– Artterapia, iată un domeniu pe care l-ați teoretizat copios!

– Cel mai mult cred în terapia prin creație de orice fel. Motiv pentru care am publicat destul de puțin, risipindu-mă cu pasiune într-o oralitate – să-i zic – socratică. Niciodată nu poți să te desfășori mai liber decât în imaginația comunicantă. Mă întreb chiar ce ar putea să egaleze generozitatea polimorfă a imaginarului? Tocmai prin această mijlocire ne definim drept ființe modelante și comunicante. Fiindcă, luând din afară doar tema realității, restul rezonează în subiectivitate. Recepționând infinitatea tiparelor naturii, vom modela înțelegerea și ne vom identifica cu valorile lumii. Funcțiile subiectivității se sprijină pe fondul nostru afectiv, care permite să ne simțim oarecum eliberați de o rigidă dependență față de lumea obiectivă. Căci omul a rămas, în natura lui secretă, un subiectiv, o ființă

imaginatoare. Și nu poți fi imaginativ, fără să fii un generos al propriului tău suflet spre ceilalți.

– Sună a profesiune de credință. Așa se justifică orientarea dumneavoastră spre medicină?

– Sunt cariere intelectuale cu alura unei opțiuni. Altele – franc aleatorii – își deduc „a posteriori” o motivație plauzibilă. Eu m-am îndreptat spre studiul medicinei „par dépit”, sperând într-o compensare a faptului că renunțam să fiu arhitect. Arta și știința „volumelor locuite”, a spațiilor controlate și modulate, mi se păruseră, cândva, o splendoare a intelectualității moderne. Dar, proiectele adolescenței radicale au fost barate de țesătura circumstanțelor. Și am „mers spre medicină”, așa cum m-aș fi vaccinat împotriva tristeții.

– Ceea ce ar putea părea și un joc al hazardului.

– În nici un caz. După o perioadă de inițiere destul de anevoioasă, sensul oblativ al medicinei mi s-a relevat egal cu acela al tuturor artelor și științelor. Am avut, astfel, șansa unui orizont circular – asemenea navigatorului în larg – asupra rostului major al tuturor carierelor intelectuale: dăruirea propriei cunoașteri, în favoarea binelui, libertății și dreptății. În măsura în care milenara medicină hipocratică a devenit o sumă de gândire și prospecțiune antropologică, ea s-a ramificat după nenumăratele sensuri ale naturii umane. La sfârșitul studiilor medicale, am crezut că sinteza comprehensivă a persoanei se situează între vastul teritoriu al psihologiei conștiinței și imensa creație de la vis la delir. Astfel, aproape de la sine, s-a produs orientarea mea înspre psihiatrie. Și, inevitabil, profesiunea de medic al „faptului psihic” m-a plasat într-un „carrefour”, într-o zonă de întretăiere a tuturor modurilor existențiale înscrise, grevate și desfășurate în natura umană. De aceea, mă simt și sunt prezent la toate evenimentele care marchează soarta și devenirea celor ce mă caută spre a-mi comunica tristețea, teama, obsesiile sau fericirea lor nemăsurată și dezaxată. Așa se explică ceea ce dumneata numeai, la începutul convorbirii, „îndeletnicirile mele extraprofesionale”. De la muzică la literatură și de la critica de artă la sociologia culturii, psihiatrul trebuie

să fie un rezonator general pentru orice direcție și orice nivel de întâlnire cu cei ce suferă în ființa lor sufletească.

– Deosebite par calitățile care i se pretind unui asemenea Esculap distant și, totodată, empatic...

– Mai întâi, o bună pătrundere a disciplinei practicate, în spațiul tuturor direcțiilor de structurare ale naturii umane, de la biochimie la genetică, de la psihofarmacologie la cibernetică, de la psihologie la teoria jocurilor... Și lista posibilelor contiguități și interferențe poate continua. Teama că putem cădea într-o lume degradată psihic va fi înfruntată numai printr-o viziune realistă, care se plasează la intersecția perspectivelor clinice, psihopatologice, antropologice, sociologice și filosofice. Boala mintală nu se mai abordează pornind de la documente de referință lineară sau cuantimetrică. Meditația sistematică implică o „infernală” complexitate, presupune o multitudine de perspective, metode sau modalități. Dar, mai ales, un continuu și strâns dialog cu și despre normalitatea psihică. Și să nu uităm că psihopatologicul ajută, prin opoziție, la cimentarea normalității. De asemenea, faptul că dialectica sănătății mentale include modelul de „eșec”.

– O paranteză. Și care este condiția sănătății?

– Integralitatea marelui circuit al inter-reflecției, ce leagă conștiința de existență, Eul de Lume. Procesul de integrare intelectuală se proiectează pe fondul etico-social, pe textura regulilor morale, care garantează unitatea și progresul grupului uman. Dar simpla opoziție dintre sănătate și suferința psihică nu este decât o cuprindere unipolară a ființei.

– Această deschidere a psihiatriei moderne spre atâtea alte științe, ceea ce ar putea sugera chiar lipsa instrumentarului propriu de studiu, nu duce la eclecticism?

– Numai pentru cei ce cred, de pildă, că vor formaliza persoana umană și că falimentara psihologie „fără psihism” mai poate învia din propria ruină. Într-un act medical, psihiatrul trebuie să reunească permanent sistemul său de înțelegere a psihismului și „sufletul” unui om, respectiv, dintre o persoană suferindă psihic și un alter-ego dotat cu luciditate și, mai ales,

angajat antropologic. Să înțeleagă, pe un plan superior, natura omului, păstrându-i contradicțiile și strămutându-le în fluxul realității.

– În ultima instanță, o problemă de discurs, mereu înnoit, mereu altul.

– Sănătatea mintală fiind o parte a eului „prin alții”, sursele ei rămân legate de întâlnirea comprehensivă a câmpurilor de conștiință. Cei ce suferă au nevoie de conștiința noastră pentru a și-o oglindi pe a lor. Bolnavul trebuie atras spre o colaborare empatică. Contractul om-om se realizează la nivel afectiv. Cuvintele, îndeosebi, funcționând ca simboluri vindecătoare și, de asemenea, ca punți inter-subiective. Artă de a vindeca nu poate fi uniformizată, șansele ameliorării fiind misterios închise în fiecare bolnav, în parte. Misiunea psihiatriei nu se epuizează, însă, în bătălia vindecării. Ea încearcă, cu întregul său aparat de înțelegere, să lumineze profunzimea incifrată a suferinței psihice. Cât de departe suntem de Evul Mediu, când nebunul era simbolul Răului, iar regimul nebunilor funcționa precum un „al treilea ordin al represiunii”, alături de poliție și justiție. Am certitudinea că secolele au operat o mare revoluție, care culminează azi într-un nou tip de raporturi medic-pacient, raporturi cu un puternic potențial socializant.

– Susțineți, astfel, și ideea, atât de optimistă, a unei omeniri ameliorabile?

– Maladia psihică nu poate fi considerată o fatalitate. Reforma mentalității moderne a dus la o influențare a opiniei publice în favoarea asistenței și reintegrării în societate a bolnavului mintal. Prin toate mijloacele de solidaritate, el trebuie ajutat să redevină un *socius*. De aici izvorăște și necesitatea adeziunii psihiatriei la disciplinele care se delimitează după axe și grupări fenomenologice racordate unui *Weltanschauung* și unui orizont de cultură al momentului, dar și al viitorului. Dată fiind neconcordanța frecventă a valorilor umane, sinteza lor operată de psihiatrie permite o mai subtilă descifrare a persoanei, identificarea cu „celălalt”, cu inconvertibila „poveste” a eului și reciprocității. Undele mișcătoare ale acestui fluviu –

natura umană – alimentează, la rândul lor, sinteze filosofice, din care psihiatria pare a fi una.

– Este o pledoarie pro domo?

– Nu puțini dintre cei foarte apropiați se amuză să găsească, în textura „discursului” meu, semnele unei predilecte gândiri filosofice. Fără să fi obținut, însă, vreo confirmare. Aceasta, din mai multe cauze. Întâi, fiindcă n-am izbutit să fiu un inițiat în istoria filosofiei. Apoi, pentru că natura mea irezistibil atrasă de gândirea paradoxală m-a făcut să cred că filosofia este un fel de funcție oscilantă a minții și sufletului. Că fiecare zi este suficientă ca să filosofezi de la A la Z și... îndărăt. Deci, dacă mi s-ar permite un eufemism, care să mă ocrotească de o prea riguroasă categorisire, eu sunt un „parafilosof”, care se deplasează predilect în zona de întâlnire dintre înțelepciune și cruditatea misterioasă a faptelor lumii. Ce mă preocupă nu este filosofia scrisă, ci, filosofia trăită. Să știu cât mai mult și cât mai bine! Această manieră de a concepe existența poate fi considerată o dedicare filosofică. Dar, subliniez, când punem în discuție „omul-om”, apelăm, inevitabil, și la demersul logic și la iluminare poetică și la identificări afective și la tipologii caracterologice. O pluralitate de metode, aparținând, fiecare în parte și toate la un loc, cunoașterii dialectice...

– Care înseamnă mai mult decât informație, cum ați susținut în PSIHLOGIE ȘI INFORMAȚIE, lucrare apărută în 1973, la Editura Științifică. Deoarece implică, concomitent sensibilitate, opțiune axiologică, pragmatism ontic...

– În istoria civilizațiilor, medicina rămâne un fel de garantă a naturii inovatoare și constructive, care l-a făcut pe om mentor al pământului.

– Dincolo de datele intelectuale și afective, pentru medic se mai pune, însă, problema unei formări continue, atât profesionale, cât și umane. Dv. cui i-o datorăți?

– E foarte greu de urmărit o filiație simplă, o linie de descendență maestru-învățăcel. Pe mine m-a marcat Henry Ey, căruia i-am fost elev în anii '46-'48, după absolvirea Facultății

de Medicină din Cluj. Era o personalitate plurivalentă, un adevărat fenomen al naturii, în care orice act al minții părea inedit, expresiv și convingător. La fel, comunicare însemna nu doar profesie, ci și muzică, literatură, pictură, filosofie...

– Există, se pare, o afinitate specială între medicină și cultură, în general.

– Dintotdeauna, ele se definesc, se condiționează reciproc. Psihiatria, bunăoară, instituie o virtuală roză a vânturilor în filosofia culturii, conținând mai toate direcțiile majore de dezvoltare a științelor omului și, implicit, a modurilor sale culturale. Ea întregește orizonturile posibile cu planurile de cunoaștere ale ființei existente. Știința psihiatrică se constituie, astfel, în ansamblul antroponomiei, ca un strălucit exemplu de extensiune a spectrului gnoseologic – sau epistemologic – de la structura substratului, până la prospectări culturale, trecând prin toate nivelele și formele de determinare ale psihismului. O trăsătură dominantă a surselor și resurselor medicinei contemporane o constituie, de altfel, coincidența problematicii și a treptelor sale de dezvoltare cu acelea ale ansamblului artei și științelor despre om.

– În concluzie, o interferare cu teoriile altora, cu „vorbiri”, imagini, idei. Ce considerați, totuși, că vă aparține?

– Conceptul de triontică a persoanei, o nouă orientare antropologică, ce-și propune atenuarea divergențelor între metodologia, sintezele și limbajul diverselor discipline convergente în perimetrul științelor despre om. Acest principiu, pare să funcționeze la toate nivelurile realului.

– Pe care l-ați abordat în fiecare din lucrările dv., sub formă eseistică, de permanentă deschidere noetică, sprijinindu-vă pe o informație vastă și o experiență clinică îndelungată. Ați început cu un enunț în PSIHOLOGIE ȘI INFORMAȚIE, ca după trei ani să-l consolidați în PERSOANĂ ȘI DEVENIRE, extinzându-i aplicabilitatea la variantele de disoluție prin NEVROZELE ȘI PSIHOZELE, cărți apărute, în același an, în Editura Facla. Cum ați ajuns la acest sistem și despre ce e vorba?

– Trionticitatea nu e un sistem, ci, o ontologie dialectică, adică, o mișcare care conduce la confluența dinamică între cei trei poli echivalenți și interșanjabili: Eu, Tu, El. Suntem mereu toate aceste ipostaze de comunicare, fiecare fiind, în același timp, și Eu și Tu, și El. Conceptul triontic s-a instituit pe baza sugestiilor materialului experimental al embriologilor. Ei au arătat că ființa are, ab inițio, un uriaș potențial morfogenetic, care va „da” pe drum individul, plus setul lui de celule germinative. Dar, acest potențial se transformă, cu o viteză considerabilă, până la forma adultă, care reprezintă închiderea direcției morfogenetice și comutarea ei în cealaltă ramură a eului, a vieții mintale, mereu ascendentă. Fenomenul morfogenetic se transpune în psihogeneza imaginarului – rezervorul continuu de noutate și valoare a psihismului comunicant. Motiv pentru care, omul apare ca o hiperbolă ale cărei brațe se pierd într-un nefinit spațiu combinativ. Saltul de la direcția morfologică la cea noogenetică se obține, pare-se, după o „secțiune de aur” triontică. Simultaneitatea Eu-Tu-El instituie un centru activ de noutate și valoare, care este persoana. Așa cum începutul ființei e imposibil de localizat, fiind prins într-un câmp potențial ce se desfășoară continuu, tot așa sfârșitul este atopic și dincolo de marginile persoanei, rămânând o neoprită desfășurare a mișcării interontice. Aș putea spune că demisia persoanei semnifică moartea fiecăruia, iar mișcarea triontică, nemurirea fiecăruia. Murim în măsura în care plecăm din Eu, dar, devenim nemuritori fiindcă ne-am împlinit prin Tu și El. Concepția triontică, de esență materialist-dialectică, saltă dimensiunile cunoașterii din lumea lui Unu într-o lume a lui Trei. Sinteză a mișcării ce se împlinește într-o intercomuniune ontică, pivotând pe axul temporal al devenirii.

– Ipoteza ați formulat-o dintr-o perspectivă structuralist-dinamică, ceea ce deschide orizonturi noi însăși speranței întru cea mai autentică comunicare. Cristalizarea acestei teorii nu se poate imagina, însă, fără o îndelungată meditație, fără o muncă asiduă de valorificare a informației științifice. Deci, ce cărți mai studiați?

– Cititul este pentru mine un fel de ritual al prospecțiunii propriei persoane și a celor din jur. Mă întregeste. Dar, rar citesc în ultimul timp beletristică. Mă preocupă gândirea sistemică, abordările inedite. De exemplu, ale filosofilor despre fizică, ale matematicienilor sau fizicienilor despre filosofie... Chiar în cariera mea didactică am căutat o ordine comunicativă, pe care o cere până și imaginația.

– Cum arată o zi obișnuită din viața dumneavoastră?

– La vârsta mea, orele nu mai marchează secvențe de timp, ci, mai mult meditații despre ce ar fi putut să fie, dacă...

– Dacă...?

– ...oamenii și-ar da seama că singura lor șansă de a accede spre o lume mai bună, de pildă, este să elimine războiul, care nu poate fi decât delirant, absurd. Dar, nici până acum, forurile juridice internaționale nu l-au denunțat ca o maladie morală. De ce ne-am mai mira atunci că nu s-a stipulat încă, pe plan mondial, dreptul la sănătate mintală? Deoarece, incontestabil, este nevoie de sănătatea psihică a colectivității. În primul rând, avem o acută și generală nevoie de încredere, de profesare a dragostei, a adevărului.

– Premisa fiind cunoașterea autentică. Pe care unde am putea-o găsi?

– Aș spune că o sfântă prudență trebuie să ne ferească s-o întâlnim „față-n față”. Ce ar urma după această insuportabilă inițiere la esența realității? Ce am mai avea să ne zicem după resuscitarea marelui Pan? Dar, la anii mei, un conținut normativ al gândirii ori vreo excapadă metafizică sunt puțin probabile, marile combustii interioare ale cunoașterii sedimentându-se în zone profunde și ușor triste ale sufletului.

– Totuși, de la dumneavoastră cel născut aproape cu secolul, și împlinit, timp de patru decenii, printr-o strălucită carieră universitară, așteptăm marea lecție de viață.

– Să trăiești astfel încât cei din jur să te iubească! Rămâne supremul țel. Din acest punct de vedere, viața mea a fost frumoasă.

– Și ce apreciați mai mult la oameni?
– Ceea ce îi leagă de mine și pe mine de ei, sinceritatea.
– Iar la un confrate?
– Să fie un om adevărat, generos și drept. Numai așa am certitudinea că nu va face decât bine. Și, probabil, una din grandoriile meseriei și misiunii noastre este de a privi mereu suferința în ochi. Chiar fără să-i rostești numele, dar opunându-i-te crâncen. Această luptă îmi pare sensul major al medicinei. Ea trebuie să mai fie și o știință a apărării de urățenie. De la cea pragmatică, la cea escatologică. Reperul absolut al naturii umane rămâne legea morală. Căci dacă există un criteriu fără replică în Univers, acela e al funcției noastre valorice.

– În lumina acestor considerații, care va fi rolul medicului?
– Acest rol nu are totuși semnificația unui „jurământ” de bunătate și adevăr. Învingerea oricărei suferințe devine și un act estetic. Iar faptul că omul este o realitate în stare născândă, procesul de creație al persoanei de către grup – de la educația la comuniune axiologică – implică o permanentă geneză de frumos. Acesta trebuie să devină modelul general de gândire despre problemele omului și ambianța sa. Într-o asemenea perspectivă, medicina și respectiv psihiatria, ar putea fi considerate o generoasă istorie afectivă a umanității, care se dezvoltă pornind de la o complexă interrelație între bolnav și vindecător. Reuniți, statornic, prin criteriile Binelui, Adevărului, Frumosului.

ALICE ȚUCULESCU

10 iunie 1989

CU PROFESORUL EDUARD PAMFIL:
„MĂ VOI ÎNTOARCE ÎNCET ȘI FĂRĂ ZGOMOT”

– Domnule profesor, a trecut timp de când, tot aici, în această cameră de spital, ați acceptat, în perspectiva unei reîntâlniri, să încercăm, pentru cei care, iubindu-vă și prețuindu-vă, vă resimțeau și vă resimt absența, un dialog. Propunerea mea de atunci o veți accepta astăzi?

– Bineînțeles. Poți începe.

– Trăiți aici un sentiment de singurătate? De izolare? Vă simțiți departe?

– Sunt de foarte multă vreme în spital și nu pot să spun că izolarea a fost mare, fiindcă cei care m-au cunoscut au venit la mine aici. Am, însă, câteva lucruri care sunt, probabil, ultimele lucruri pe care le-aș putea transmite și ele mă fac să-mi doresc o oarecare libertate...

– E vorba de o nostalgie a proiectelor? A lucrurilor ce se cer finalizate?

– Am auzit de criza care bântuie astăzi lumea cuvântului tipărit. Din cauză că sunt sigur că nu e decât o situație care nu va dura, sunt și eu gata să-mi dau obolul, să contribui la reanimarea generală.

– Cum ajunge la dumneavoastră lumea evenimentială?

– Evenimentele nu pot ajunge la mine pe căi normale, fiindcă sunt singur, apoi, nu știu cu cine vorbesc, nu pot să-mi

fac un plan... Așa că am un regim sărac, de care nu e de vină nimeni.

– Și totuși, acum ca și data trecută, vă aflu în fața micului ecran. Vă satisface televizorul curiozitatea pentru ceea ce se întâmplă în țară și în lume?

– Curiozitatea e satisfăcută pe jumătate... Televizorul pe care îl vezi este un interlocutor neutru, nici cald, nici rece. El, televizorul, când ar trebui să primească un răspuns sau o întrebare din partea mea, e tăcere generală.

– Cum percepeți, acum și aici, acest final de secol și de mileniu, pe cât de tensionat, pe atât de dens în istorie?

– Acest sfârșit de secol e paradoxal, dar eu îl trăiesc ca pe o vastă lumină care aureolează un vast început... E adevărat că nu pot să pun degetul pe lucruri care să aibă semnificația începutului, dar foarte lungile mele momente de singurătate, pe de-o parte, pe de altă parte, oarecum încheiata semnificație a lucrurilor, lipsa de potențialitate, de deschidere pentru un om care are 80 de ani, toate fac, ca visele despre secolul și mileniul care vor începe să fie trăite de mine ca o perspectivă de liniște. Tot ce cred despre vremurile care vin este independent de ceea ce mi se va întâmpla mâine sau peste câțiva ani.

– Din ce unghi priviți acum, domnule profesor, suferința umană, dumneavoastră, care ați alinat în calitate de medic suferințele atâtor pacienți?

– Mă întrebi sub ce unghi îmi apare acum suferința umană? Trebuie să recunosc că s-a făcut undeva o liniște în sufletul meu! Cei care s-au bucurat odată, ca suferinzi, de pasiunea mea pentru a ajuta și a vindeca, au avut șansa să se bucure, în fond, de o sănătate care fiind a mea, aparținându-mi mie, se putea transforma într-un bine al celorlalți. Cât despre ciudata mea boală, pot vorbi, totuși, de o evoluție favorabilă. De altfel, boala m-a făcut să găsesc o liniște relativă, să găsesc ceea ce găsesc cei care fac excursii în natură când, după accidentate momente din viață, ajung, la sfârșit, să se odihnească pe terenuri orizontale și înalte fără frumusețe deosebită, dar cu multă seninătate deasupra capului...

- Într-un moment al istoriei în care ne agresează urâtul, violența, spaima și incertitudinile de tot felul, spuneți-ne ceva frumos, nostalgic, dacă vreți, legat de Timișoara... Ați fost și ați rămas pentru acest oraș o prezență spirituală unică...

- Sigur că există un domeniu... unde mă bucur că, iată, sunt izolat de Timișoara imediată. Violența cu care au izbucnit sentimente și s-au manifestat ambiții m-ar fi făcut să sufăr la o vârstă când nu mai puteam să lupt. De aceea, „reîntoarcerea” mea în Timișoara se va întâmpla încet și fără zgomot.

- Muzica și poezia au însemnat pentru dumneavoastră foarte mult... Ați putea adăuga un gând?

- Din toate pierderile „secrete” pe care le-a reprezentat pentru mine boala, există o pierdere anume pe care, față de dumneata, care îmi ești prieten, o recunosc: este muzica. Nu știu dacă știi că eu aveam cea mai bună chitară din țară și nu știu dacă știi că în fiecare noapte cântam o oră, două? Nu mai spun nimic...

- Și totuși, despre poezie?

- Nu știu dacă din cauza bolii sau a bătrâneții, câteodată, îmi mai vin în minte crâmpie de poezie, dar neavând mână care să scrie, notația imediată nu se întâmplă și... nici poezia.

- Decenii la rând, domnule profesor, ați fost o prezență unică și nemijlocită în lumea artiștilor timișoreni. În cenacluri, la vernisaje, personalitatea dumneavoastră aducea, nu o dată, șansa unor unghiuri de vedere și deschideri inedite într-un domeniu sau altul al artei. Recent, numele dumneavoastră a fost invocat în legătură cu un moment semnificativ de avangardă al plasticii timișorene: gruparea „Sigma”. Și, tot recent, sculptorul Constantin Grangure, vă pronunța numele cu venerație, considerându-vă mentorul său spiritual. Aș dori să nuanțați această relație cu artiștii plastici timișoreni.

- Am fost „illo tempore” cu plasticienii, bineînțeles, nu în măsura în care împărțeam meseria, ci ca un amator de explorare a sufletelor celor care erau în căutarea întrebărilor

subtile ale artei și existenței. Ori de câte ori se puneau în chip sincer probleme care vizau răspunsurile mari și grave, eu intram într-o stare de rezonanță. De exemplu, grupul „Sigma”, pe care l-ai pomenit, mi-a oferit răspunsuri care cuprindeau o luminoasă și îndrăzneată inovare acolo și atunci unde totul părea închis. În legătură cu Grangure, îmi aduc aminte cum am fost la București ca să-i susțin o expoziție și să nu-l las pradă celor care se plecau criteriilor formale și formaliste în sculptură.

– În anii dictaturii comuniste, frica, suspiciunea, dedublarea, compromisul au marcat moralmente societatea românească. Cum vedeți posibilă ieșirea din această criză morală?

– Eu văd această întrebare împărțită în două, fiindcă în viziunea mea despre mai bine există un dublu sens: lucrurile care pot fi uitate și lucrurile care urmează să fie descoperite. În cele uitate, generația mea are de jucat un rol mare. Ea și-a oferit sufletul, viața, pentru străbaterea drumului lung și aparent fără ieșire din noaptea istoriei. În schimb, pentru toate deschiderile care se oferă sufletelor astăzi, generația nouă este aceea care are cuvântul.

– Domnule profesor, cu ani în urmă ați dezvoltat o teorie originală cu privire la relația vis-viață. Ați respins atunci orice legătură premonitoare între vis și realitate, situându-vă pe o poziție total opusă interpretării freudiste în problema respectivă. S-a schimbat ceva în viziunea dumneavoastră?

– Am rămas la aceleași convingeri. Lumea prezenței visului în viața noastră este lumea conștiinței. Toată mitologia freudistă vizavi de vis, pentru mine se transformă într-o poveste care nu primește sens decât prin limbaj. Limbajul este conștient, deci, toată povestirea, toată nararea visului, este trăirea conștientă a visului. Interpretarea visului este povestea visului. Visul nu are cuvânt...

– Sunteți prin formație și prin profesiunea de o viață un om de știință, un specialist de marcă. Cum vă raportați la problematica creștină, la divinitate?

– Pentru mine, chestiunea Divinității este ultima și cea mai cutremurătoare întrebare. Simt cum deodată domeniul care

ne dă o soluție generală a problemei binelui, adevărului, devine de o orbitoare simplitate, dar în același timp, de o uluitoare deschidere a sufletului. Toate valorile care s-au așezat pe rând în scara de valori ale lui Dumnezeu se deschid deodată asupra unui imens sentiment de dragoste...

– Vă mulțumesc, domnule Pamfil.

EUGEN BUNARU

(Revista *Orizont* nr. 1-5 din 31 ianuarie 1992)

EDUARD PAMFIL – DESPRE EVOLUȚIA PSIHOPATOLOGIEI

– Stimate profesor Eduard Pamfil, între toamna întâlnirii și primăvara reîntâlnirii noastre au nins zăpezile a nu mai puțin de șapte ierni. Deși ați protestat, m-am adresat atunci cu expresia „medic ilustru”, dar am discutat aproape exclusiv despre domeniile ce constituie pentru dumneavoastră un „violon d’Ingres”: muzică, poezie, pictură. Vă propun acum, când se dezvăluie tot mai alarmant „dansul absurd al omenirii pe marginea prăpastiei”, să dezbatem o urgență socială: viitorul psihiatriei și psihiatria viitorului.

– De acord. Nu, însă, înainte de a consemna faptul că mă simt onorat de atenția pe care mi-o acordă prestigioasa revistă Steaua. Mă întreb acum, ca și atunci, oare o merit?

– Cu certitudine, da. Modestia dumneavoastră nu e justificată decât prin excesul de autoexigență. V-aș întreba pentru început ce credeți despre posibilitățile predictive de care dispune psihiatria ca disciplină de cunoaștere sistematică și aplicativă.

– Socotesc că medicina antropo-spirituală denumită psihiatrie este inevitabil, esențial și complementar asociată conceptului de umanitate. Aceste concepte „vor fi” numai în măsura unei sinergii valorice; se vor salva din acest sfârșit de secol reaşezând ființa existențială între cei doi poli ai devenirii sale posibile: afectivitatea și libertatea.

– S-ar putea ca știința în general – și deci psihiatria, de asemenea – să fie cuprinse de un imobilism nivelator?

– Orice nemișcare îmi pare a fi potențial catastrofică, deoarece omenirea ar putea astfel decada vertiginos în acest sfârșit de mileniu. Nimeni nu poate să spere într-o chietudine de struț. Limbajul convențional folosit astăzi în lume spre a liniști și împăca pe oameni a pierdut de mult puterea de a armoniza conștiințele într-o reciprocitate empatică solidară și comprehensivă.

– Poate psihiatria să-și asume reprezentanța unora din marile probleme ale celor ce nu „îi calcă pragul”?

– Sunt convins că de-a lungul secolelor domeniul prospectat de medicina sufletelor a fost și o să fie mereu teritoriul verificărilor axiologice ale ființei umane.

– Există o corelație pozitivă între psihiatrie și pace?

– Totală și teribilă. Omul a învățat de la începutul deschiderii sale conștiințe în lume că e în aceeași măsură susceptibil să decadă în nebunie și distrugere, să-și dezintegreze comunicarea morală și coexistența vitală pe cât ar putea să fie și prometeic. S-a corectat – în timp – remarcabil, din răbufnirile lui de nebunie. A rămas intact, însă, în potențialul său destructiv vehement și negator.

– Credeți că psihiatria viitorului va fi la fel ca în trecutul apropiat, un amestec de filosofie și biologie, de moliciune speculativă și tehnologie, sprijinite pe științele naturii?

– Cred că psihiatria va trece într-o altă și nouă perspectivă de cunoaștere și actanță. Ea o să se angajeze mult mai energic și intransigent într-o mare și, poate, decisivă rivalitate și ciocnire între filosofie și echrosografie (de la echros = dușman; echrosografie = dușman al înțelepciunii), într-un suprem efort de neutralizare a urii fără sfârșit pe care nenumărați oameni o poartă – ca o fatalitate – contra înțelepciunii.

– Vor mai fi, oare, în psihiatrie, personalități de suprem prestigiu, coloși ale căror opere au instituit o mare sinteză de cunoaștere a sufletului și modurilor lui personante?

– Chiar dacă ar avea loc asemenea apariții solare, psihiatria nu mai are nevoie de... „fondatori de religii”. Ea își investește speranțele într-un nou tip de „credincioși”, detașați de hiper-nivelarea hedonistică, eliberați de fluxul nesfârșit al trepidației consumatoare, impersonale și ne-necesare de lucruri care sunt – până la urmă – ale tuturor și ale nimănui.

– Credeți că omenirea nu este deja suficient de bună pentru a fi fericită?

– Tot ce s-a întâmplat în cursul a zeci de mii de ani demonstrează – până acum – că suntem niște ființe aproximative și probabilistice. E adevărat că am sperat – noi, oamenii – să ne corectăm și să ne compensăm prostia prin inteligență... dar, prostia nu e lipsă de inteligență, ci o foarte generală și universală formă de activitate psihică. Omul nu e nici cel mai stupid, nici cel mai puțin prost dintre animale. În prostie se poate surprinde doar modul cum trecerea de la inteligența rigidă și invariantă a instinctului eșuează în niște complexe modulări care rămân la un nivel foarte simplist și schematic – fără a mai atinge formele libere ale gândirii.

– Psihanaliștii vor mai fi liderii psihoterapiei și în viitor așa cum au fost în secolul nostru?

– Poate singurul lucru favorabil în toată tristețea psihiatrică a zilelor noastre este evidenta delicvescență, într-un non-sens, a psihanalizei.

– Este adevărat că iatro-chimia și chimia biologică au transpus într-o altă galaxie de cunoaștere întreaga medicină, deci și psihiatria?

– Incontestabil, și asta întru marea splendoare a geniului uman.

– S-ar putea concepe o evoluție complexă a psihiatriei care să reflecte transformarea evolutivă a omenirii?

– E paradoxal, dar eu cred că omul nu mai evoluează. Fiindcă nu mai este specie, deci nici parte dintr-o specie, ca îns. El este un existent. Existentialul nu are (nu prezintă) în decursul său o pantă – să zicem – ascendent transformistă. Forma existenței este prinsă și cuprinsă toată în desfășurarea

expansivă a ființei. Existența este ea însăși o formă care devine structură triontică în înțelegere și act.

– Există o psihiatrie experimentală așa cum au crezut și pretins unii?

– Ideea a fost, pentru mine, de la început sinistră. Dar, există o psihiatrie indirect experimentală. Evident, nu pe animale și nu pe voluntari sau condamnați la moarte. Psihiatria aproape experimentală este constituită din ciudatul micro-cosmos al testelor. El va trebui, însă, regândit de „fond en comble”, fiindcă psihologia care l-a produs, nu mai e valabilă.

– Credeți că sunt în uz psihiatric cuvintele aporice sau altele „vide” care nu conduc nicăieri? Ați vorbit cândva de ele...

– Din nefericire foarte multe. Gândește-te, de exemplu, la nevinovatul schematism, aproape stupid din expresia „psihomotricitate” sau „tulburări psiho-motorii”. Nu există act motor, expresiv, creator, repetitiv sau inovant care să nu fie însoțit – de la defazare la aproape coincidență – de proiectul său mintal și, minunat de spus, de proiectul său simetric, dar de sens invers. Desfășurarea psihică e o totală simultaneitate admirabil integrată care seamănă cu simultana dezvoltare a rădăcinilor și corpului aerian al unei plante. Aș vrea să completez ideea anterioară: prin om existența e o formă care devine structură triontică și verticalitate atemporal valorică. El nu progresează fiindcă a început cu suprema lui condiție care e conștiința. Subconștientul nu există fiindcă monontic, cum ar trebui să fie, purtător al unei libertăți vide, n-ar putea niciodată prepara sau preforma ființa duală care e sufletul și așa mai departe...

– De ce omul e un animal juridic? – cum ar fi spus, poate, Aristotel.

– Fiindcă o societate nejudiciară nu e posibilă. Ea n-ar putea fi decât haos. Când omul și-a simțit agresivitatea a intuit legile fundamentale ale lumii – deci și ale dreptății – și l-a invocat pe Dumnezeu. De aceea, cred că prima variantă a lui Iehova e atât de violent punitivă și justițiară.

– De ce nu e pace mai multă pe pământ?

– Cred că militarea pentru pace, prin denunțarea fără milă a agresivității, nu e suficientă. Nu poți combate uraganul prin măsurarea vitezei vântului.

– De ce suferim de o serioasă eclipsă a psihologiei? A comis ea vreun păcat capital?

– Discursul științific (oricare din ele) ar trebui să înceapă mereu și mereu cu definiții care sunt definiții foarte condensate și saturate de cunoaștere. Din ele se pot desface eflorescent forme expresive de maximă enunțare fenomenologică a realității (sau al unui corespondent comprehensiv a realității). Or, fantastic și de necrezut, psihologia a intrat în istoria științelor fără o definiție a psihismului, a inteligenței și a sufletului.

– Dar psihologia cuantificată matematic?

– Matematicile sunt cunoaștere a necesarului și nu a valoricului. Matematica, în abstracția ei definitorie, nu „leagă” pe nimeni de nimeni și nu îmbogățește existențial ființa. De aceea ea, matematica, n-a putut salva psihologia din eclipsa ei actuală.

– Ce ați putea să spuneți despre schizofrenie?

– Schizofrenia, doctrina ei nu izbutește să facă inteligibil ce e „sciziunea” întregului psihic în bucăți. Psihismul nu e, în fond, un întreg divizibil în părți. Se divide (cum s-ar divide) numai ce se compune, d’emblée sau progresiv, în chip complementar. Psihismul nu e o asamblare constructivă și psihismul divizat nu mai poate fi (sau rămâne) niște părți de psihism și nici nu mai poate „trimite” la psihism. Bleuler a gândit genial schizofrenia fiindcă stătea pe o psihologie asociaționistă, categorială și freudistă. De aceea, asistăm de atunci încoace la ruina lentă a edificiului bleulerian.

– Subscrieți butadei: omul este un proiect divin, realizat de Satan?

– Psihiatrul adevărat nu își poate permite luxul. Consideră citarea paradoxului meu ca o ușoară indiscreție din partea dumitale.

L. S. SEVIANU

O ȘCOALĂ ROMÂNEASCĂ DE PSIHIATRIE

De ani mulți, la Timișoara, în cadrul catedrei și Clinicii de Psihiatrie – sub conducerea trează și competentă a profesorului Dr. Pamfil – se desfășoară, discret, intens și cu neînfrânt simț de răspundere, o multiplă și bogată activitate privind sănătatea mintală a populației, de toate vârstele și la toate nivelele socio-profesionale. În vastul evantai de preocupări ale psihiatrilor timișoreni intră deopotrivă probleme de profilaxie, de tratament, de întreținere, de ocrotire, de asistență și vindecare a maladiilor care zdruncină echilibrul nervos și deteriorează sănătatea mintală a oamenilor. Frecvența maladiilor psihice în zilele noastre – (nu s-a scris o carte despre epoca noastră nevrotică?) – justifică întru totul complexitatea preocupărilor psihiatrilor de la Timișoara.

Public, despre activitatea și investigațiile acestui centru de ample și susținute eforturi științifice, știu ceva mai mult doar de vreo doi ani încoace, de când a început să-și editeze roadele – de ce n-am spune-o? – încurajatoare, ale muncii de ani în șir.

Prima ieșire mai fermă în public a fost cartea Psihologie și informație (Ed. Științifică, 1973), semnată de Eduard Pamfil și Doru Ogodescu. Spre deosebire de multe altele, această carte impresionează prin contrastul evident între puținătatea paginilor, pe de o parte, și densitatea de gândire, pe de altă parte.

Conținutul de idei, bogăția de informații condensate și de cele mai multe ori subînțelese, confruntarea diverselor puncte de vedere, verificarea unei poziții ideologice prin alta, cuprinderea pluridisciplinară a actelor, proceselor și ipostazelor suferințelor psihice îi conferă un profil aparte în literatura medicală a zilelor noastre.

Concepută ca introducere principială într-o viziune coerentă despre sănătatea mintală, „Psihologie și informație”, la zi cu informația științifică a domeniilor pe care le abordează, aproximează, atât din punctul de vedere al investigației fundamentale, cât și al celei practice sau aplicative, hotarele, interferențele și specificitatea disciplinei psihiatrice. Teoretic sau fundamental, problematica suferinței psihice se înscrie în peisajul de umbră și lumină al psihopatologiei; aplicativ, este materia de studiu, de investigație și tămăduire a psihiatriei, știință și artă, totodată, în concepția lui Eduard Pamfil. Deși accentul decisiv este așezat pe factorul psihologic, autorii cărții se arată a fi familiarizați cu teoria sistemelor, a modelelor, a jocurilor strategice, cu cibernetica, cu viitorologia (neonomie sau melontică, cum o numește Pamfil), cu sociologia, psihologia diferențială, antropologia, filosofia etc. Este de-a dreptul reconfortant să constați înțelegerea profundă și nuanțată a autorilor pentru cugetul filosofic și esențialitatea perenă a axiologiei, care culminează după propriile lor cuvinte „în eflorescența unei străvechi și definitive triade: Adevăr, Bine, Frumos”.

De altfel, triadic și dialectic este întregul stil de gândire al autorilor: de la dinamica triontică a persoanei (Eu-Tu-El), ceea ce înseamnă „creația persoanei de către grup”, și până la articulațiile ontologice ale Weltanschauung-ului lor, proiectat a se împlini în trilogia: nevroze, psihoze, psihopatii.

Primul volum al trilogiei, *Nevrozele* (Timișoara, Ed. Facla, 1974) este o roză a vânturilor deschisă spre toate zările și indicând „toate direcțiile majore de dezvoltare a științelor omului și a modurilor sale culturale”. Finalitatea ultimă este cunoașterea integrală, polivalentă și multilaterală a omului ca

ființă existentă, aici și acum, în starea de sănătate mintală și în starea de suferință mintală. Premisa majoră a înțelegerii normalității în paralel cu morbiditatea și a morbidității psihice în paralel cu anormalitatea este cunoașterea omului concret, în climatul economic-social al vremii sale, în contextul aspirațiilor, opțiunilor și idealurilor sale. „Cunoașterea – spun autorii – reprezintă însăși esența umană, «substanță» a vieții psihice... Ea nu copiază și nu echivalează nimic. Se instituie ca un fel de act original, inter-ontic, nesfârșită progresie spre adevăr și autenticitate...”.

Dar, cunoașterea înseamnă intercomunicare, solidaritate, participare integratoare, comuniune, ceea ce definește, în mod esențial și fără replică în Univers, funcția axiologică a persoanei umane, după părerea autorilor noștri. În raport cu cele două criterii, epistemologic și axiologic, se organizează întregul material, teoretic, experimental, clinic și interpretativ al volumului în discuție. Funcționalitatea criteriilor duce, firesc și logic, la reliefarea celor trei principii cardinale ce punctează originalitatea și temeritatea de cuget a psihiatrilor timișoreni: „Adevărul ca principiu universal de cunoaștere și ordine, Frumosul ca principiu universal de echilibru, Binele ca principiu universal de solidaritate”. Acestea, plus caldul și vigurosul suflu de omenie, optimism și seninătate, ne-au îndreptățit să intitulăm aceste rânduri „O școală românească de psihiatrie”.

Regretăm mult că din lipsă de spațiu nu putem analiza capitol de capitol „Nevrozele” pentru a dezvălui bogata lor încărcătură științifică, informațională, umană și medicală. Reținem, însă, câteva din trăsăturile concepției expuse, care dau relief profilului de autentică gândire medicală a cărții.

Pentru atenuarea rupturii între starea normală de sănătate psihică și nevroză, autorii plasează problema în orizontul deschis al suferinței firesc-umane, considerând drama existențială a nevroticului ca un un moment reversibil – prin tratament și psihoterapie – la echilibrul normalității. Chiar dacă n-ar fi decât o strategie, noblețea și delicatețea acestei poziții, în dialogul psihoterapeut-pacient, merită a fi subliniate. Dar,

lumina acestei disponibilități, a acestei năzuinți de cunoaștere și comuniune se ramifică, iradiază exponențial și asupra altor aspecte ale cumplitei drame a alienării. „În această viziune, ne arată autorii, omul «intră» în suferința nevrotică, precum Teseu în labirint! Iar trecerea dincolo de noaptea «labirintică», în universul înseninat al comunicării și cunoașterii, este dovada că ființa umană nu a dat încă nici un semn de oboseală, în vectorialitatea continuă a spiritului său, spre autodepășire și autenticitate”.

Grija de promovare și ocrotire a demnității insului uman suferind psihic se evidențiază mai cu seamă în criticile și obiecțiile pe care psihiatrii timișoreni le aduc freudismului și psihanalizei în general, în care văd una din cele mai vaste transpoziții à rebours, a simbolurilor. Și ei continuă; „Freud ignorează că fenomenele de simbolizare dramatică cu personalizarea generalului nu au o echivalență și în celălalt sens. Marea anomalie (dacă nu chiar maladie originară a freudismului) este această reificare a simbolurilor aduse din planul funcționii codice în acela concret al realității. Așa se nasc (teoretic), în explicația psihanalitică, toate complexele (peste o sută descrise!). Inspirându-se în ilustrarea sa din tragedia antică, Freud n-a realizat că personajele sunt simbolice, deci transindividuale. Situațiile tragediei sunt mult dincolo de nivelul pragmatic și economia instincto-afectivă. Psihanaliza se vrea o explicație a unui domeniu practic necunoscut: acela al instinctelor. Neștiind despre instincte, Freud le «capitonează» cu o explicație raționalizantă. Copilul le mănuieste în subconștient ca și cum le-ar scoate gata investite de semnificație și integrate axiologic (de unde?). Or, pentru ca să fiu într-un conflict «oedipian» cu tatăl meu, trebuie să știu, sub formă analitic-intelectivă sau intuitivă:

1. Că mama este un obiect sexual;
2. Că plăcerea suptului este un echivalent erotic;
3. Că tata este posesorul erotic al mamei;
4. Că erotismul este exclusiv, și, deci, unul din cei doi trebuie să dispară;

5. Că moartea este o soluție competițională ireversibilă, deci, definitivă.

Freudiștii vor spune – poate – că toată această explicație este numai alegorică, că sistemul «de cunoaștere» subconștient nu e silogistic, ci, automat-intuitiv! Dar, când, – întrebăm noi – are loc «maturizarea» acestui sistem?»

Ar fi mai multe de spus despre critica adusă de Eduard Pamfil și Doru Ogodescu lui Freud și psihanalizei sale. *Ne limităm doar a sublinia că nu cunoaștem în literatura mondială de specialitate o mai stringentă, temeinică și percutantă punere la punct a lucrurilor.*

În opoziție cu generalizarea freudistă și cu tipizările clinice de tot felul, Școala de Psihiatrie Timișoreană pune în discuție o viziune realistă, dialectică, fundamentată, precum am mai atras atenția „pe folosirea adecvată a conceptelor de suferință firească și nevroză. O asemenea viziune se plasează de la început până la sfârșit într-un domeniu de răspântie interdisciplinară, în care sinteza perspectivelor clinice, psihopatologice, antropologice, sociologice și filosofice pulsează mereu spre o nouă deschidere de orizonturi”.

Permanentă deschidere noetică, sporitoare progresivitate spre luminișuri și înseninări conferă Școlii Românești de Psihiatrie, cel puțin după datele pe care le posedăm până acum, privilegiul – poate unic în contemporaneitate – de a proiecta peste abisurile întunecate ale bolii psihice tăria întremătoare a speranței, confortul moral al optimismului și noblețea omeniei.

GRIGORE POPA

(Viața Românească, nr. 7/1975)

O CARTE DE EXCEPȚIE: „NEVROZELE”

De la început fie spus că „Nevrozele”, volumul recent apărut în Editura Facla din Timișoara sub semnătura prof. dr. Eduard Pamfil și dr. Doru Ogodescu, nu este o carte de medicină. Cel care caută în ea obișnuita expunere sistematică a unui capitol al patologiei generale va fi dezamăgit, cu toate că în volum se găsesc suficiente repere care permit abordarea pragmatică, medicală, a acestei probleme. Așadar, lucrarea repauzează pe un paradox: tratează o problemă medicală (una dintre cele mai importante ale medicinei zilelor noastre) fără obișnuita rechizită conceptuală medicală, ba mai mult, pornind de la alte fundamente metodologice, dinspre antropologia filosofică, dinspre filosofie chiar.

Ce face posibilă această situație de excepție a nevrozelor, de a fi și de a nu fi un capitol de medicină, de a angaja ființa umană nu numai în structura sa biologică, ci, și în activitatea sa spirituală, producătoare de bunuri materiale și culturale?

Ca să înțelegem acest lucru e bine să ne întrebăm ce este și ce poate psihiatria, știință medicală ce-și arogă dreptul de a ști și de a explica ce este nevroza, felul în care ea vine în lume. Or, de îndată ce încercăm să legăm nevroza de psihiatrie, izbucnește scandalul: nevroza se arată a fi fapt antropologic, a nu fi boală. Dar, aceasta ne nedumerește, căci atunci s-ar putea întâmpla ca psihiatria să nu fie medicină. Cel

puțin nu în sensul în care ea este unanim concepută în lumea modernă.

Oricât de bizar ar putea să apară cele spuse mai sus, se observă lesne că psihiatria nu este o specialitate medicală între altele, astfel cum sunt ginecologia sau oftalmologia, bunăoară. Psihiatria nu este medicina unui anumit organ, căci organul pe care îl introduce prin denumire, sufletul, se știe prea bine că nu există. Iar dacă organul acesta ar fi creierul sau sistemul nervos, ca producător al activității psihice, psihiatria n-ar mai fi psihiatrie, ci, neurologie sau, în cel mai bun caz, o anexă a acesteia.

Or, nu numai necesități organizatorice fac ca psihiatria să existe de sine stătător, independent. (Această independență nu este simplu argument deziderologic, ci, se impune tot mai mult ca atare în lume. La noi, în țară, este o realitate, iar Franța a fost constrânsă, de curând, să adopte aceeași măsură). Oricine a avut mai mult sau mai puțin de a face cu psihiatria știe că ea se adresează omului ca totalitate. Poate că e chiar singura ramură (însă, o ramură care nu este parte) a medicinei care se adresează omului ca totalitate, nu numai unei părți a sale. Dar, straniu, ea se limitează a vorbi doar despre câteva boli ale omului, foarte puține ca număr: bolile psihice.

Această foarte ciudată particularitate a omului de a fi bolnav constituie toată drama și scandalul nevrozelor. Căci, pentru noi, boala nu poate fi decât ceva ce se întâmplă cu corpul nostru, cu organele conținute în el, un fel de vătămare a substanței care face ca omul să fie om. Orice altfel de agresiune are altă devenire biologică, ea nu este acceptabilă pentru noi ca boală decât în măsura în care se înscrie ca tulburare a structurii sau funcțiilor organismului, dar, de care nu suntem răspunzători, pentru că se petrece fără participarea noastră voluntară.

Nu este locul să facem, aici, procesul acestui concept despre boală și nici autorii nu stăruie prea mult asupra lui. E suficient să spunem franc, cu autoritatea pe care ne-o conferă profesia, că, în ceea ce privește patologia psihică, în special în

ceea ce privește nevrozele, această presupunere nu s-a verificat, iar nevrozele continuă să existe ca niște boli în care nici un organ nu este bolnav și nici organismul în totalitate. Ci, poate numai omul...

Cine vrea să înțeleagă ce se întâmplă cu nevrozele, ce se întâmplă în nevroze, trebuie să părăsească modul naiv, de până acum, de a concepe patologia umană și să asculte cu atenție argumentația pe care autorii o desfășoară luxuriant de-a lungul întregului volum. „În cazul nevrozei avem de-a face cu un domeniu diferit, cu o perspectivă sui generis, detașată din restul și pe fundalul teritoriului medical prin obiectivul special pe care-l vizează și care nu mai este suferința unui organ, dereglarea unei funcții sau sistem, anomalia unei structuri etc., ci, însăși suferința sufletească și tristețea, boala ca fapt de conștiință, existența ca subiect pragmatic și direct, viața ca program de participare umană, biografia ca operă și constituire expresivă a unei persoane care simte și gândește, rememorează și speră. (...) Urmărind condițiile subiective ale sănătății mintale și determinanții suferinței nevrotice, constatăm că aceasta din urmă reprezintă ansamblul gândirii biologice și filosofice despre boală, modalitatea cea mai nuanțat gradativă și dialectică de comentare despre dereglările patologice pe care le cunoaștem. Nicăieri și niciunde patologicul nu rezultă mai evident a fi o posibilitate constând într-o modificare a raporturilor și forțelor și fără o modificare de profunzime a structurii persoanei”. Citatele ar putea fi oricât continuate.

Există o afirmație a autorilor decisivă pentru metodologia și forța de organizare a prezentului volum, anume că „boala psihică reprezintă un experiment natural constând din abaterea modelului intrinsec uman de la valoarea și semnificațiile lui”.

Într-adevăr, fără scandalul nevrozelor, modelul mecanicist care este dominant, astăzi, în medicină s-ar mai putea încă susține, în ciuda gravelor sale deficiențe metodologice, a dilemelor metafizice pe care le generează. Iată, însă, că vin niște foarte ciudate stări ale omului, care se numesc boli, pentru că sunt tratate de medici și se internează în spitale și

care spun: „stați că nu e așa, stați că omul poate fi bolnav și fără ca vreun organ din corpul său să fie cu nimic lezat”. Ba mai mult, omul poartă cu el posibilitatea înstrăinării naturii sale, pierderea legăturilor care-l așază și-l definesc ca om, fără să poți să spui cum vine și se petrece aceasta.

În consecință, nu poate exista o teorie despre boală care să nu fie obligată să explice și această situație scandaloasă, după cum nu se poate avea astăzi o teorie a cunoașterii fără ca să i se construiască, mai întâi, o temelie biologică solidă. Pentru acest motiv, boala psihică este, într-adevăr, un experiment natural: orice afirmație ontologică și gnoseologică (epistemologică) trebuie s-o cuprindă fără rest.

Deschizătoare de vaste orizonturi este viziunea pe care autorii o numesc „inter-ontică” a ființei umane. Boala psihică, cu ea, deci, și nevroza, apare la intersecția legăturilor interumane, a acestor relații triadice: Eu-Tu-EI, fundamentale în concepția autorilor. Prin aceasta, ea e mai mult decât un viciu de comunicare, căci relațiile se constituie și se împletesc multidimensional, relația Eu-Tu fiind diferită de relația Eu-EI sau Tu-EI, fiecare vizând într-un mod deosebit semenul meu, cel care îmi dă și mie ființă.

Există, în această remarcabilă intuiție a unei structuri triadice a persoanei umane (căci ea poartă girul originalității autorilor), substanță suficientă pentru un tratat de filosofie. Nicăieri, accentul în ontologie nu a căzut atât de mult asupra semenului meu, nicăieri ființa nu se definește atât de categoric venind din altă parte. Îndrăzneală ce se cere continuată, căci o ontologie desprinsă de ceea ce biologia i-ar putea așeza la temelie, riscă să fie o construcție pe nimic. Să se remarce similitudinea „ființării inter-ontice” despre care era vorba mai sus cu teoriile moderne asupra biologiei populațiilor, pentru a avea o dată mai mult confirmarea „realismului” concepției autorilor sau a „materialismului” ei. Dar, de un materialism corespunzător secolului XX, dialectic, ținând cont de cele mai recente achiziții ale științelor, departe de ficțiunea idealistă a modelului „clasic” despre om.

Pentru autori, individul nu poate fi gândit decât în indisolubilă relație cu mediul. Dar, această relație este cu totul altceva decât un „cuplu causal”, în care variațiile mediului se înscriu în modificările organismului conform unor scheme fizico-chimice sau fiziologice. „Vechea concepție a unei exteriorități reciproce a mediului și individului, considerate ca două realități izolate, trebuie părăsită, căci „mediul cuprinde toate întâlnirile posibile de tip individ-specie, de la determinismul individului prin specie, până la eflorescența socială. Individul este legat și explicat de specie, dar concomitent este legat, explicând specia. Transformarea și evoluția speciei se realizează pentru că între individ și specie intervine un al treilea termen, care e mediul”. Realitatea individ-mediul este, deci o „realitate corelativă, dar având un sens personal, ținându-se cu istoria sau devenirea individului”.

În această paradoxală situație a ființei umane (paradoxală în raport cu logica formală) de a fi „realitate corelativă, dar cu sens personal” trebuie căutat secretul nevrozei. „Însăși modalitatea de raportare individ-mediul se «îmbolnăvește» în nevroză (așa cum «maladia» în general poate fi considerată ca alterarea ontogenezei)”. Trimitem cititorii noștri spre capitolul „Nevroză și lume” pentru a simți întreaga greutate a acestei afirmații. Implicațiile sunt vaste, mult mai vaste decât și-au propus, deocamdată, autorii să întreprindă. Există aici perspectiva înțelegerii alienării mintale și sociale în alt context decât s-a încercat până-n prezent, căci se poate considera că raportarea individ-mediul se poate „îmbolnăvi” și-n altfel decât în nevroză. Întreaga patologie a vieții mintale ar putea fi atunci rescrisă, accentul urmând să cadă de data aceasta asupra așa-zisei „noogeneze” (termen foarte impropriu, cu reminiscențe idealiste) a formelor spirituale monstruoase, individuale și colective.

Evident că dacă nevroza nu este o boală în înțelesul obișnuit al cuvântului, domeniul ei de existență și de validare joacă pe alt registru decât cel al suferinței obișnuite. Autorii excelează în a surprinde, din toate părțile, un fenomen uman

atât de sui generis, fără echivalent pe scara biologică. Paginile consacrate suferinței umane în genere și particularităților suferinței ființei umane, împotmolită în acest minus vital realizat de existența – în-nevroză sunt edificatoare. Căci, până la urmă, nevroza nu este nici măcar o boală, de orice fel ar fi ea, oricare ar fi accepția acestui cuvânt. Noi nu „avem” o nevroză așa cum „avem” o pneumonie, ci, putem „fi” nevrotici „așa cum putem „fi” triști sau suferinzi, ca o imposibilitate de a accede spre condiția unei „ființări interontice” plenare, imposibilitate de a accede la relații interumane spontane și libere. Dialectica acestei „existențe în defect” sau acestui „defect în existență”, cum îl numesc autorii, este foarte complexă și-n multe privințe obscură, pentru că ea antrenează toate zonele relaționale ale ființei, de la cele instinctive până la cele mai deliberate. În acest sens, un interes deosebit îl merită capitolul despre „Motivație și nevroză”, în care autorii supun unui amplu comentariu teoria motivațională de dată recentă în psihologie.

E bine cunoscut faptul că psihanaliza, care ea însăși s-a născut și a crescut ca o teorie generală a nevrozelor, a făcut un larg loc motivației în textura ființei umane. Pentru Freud, motivația este pură determinare interioară, o transpunere a principiului determinist în psihologie. Cu ajutorul unei scheme relativ simple, ce pornește de la determinări inițiale complexificate grație accidentelor introduse în aleatorul devenirii (liniare!), psihanaliza se mândrește că e în stare să explice tot ce se întâmplă în interiorul omului, să divulge blocurile de materie care constituie realitatea fundamentală a ființei umane. Dar, pentru o teorie care se vrea, în același timp, prin definiție, și o concepție despre lume, ba mai mult, singura concepție despre lume adevărată, faptele trebuie să fie foarte riguros înlănțuite și să nu permită nici o fisură. Or, din nefericire, nu așa se-ntâmplă cu psihanaliza. Eșuând să-și demonstreze valabilitatea absolută ca unic Weltanschauung posibil, psihanaliza nu mai poate fi nici teorie generală a nevrozelor.

Respingând cu hotărâre psihanaliza, autorii arată ce semnificație trebuie acordată conceptului de motivație pentru a

fi asimilat de psihologia modernă. Astfel, motivația „trebuie căutată sistematic în planul sau în nivelul cauzelor”, ea „vine dinspre «universul» cauzelor și este citită în și prin lumea polimorfă a efectelor”. Ea nu este însă „echivalentă cu principiul general al cauzalității”, căci „fenomenele psihice nu sunt simple entități cantitative izolate și aditive, liniare și monocondiționate, ci, desfășurări complicate, calitative, multicondiționate, intricate, interdependente, în interacțiunea continuă din normalitate. Astfel, motivația nu are omogenitatea unui sistem de referință și explicație cauzală, ea este o schemă generală specifică cauzalității psihologice prinsă într-un raport explicativ”. Deoarece în biologie superiorul nu poate fi explicat prin inferior, sau totalitatea prin suma părților, interioritatea umană e definită la polul ei superior de „caracterul libertății și, deci, al reciprocității”. Motivația este, astfel, un demers al spiritului nostru care regăsește totdeauna cauzativ ceea ce, la momentul respectiv, e pură libertate. Nu se poate o mai elegantă refutare a mecanismului psihanalitic.

„Nevrozele” lui Eduard Pamfil și Doru Ogodescu este o carte de referință și meditație. Lectura nu e încheiată cu întoarcerea ultimei file, sensurile și implicațiile ei sunt departe de a fi epuizate. Drumul pe care se angajează ne pune față-n față cu adevărul ființei umane, restituindu-ne dramatismul măreției și servituților ei. Ceea ce este, totdeauna, un mare spor pentru știință și adevăr.

STELIAN BĂLĂNESCU
(Revista *Transilvania*, 4/1975)

O MEDITAȚIE

O CARTE – nici eseu, nici o lucrare de știință, dar aparținând unui gen care le înglobează pe ambele, este „Nevrozele” de Eduard Pamfil și Doru Odogescu (Editura Facla, 1974). Elaborarea ei vine din dorința mărturisită în epigraf de-a o dedica „celor ce suferă și au nevoie de conștiința noastră pentru a și-o oglindi pe a lor...”

Este cunoscut efortul de simpatie pe care psihiatrii timișoreni îl dedică arcanelor bolii mintale, efort concretizat în ultimii ani printr-o serie de lucrări încărcate de probleme, dar mărturisind o singură unitate, provenind din încrederea în perenitatea valorilor umane. Pare de necrezut pentru un profan, dar psihiatria a încercat rareori să acorde o dimensiune axiologică obiectului strădaniilor ei. Eduard Pamfil și elevii săi s-au angajat cu hotărâre pe această cale. Ei cred că „valorile morale – expresie a afectivității – se formează în țesătura reacțiilor comunitare dintre oameni”. Nu știu dacă această cale va fi urmată într-o praxis necruțătoare cum este psihiatria clinică, dar lucrurile trebuiau să fie spuse, fie și pentru că generozității merită să i se facă un loc în panteonul științei!

Vorbim de generozitate pentru că în prefigurarea unei astfel de noi psihiatrii, cum o preconizează autorii, piedestalul unei magistraturi nu este cătuși de puțin abandonat. Există numeroase aserțiuni din care rezultă noblețea gestului, a ofertei

de sănătate de la vindecător către cel suferind. Iubire plină de orgoliu sau reflex al unei străvechi atitudini de tagmă? Nu știm să răspundem. Nu trebuie în nici un caz să bănuim pe autori de pedantă restrângere atâta vreme cât ei afirmă că „nevroza poate fi un ciclu al vieții psihice normale (maniera nevrotică ca o manifestare de construcție a sănătății), la fel cum poate fi o formă de boală (dezorganizarea nevrotică ce merge spre nevroza-boală)...” Înțelegem, așadar, nevroza tot așa cum Rochefoucauld spunea despre iubire că „mereu crește sau descrește”.

Există cel puțin o condiție bazală care definește, în același timp, sănătatea și boala: *tristețea*. Întâlnim și aici o atitudine familiară celor care au avut un contact prealabil cu gândirea lui Pamfil: o anumită seninătate în fața „Weltschmerz-ului”. Tristețea nu e altceva decât un lucru care tinde să se depășească, fie și numai pentru că înseamnă un îndemn către bucurie, către creație și punctul inițial al unei spirale din care se desfășoară entuziasmul.

„A ști – ni se spune într-o manieră aforistică – reprezintă una din cele mai generale valori antitristețe... Înțelepciunea... este antitristețea maximă, seninătatea înțeleaptă...” Dar, există și versantul celălalt, patetic (în sensul etimologic al cuvântului), depresia – închiderea către orizonturile speranței, involuție, întoarcerea către mărunțul și greoiul existenței. Aici, neputința și înnămolirea strigă după ajutor. Și ajutorul poate veni de la cei care își asumă «responsabilitatea și misiunea unei reconvertiri... efortul transmutației unui existent congelat în prezent într-un ins „aspirant al viitorului”». Drum accidentat, căruia, firește, nu i se poate desemna un simplu itinerar de bune intenții, ci, strădani în delungi și complicate stratageme. Una din acestea s-ar putea numi deschidere spre lume, comunicare, cunoaștere și, din acest motiv, anxietatea, parametru esențial al nevrozei, a putut fi concepută de timișoreni ca „panică informațională”. Ni se sugerează, nu fără temei, că remedii radical al nevrozei nu este individual, ci, stă într-o „terapie a sufletului colectiv”. Suntem îndreptățiți să credem că momentul

unui asemenea demers deliberat a sosit, dar ce program vast, amețitor și greu de urmat! Pentru moment suntem, ca psihiatri sau ca simpli oameni de bine, limitați la mici expediții pe teritoriile suferinței. Marea Campanie este încă un deziderat al viitorului, care se va naște, fără îndoială, atunci când bogăția și iradierea fără limite a libertății umane vor deveni realitate... poimăine, într-o umanitate înfrățită.

Demn de remarcat este și capitolul intitulat „Sexualitate și nevroză”. Situându-se pe o poziție radical antipsihanalitică, Pamfil și Ogodescu cred că „sexualitatea speciei om nu poate fi modelată, din cauză că nimic nu descinde în vreo altă specie din nivelul suprem și dominant al valorilor morale”. „Laboratorul imaginarului” pregătește și inventă teme iubirii. Problemele sexului sunt probleme de iubire, iar acestea din urmă derivă din imperativul categoric, dintr-un „solen”. Iată-ne departe de perspectiva de broască a unei psihologii biologizante.

Rod al unei prelungi meditații, al unei intense visări, „Nevrozele” sunt departe de a oferi soluții gata făcute, departe de orice tentativă tehnică. O carte de idei și de elanuri ale inimii în care laolaltă, cel care suferă, dar și cel ce tămăduiește (și cine nu este și una și alta?) găesc îndemnuri și speranțe. Nu ne este îngăduit să trecem pe lângă ea indiferenți sau atoni.

ION VIANU

(*România literară*, 13 februarie, 1975)

O CONCEPȚIE ROMÂNEASCĂ DESPRE PSIHOZE

În procesul de adâncire și amplificare a eforturilor creatoare a Școlii Românești de Psihiatrie de la Timișoara, volumul „Psihozele”, semnat de prof. Eduard Pamfil și dr. Doru Ogodescu, marchează o nouă etapă și deschide cuprinzătoare orizonturi interdisciplinare, ce lasă a se întrevădea că arta tămăduirii prin spirit se învecinează mai mult cu elanurile și inițiativele cugetului filosofic mai circumscris, umanist-antropologic, decât cu premisele biologic-medice subiacente. Firește, autorii sunt departe de a subaprecia necesitatea și importanța cunoașterii aprofundate a factorilor de bază, anatomo-fiziologici, ai compartimentului morbid, în speță, alienat, dar în nobila și eroica lor luptă cu suferința optează pentru dialectica generoasă, cu remarcabile valențe edificatoare a dialogului, a disponibilității sufletești a medicului, a dăruirii de sine, a omeniei, care dublată de cugetarea clară și înțelepciune poate duce, dacă nu totdeauna la vindecare, de cele mai multe ori la ameliorare.

Subliniem coloratura optimistă a acestei atitudini, încurajați de înseși cuvintele autorilor, după care principiul de cunoaștere antropologică la care se realizează „cultivă ideea că efortul spre luciditate, spre integritatea minții este frate cu acela spre bucurie și seninătate. Și oricine începe să afle că acesta este tărâmul de act de prezență a psihiatriei, devine un «câștigat»,

un aderent la ideea unei omeniri ameliorate". Optimismul declarat al cercetării întreprinse, notează autorii, „ține de bucuria redescoperirii unității Omului-uman, acest fenomen de sens și dimensiune cosmologică”, ca și de „convingerea că tragedia însingurării psihotice nu este o fatalitate implicată în firea lucrurilor, ci, doar o probabilitate ca și altele, adeseori reversibilă la sănătate”.

De remarcat că, pe lângă o informație de specialitate la zi, controlată și verificată printr-o îndelungată și vastă experiență clinică, pe lângă o gândire medicală coerentă și cutezătoare, care se ridică, prin viziunea triontică a persoanei – până la aura originalității, autorii dau dovadă susținută de participare empatică la suferința pacienților. În consecvența și fermitatea etică a acestui comportament de dăruire se relevă forța tămăduitoare a psihoterapiei, a psihoterapiei de grup, a socioterapiei și a psihodramei, tot atâtea procedee și demersuri adjuvante în știința și arta psihiatrului. Și supla concepție dialectică a prof. Eduard Pamfil, cu largă și fecundă deschidere filosofică și puternic ancorată în ultimele cuceriri ale antropologiei, ne duce la sinteza cugetării sale medicale, la trionticismul persoanei, concepție aplicabilă atât în explicarea normalității psihice, cât și în cea a replicii ei degradate, boala mintală. În vederea organizării și interpretării multiple a patologiei mintale, autorii avansează trei modele: nevrotic, psihotic, psihopatic. De cel dintâi ne-am ocupat într-o prezentare anterioară (Viața Românească, nr. 5, 1975, pp. 58–60).

După gradul de gravitate al maladiei, psihozele marchează modificări și dezorganizări ale psihismului mai profunde, mai complexe și mai centrale decât nevrozele. Psihoza instaurează o dezordine mintală progresivă, care se citește în plan expresiv (limbaj, comportament etc.) prin redundanță și implicatul ei trăit „incomprehensibilitatea”. Cu declararea proceselor psihotice, ne găsim în plină nebunie.

În capitolul *Scurt istoric al nebuniei*, autorii trec în revistă fazele prin care a trecut conceptul de alienație mintală, precum și interpretările care i-au fost date. Interesant de menționat că

primul care formulează un adevăr axiomatic pentru psihiatrie, anume că nebunia este o boală a sufletului, este Shakespeare. În istoria conceptului și fenomenului este evocat, de asemenea, Hieronymus Bosch, „implacabil și lucid comentator al mentalității medievale”, ale cărui tablouri „Barca nebunilor” sau „Banchetul carnavalului” și altele, sunt „incursiuni subtile, simbolizate sau convertite alegoric” în „universul baroc al nebuniei”.

Tot în sens diacronic – dar mereu critic – capitolul *Patologia psihică – mod de înstrăinare* înfățișează diferitele concepții despre natura și clasificarea maladiilor mintale, cu referințe sugestive la comportamentul persoanei normale, precum și cu deosebită grijă la „comparația insului bolnav cu el însuși... și verificarea diacronă a funcțiilor sale adaptive și de integrare valorică”. În concepția autorilor, sporul de lumină în cazul dat este adus de modelul epistemic triadic, care le aparține și care reunește criteriile: formal, structural și sistemic.

Capitolul central – Psihopatologia psihozelor – în care se definesc trăsăturile de profil ale modelului psihotic este uvertura fenomenologică spre adevăratul univers al nebuniei; psihoza maniaco-depresivă (nebunie circulară, ciclică, psihoză periodică) și schizofrenia („marea nebuniei”). Completate cu date cuprinse în delirurile cronice sistematizate, psihozele exogene, toxice, avitaminozice, infecțioase, traumatice, în tulburările psihice din epilepsie și patologia involuției, cele două forme clasice ale nebuniei, schizofrenia și psihoza depresivă ni se înfățișează în toată devastatoarea lor desfășurare.

Dar – și faptul se cere însemnat – reprezentanții Școlii Românești de Psihiatrie de la Timișoara nu se lasă copleșiți de amenințarea dezastrului și nu stau cu mâinile încrucișate în fața ireparabilului, ci, luptă pentru vindecarea totală sau ameliorarea rătăciților mintali și reinserarea lor în societate și familie, demonstrând că „toate reperele folosite de omenire ca să-și verifice cuceririle sale sunt sufletești – emoționale: fericire, simpatie interumană, bucuria de a trăi”.

GRIGORE POPA

(*Viața Românească*, nr. 4/1977)

EDUARD PAMFIL
ARIOSO DOLENTE
(Editura Facla, 1979)

În antologia „Poezii tineri ardeleni, cu 18 măști în lut” de Ion Vlasiu, apărută în 1940 la „Fundația pentru Literatură și Artă”, alcătuitorul ei Emil Giurgiuca, îl prezenta astfel pe poetul Eduard Pamfil: „...găsindu-se pe un drum cu totul în afară de tradiție, poezia lui Eduard Pamfil aduce gustul viziunilor sumbre, un simț al frumosului nesatisfăcut decât de priveliștea rară, cum este aceea a morții cosmice, stare de supremă frumusețe în care realitatea psihică eliberată are să devină, după o expresie a poetului, sunet albastru”. Fără îndoială, poetul-critic ar cunoaște și astăzi în poezia lui Eduard Pamfil aproximativ aceleași caractere (el vorbește în continuare de „elementele de sugestie” ce intră în structura universului său poetic și de libertate prozodică), deși ne aflăm în fața altor poeme (din cele opt antologate nefigurând nici una) și a unei alte experiențe lirice. Dar, iată semnele primei etape: „Atunci când voi fi zbor invers și trist / Cântec de-amurg pe viorile de fum / În ore care-și ard duratele violete / Din ochii surzi magilor demult/ Vor crește algele fluide pentru ape / Suflet ca rodul fără floare mamă / Și peștii vor pluti în moarte lent / Precum în mare sunete albastre”. (Solitudini I). Versurile arată atmosfera poeziilor

de început, beneficiind de toate cuceririle poeziei moderne, într-o perspectivă pe care n-a mai abandonat-o.

Ce l-a putut determina pe poet să-și publice atât de târziu un volum, lăsând pe dinafară (sperăm, deocamdată) atâtea poeme risipite prin reviste și care nu numai că-l reprezintă deplin, dar arată și o constantă lirică, deloc de mirare pentru cei ce-l cunosc. Răspunsul ar putea fi: concepția sa despre artă, ce se constituie sub specie ludi (Contrapunct ludic, Capricii cu Bufoglindă, Baobab etc.). Este vorba de o atitudine existențială (o angajare existențială pe toate planurile), de o experiență și o distanțare prin nedeterminare, prin conștiința gratuității, prin detașarea față de acele aspecte imobile și solemne ale lucrurilor, prin cunoaștere și libertate. Or, tocmai această conștiință face poetul solidar poeziei, fără apetitul publicării.

Despre elementele ludice ale culturii sunt atâtea teoretizări, dar dincolo de ele, artistul (și Eduard Pamfil este unul din aceștia; subtil muzician, plastician de mare talent și poet) se mișcă în direcția unei atitudini ce ține de însuși destinul și existența umană. O asemenea artă poetică, în centrul căreia stă conștiința artistică, amintită mai sus, se poate desprinde din majoritatea versurilor volumului *Arioso dolente*. Chiar și prozodia se mulează pe această idee. Vom aminti doar una. „Numai poetul”, din care se poate cu ușurință desprinde ideea și modalitatea de a fi surprinsă în vers: „Numele înfrânte pieriseră toate / de pe pământ / Și dăinuiau ascetic în ape / cu sufletul blând / Totul trebuia regândit / și întregul era de reșezat / în cânt ne-nceput / ca atunci, preademuț, în trecut / Și numai poetul acela uitat / mai spera / că nu l-au văzut / imensele lente popoare de melci / și oamenii de lut / cu ochii preacurși din orbite, / cu văzul pierdut”. Privind astfel lucrurile, cerându-i poetului un suflet de copil (puritate, încredere, simplitate, deschidere), ajungem la versurile ce definesc această atitudine: „Numai poetul acela ciudat și prea-singur / putea să mai creadă în flori cu suflet pulsant. / Numai poetul acela ciudat / putea să mai creadă în flori / Numai poetul / putea să mai creadă”. (Numai poetul, II).

Volumul *Arioso dolente*, a lui Eduard Pamfil, nu are nevoie de recomandarea nimănui. Poezia, ori se recomandă singură, așa cum de altfel este și cazul acestui lirism îndurerat în reținerile sale surprinse în fraze melodice expresive (ca și expresivul capriccio *Abreise* de Bach) ori pierde, cu tot ajutorul unor cuvinte de prețuire convențională. Volumul se cere citit în întregime tocmai pentru că vom găsi în paginile lui o atitudine apropiată nouă, regăsindu-ne, în același timp, în expresiile lirice ce o circumscriu, în sentimentele și în acea singurătate, căreia doar exercițiile de acest fel, doar modalitatea muzicală *arioso dolente*, îi poate atenua tristețea.

Un volum de excepție ce impune un poet pe deplin format.

ION MAXIM

(Revista *Orizont*, 33, 16 august 1979)

ȘI A FOST... ANUL PAMFIL

Anul 1992 a fost contorsionat și zgomotos și în acest vacarm politic nimeni nu a avut timp să-l sărbătorească pe Eduard Pamfil, nici măcar Academia Română!

Marele gânditor Eduard Pamfil a împlinit în anul de grație scurs optzeci de ani!

Să semnalăm măcar, la acest sfârșit de an, terminarea și încredințarea spre tipar a „Idearului”, un magazin de idei (1300 de pagini), despre condiția umană.

În „Idear” Pamfil dă măsura personalității sale. Noi, cei care am avut privilegiul de a citi manuscrisul, am fost copleșiți de emoția redescoperirii lui Eduard Pamfil. Redăm mai jos, câteva fragmente:

IDEAR – fragmente

– Fizica modernă e împănată cu cele mai exorbitante întrebări metafizice. Dar, sigur că cel mai „olog” filosof din grandioasa pleiadă a „cârițelor de materie” (care sunt fizicienii) este bătrânul Einstein. El, care a spus despre Univers, n-a știut (n-a izbutit) să spună nimic despre sine. Ne-a dezvăluit doar o mare sete de cunoaștere. Dar, asta e definiția inteligenței umane...

– Nici un cuvânt nu e atât de rău cât pot să-l facă filosofii, cuplându-l și combinându-l în sintagme imbecile. Cred că cele mai cumini și generoase metode de gândire se sprijină (sunt purtate) de fraze scurte, care pot fi primite fără replică sau respinse în bloc.

Comunicarea filosofică nu e posibilă decât „pe puncte” și prin barajul (grătarul): Da – Nu.

În filosofie nu există contra-opinie. Orice replică este, inevitabil, hermeneutică, adică o altă (o nouă) metodă de travaliu mental.

– Orice participare la discursul filosofic original este redundanță.

– Jocurile de noroc nu sunt „Joc”. Ele sunt prostituarea trivială a gândirii probabilistice.

– Eu nu sunt o parte a lumii. „Îi stau în față” și inventariez totalitatea formidabilelor întâlniri dintre conștiință și... rest. Ca să fiu, trebuie să mă despart de univers. Cufundarea în imensitatea lui alegică va fi sfârșitul absolut și superentropic al tuturor esențelor și sensurilor. Cosmosul își va îngloba neantul!

– Orice definiție a filosofiei nu are decât un sens și o valoare prezentică! Deoarece filosofia este cunoaștere diacronică. Ea „mișcă” paralel cu marea – și misterioasa – mișcare a lumii.

– Limba conține – ca semne și structuri – toate produsele gândirii umane. De la locuri comune și pragmatice până la paradoxuri vertiginoase. De la numărătoarea degetelor până la Euclid. De la forme la conținuturi și structuri. Dar, mai cuprinde niște ciudate cuvinte care pot servi la construcții cognitive. Sunt „esențe semnificate”... Se instalează deodată până în cercul extrem al conștiinței și o proiectează spre lume, adică o înscrie în textura erosiacă a reciprocității comunicante. Ele au fost

numite *valori* și nu suportă nici o definiție. Ontologia lor este prinsă în aceea a sufletului.

– Adevărul este esențial. El se degradează, se schimbă, „decade” prin demonstrație, devine un întreg semnificant.

– Matematica este o cultură de axiome (cum sunt cele de păstrăvi sau de găini de rasă). Matematica e un fel de știință în care nu există întrebări. Ea se joacă de-a formele. Toate formele posibile. Cele care vin „dinaintea” ei, le digeră prin demonstrații și ecuații... Celelalte, inventate de ea, le folosește drept containere pentru fizică. Orice fenomen din univers poate fi formalizat matematic.

– Orice formulare de lege e o ușoară „strivire” a faptului (fenomenului) pur. Așezarea sau formularea comprehensivă a legii e ca o „impurificare” a realității structurale (fenomenale) cu un „coeficient de durată”, ca siropul care impregnează savarina.

– Sunt oameni deștepți fără să fie matematicieni și, viceversa, matematicieni fără să fie deștepți.

– Timpul este liantul pentru cauză-efect. Cauza trece în efect ca suprafața unei bande Moebius. Timpul impregnează (îmbibă) această transformare.

– Toate teoriile și/sau speculațiile despre originea omului sunt alibiuri. Înecat într-un ocean absurd (absurdul fiind sumă (!) de rău), deci, plutind într-o imensă masă de nonsens agresiv și anxiogen, omul tentează o salvare morală prin antecedente. Când a fost (sau când era) trilobit sau dinozaur ierbivor era bun și fără păcat originar...

În scară animală, corectivul prostiei este șiretenia. Ea funcționează ca un fel de inteligență circumstanțial-egoistă... Dar, la scară animală, nu există prostie. Ea va apare ca stigmat

al neamului omenesc atunci când egoismul primitiv se substituie reciprocității comunicante.

– Există – în lumea fenomenală – o evidentă dihotomie: sunt fenomene neutrale, ale nimănui și pentru nimeni; și fenomene care stau între conștiințe, polarizându-le.

Sunt fenomene, părți de cunoaștere, ca niște ouă de logică cuprinse în cochilia lor formală și alte fenomene care sunt trăite după modalitatea punților valorice de conștiință.

Cele mai complicate stări ori situații fenomenale sunt de căutat în activitatea de gândire normativă (pragmato-logică sau pragmato-legală).

– Informația este „așezarea în câmp” a materiei. Ea este o matrice fenomenică. Fenomenele sunt modele cauzale. Lanțurile cauzale sunt structuri. Structurile sunt transfenomenice. Informația este un coeficient general de posibil. Ea impregnează universul ca un principiu fără durată.

– Cele două tabere care se bat pe + și – Dumnezeu, Biserica și „conducătorii telurici”, adică politicienii, sunt cele două variante organizate ale puterii. Nici una, nici cealaltă, nu-l aduc sau îndepărtează pe Bătrân de pământ... Fiindcă Bătrânul nu există pe pământ. El și-a distribuit ființa în Univers care pare a fi un vast câmp absolut, nedefinit.

– Fundamentala deosebire dintre Europa și Asia este aducerea lui Dumnezeu pe pământ.

– Zeița Rațiunii, a monștrilor din Revoluția din 1789, e aceeași cu raționalitatea istorică implicită a lui Hegel. Diferența e că Hegel a murit de holeră (bietul) și nu de ghilotină, ca ceilalți.

– Nu știu, dar înclin să prefer termenul de devenire celui de evoluție. În orice caz, din punct de vedere axiologic, n-am

de ce să ezit pentru primul. Evoluția îmi apare gradativă, structural și cantitativ. (Evident e vorba de viață.) În devenirea valorilor nu există sens comprehensibil pentru acest criteriu. Claritatea de conștiință (ca valoare), dragostea, solidaritatea comunicantă, creativitatea sunt invariante, câmpuri afective ale sufletului. Sunt partea imortală a sufletului fiindcă apar ca o însușire difuză (nu sumativă) a speciei, respectiv a grupării umane. Or, specia umană s-a exorbitat din caracterele specifice. Omul nu mai trece prin Univers ca specie animală în măsura în care este o persoană. Conștiința îl așază ca spectator, îl delimitează în durată, îl așază în neogeneză comunicantă... dar, până la urmă, și moare. Prețul conștiinței, din punctul de vedere al sensurilor ei funciare, este limitarea ei de la 0 la +, adică la durata vieții.

- Dacă ea, conștiința, ar fi transfinită, ilimitată (dezmarginată) atunci n-ar mai fi fost. Infinitul n-are moduri... Ca să fie conștiință trebuie să se „întâmplesse” (arriver...).

- De la lăcustă până la cangur locomoția ființelor (a unora, din enormă multitudinea) întrebunțează saltul ca formulă sau model neuromuscular de mobilitate. Antropomorfic vorbind, saltul e mai laborios, cu un randament energetic mai mic. În interpretare darwinistă este una din nenumăratele cornuri de capră... De ce așa și nu altfel, mai rațional și adecvat.

- Când meditez despre om mi-e evident că nu tot ce spun știu și nu tot ce știu izbutesc să spun. Fiindcă receptarea integrativă în ceilalți se face doar la nivelul de comunicare primară (care nu se elaborează mai sus de vag descriptiv).

- Orice text e perfectabil de către cel care l-a scris. Din două motive: fiindcă orice mesaj are „n” primitori posibili (n dipoli) și fiindcă formula de trimitere (de emanare comunicantă) este plurinotativă (denotativă, conotativă, transnotativă, aluzivă...). În afară de limbajul matematic...

– Istoria omului începe cu un sau dintr-un Mister absolut. Restul... se explică aproape perfect...

– Din nesfârșita galerie a convențiilor logoide care servesc oamenilor să aibă sentimentul comunicării intelective face parte și formula: ontogenia repetă filogenia. Care? Aceea făcută de succesiunea (imensă) a generațiilor constituite din indivizi ontogenetici, evident! Și ăștia, la-nceput, cum au pornit? Fiecare speță cum a devenit filogenetică? Din ce și-a constituit devenirea morfogenetică? Evident din... ontogeneze! Deci (ergol!), filogenia se constituie din repetarea constantă (m.m.s.m.p.) a ontogeniei.

Începutul nu poate fi filogenetic. Și ontogenia e un „fapt în sine”.

– Conținutul și desfășurarea afectivă, câmpul afectiv al limbajului, este fenomenologic. Curios cum lingviștii nu simt acest lucru. Teoriile lor își anexează logica, dar rămân străine poeziei. Lingvistica matematică există cu siguranță. Poezia matematică este (pentru mine) nonsens. Limbajul discursiv codează funcția logică a gândirii. Poezia nu codează nimic! Ea este purtătoare „în direct” a fluxului afectiv al esenței sensibile a afectivității, care dublează cuvintele. „Logogeneza” (vreau să spun, nașterea cuvintelor) a fost și rămâne o concomitență de înțelegere și sentiment care e un fel de înțelegere esențial afectivă, un sentiment de comunicare. Importanța acestei afirmații s-ar putea să constituie un argument capital pentru felul meu de a gândi. Dacă logica ar putea fi impersonală (sau, mai corect, la persoana I și a II-a), afectivitatea ar fi, funciarmente, un reunient interpersonal.

– Pronumele sunt funcții interpersonale ale limbajului. Ele nu sunt substitutive de nume ci, institutive de comunicare între și întru conștiințe. O vorbire golită de pronume devine albă, fără predicate, cu verbele la infinitiv, golită de existență...

– Dumnezeu ca să așeze lumea (aici se vede că acest cuvânt pe care-l folosesc destul de des înseamnă, pentru mine, „să instituie”, adică să pună un lucru și un loc din spațiu în stare de scurgere temporică)... deci, Dumnezeu, ca să așeze lumea a avut nevoie de două pronume: Eu și Tu, Domnul, Dumnezeul tău. Restul, tot restul, era cuprins în acest enunț.

– Poezia este de două ori muzică. O dată prin natura ei eusonică (sau eufonică) și, prin sensul ei afectiv, care nu e semnificativ sau însemnificativ ci, direct...

– Marx știa că lucrătorul se alienează în marfă. Nu știa de ce meșteșugarul nu se alienează în produsele lui artisanale. Dar, știa că intelectualul se alienează în produsul minții sale cu toate că e proprietarul „instrumentului de gândire”.

– Dacă rușii nu încercau – încă o dată – după război să realizeze Cominternul, probabil, că eram cu 50 de ani mai devreme în starea actuală a pământului.

– E neașteptat de simplă și ultrareducționistă maniera unor cosmologi de a se ocupa de alte lumi. Comunicarea para-terrelor seamănă, la ei, cu dialogul a două furnici înecate într-un super ocean spațio-temporal.

– Partidele politice se caracterizează – sau se definesc – prin aducerea tuturor problemelor „cetății” în actual, în „acum”. Ele se mișcă și modelează acumitatea socială. Deosebirile participative, înlăuntrul partidelor sau în materialul și stilul de însoțire politică: cei mulți, opinia străzii și a publicului spectator al lumii și consumator de civilizație; cei puțini, liderii, se joacă de-a istoria, la indicativ prezent. Așa cum o omenire onestă n-ar avea ce face cu justiția – ca instituție – tot așa o cetate solidară și bună nu și-ar organiza partide politice.

– Primul produs al Revoluției (în sens de vacanță a puterii și relaxare instituțională) este deliciosul sentiment al izoantropului că e inteligent, la fel de inteligent cu cei care-l conduc.

– A doua zi după Revoluție se întâmplă o generală transfigurare cosmetică a prostiei. Mediocritatea devine titlu de noblețe, iar elitele sunt transformate, retro, în pretorienii foștilor stăpâni. De aceea, în atmosfera ultraanarhică a metarevoluției, oamenii de calitate sunt foarte puțin numeroși în lupta pentru putere.

– Singuraa manieră de a-i analiza pe imbecili este să-i pui să vorbească. Astfel, rămân insondabili... și foarte puternici.

– Celibidache vorbea, filosofând oarecum, despre octavă ca fenomen universal. Singurul fenomen universal e conștiința mea fiindcă este sediul noțiunii de univers. Între cuvinte și lume există un flux continuu și absolut misterios, biunivoc, poate... Fără derularea conștiințelor comunicante, care alcătuiesc noosfera, (sfera spirituală numită Terra). Universul rămâne de o indescriptibilă muțenie. Dinspre nimeni către nimeni... Nu-l străbate nici un mesaj... Lumina care ar părea, poate, să fie o muzică a sferelor sau semnale plecate din nebuloase, lumina, spun, se prăvale în haosul absolut, fără adresă și se oprește oboșită, la 15 miliarde de ani de Big Bang.

Până când fizicienii nu au știut să spună că octava e $2 \times 1/2$ sau $1/2$ din frecvența sunetului, oamenii o „sunau” de multe mii de ani și simțeau că e inima cântecului. Treptele gamei sunt în fenomen funciar al vocii umane în lumea animală (păsări, balene ș.a.).

– Atunci când mor oamenii intră (de abia atunci) în „marele ordin” al responsabilității absolute. Dar, sediul acestei confrerii morale e sufletul celor vii. Acest lucru e sursa legii morale a întregii umanități. Moartea lui Abel e actul primordial

al legării omului de Dumnezeu. El a fost definitivat de Isus. Evanghelia trebuie rescrisă după 2000 de ani, e sufocantă...

– Istoria naturală a psihismului s-a desfășurat de la memoria identității la cea diferențială. Acesta e de fapt drumul inteligenței. Inteligența (umană, comprehensivă, deschisă, futuristă) este efortul continuu al „psihoidului” de a depăși memoria ca mod exhaustiv de adaptare.

Memoria este modul primitiv de a citi pe Dumnezeu din fenomenele realității. Ea e mai veche decât limbajul, pe care l-a produs ca surogat. Dar, care a resorbit-o în el, întrebându-l-o ca materie prefabricată.

– Condiția umană oscilează, de totdeauna, între alienare și însingurare. Până în epoca modernă, reperatele comprehensive erau un amestec (heteroclit, evident) de marxism și romantism. Acest ciudat binom devine, pentru noi, o combinație de informație și depersonalizare masivă. Fiecare știm, deci, suntem tot (sau aproape) între Eu „deșteptul” complexat și mass-media. Fenomenul rezultat se numește opinie și se scrie, uneori, cu O. Opinia este o „mini-persoană” care funcționează prin reprezentanță (bine-înțeleas) și care încapă perfect într-un hipofren oarecare.

– De ce istoria n-a înregistrat nici un cuplu de genii gemene? Fiindcă geniul e un fenomen super-diferențial și gemenii sunt consonanțe armonice.

– Divinitatea omului e prezentă în Univers ca spectacol. Partea lui umană (a omului, adică) constă în imposibilitatea de a explica. Omul e divin când gândește și contemplă Universul.

– Despre Eminescu nu trebuie rostite decât cuvinte ca îngerii de lumină... A trecut un secol de furtună și teribile îndoieli de când cele mai pure și extractice stări ale sufletelor

noasrte participă la Marele Mister al Ființei, căruia El i-a fost doar o solară trecere pe pământ.

– Mihai va purta pentru totdeauna, neprihănită, esența neamului care l-a întrupat aici, ca parte, înainte de a se retopi în substanța eternității; mesager astral care ne-a răscumpărat Neantului prin iubire și puritate. Pentru el, putem și trebuie să îndreptăm spre bolta albastră, care ocrotește slabele noastre făpturi, ofranda supremă a dragostei, binelui și adevărului. El a rămas prin timp cea mai îndurerată lumină care a străbătut vreodată ciudata planetă a destinului uman.

De un secol, prin fluviul tăcut al duratei, el urcă în contrasens spre Marele Început al somnului și uitării. În taina absolută a Universului...

– Omul e o amfibie între noapte și zi, adevăr și minciună, dragoste și egoism, necesitate și libertate.

– Pierderea de libertate maximă „în suflet” e singurătatea. Geniul e un Prometeu înlănțuit în complicata, prea complicata lui emanare spirituală.

– Filosofii (în sensul mare) au „însă, o calitate, un bun sau (mai bine) o bunătate comună: este vorba de limitele lor. Pe de o parte, tărâmul absolut impracticabil a lui „de ce?” și dincolo, de partea cealaltă, moartea. Ea este supremul mister care poate să fie spus cu un singur cuvânt. Atât de formidabil de opac încât nici măcar interdicția interogativă a lui de ce nu i se poate coaxa.

Întreb de ce trăiesc și constat că întrebarea e ca un zid de marmură șlefuită. Dar, întreb de ce mor și constat că întrebarea este la o putere incalculabilă fiindcă e pusă pe un întuneric total. Absolut toate lucrurile pe care le spunem despre moarte sunt trăiri îmbrăcate în negru. Adică, modulare în minor a cunoașterii modale despre existență.

Umoristic: „ce e moartea”? – E zahăr cu gust de chină!...

– Lucrurile din univers, de la Big-Bang până azi, nu se întâmplă nici necesar, nici aleator, nici probabilist, ci altfel. „Cum”?

– Cunoașterea omenească e modică (și nu numai modică). Ea nu e cauzală decât deductiv, inferant.

– Legile (legitatea și sentimentul legic) impurifică fenomenul. Ne face să dublăm receptanța cognitivă cu esomenul informativ care vine prin fenomen.

– Cuvintele sunt ființe morale. Exclusiv prin ele suntem și noi morali, angajați, prezenți, serafici sau bestiali. Toate marile procese, toate momentele juridice importante și impozante, sunt pe cuvinte și ale cuvintelor ființe. Și procesul loanei d’Arc și Dreyfuss și Nürnberg. Mai puțin procesele cu jurați. (De meditat și de întreținut în conștiință problema asta.) Știu sigur că jurații (curtea cu juri) este forma cea mai încarnată și individualizată a justiției. De ce? În orice caz, dispariția juraților este un fenomen de clasă. Și orice fenomen de clasă e extra-democratic! Democrația e prin definiție negarea claselor. Jurații sunt o marcă a autenticității democratice a grupului uman.

– Axiomele sunt proiecte de adevăr dublate de o certă și misterioasă intenționalitate de bine. Ele au „ținuta” generală a înțelepciunii fără să ia forma silogistică sau apodictică.

– Cea mai mare catastrofă adusă de Revoluția franceză este desființarea soldatismului (a luptătorului simbriaș, plătit și responsabil pentru leafa încasată) și înlocuirea cu ostașul moralmente angajat.

– Freud: „În fiecare vis e vorba de propria noastră persoană.” De fapt, în vis, o funcție rudimentară a psihismului nostru se desfășoară ca o modalitate fără nici o legătură

genetică cu conștiința. Povestită, adică transformată într-o activitate de conștiință, experiența onirică poartă numele de vis. Dar, în somn, ea nu se cheamă niciodată vis. Ori de câte ori visez că visez, „visul din vis” nu adaugă nimic, dar absolut nimic, la inconsistența incategorială a visului.

În revista „*Copiii*”
(periodic al Editurii Făt-Frumos)
Anul II, vol. 11-13, 1992

ESEURI

JOCUL „DE-A GENIUL”

Fiecare ființă umană este povestea meteorică a unei inteligențe. De la apariția (din vârsta zero) și până la „tangenta neantică” pe care o numim moarte, existența fiecărui ins este o traiectorie intelectuală, expresivă, comunicantă și creatoare, cu un debut fulminant, o desfășurare radiantă și mutual comprehensivă, o perioadă de interiorizare contemplativă și, apoi, ... liniște, marea și definitivă tăcere hamletiană... deci, a oricăruia dintre noi...

În schimb, fiecare specie, în uluitoarea lor multitudine (de la furnici și până la balenele albastre care cântă în nesfârșitele ape ale oceanului) este o constantă și admirabil de invariantă desfășurare (prin milioane de ani) a unei misterioase *inteligențe generale care se cheamă... viață*. Ea a început cu epopeea speciilor animale și va dura (cât și ele), fără să-și diferențieze o lume aparte a ei, fără să vorbească spre nimeni, așezând în fluxul timpului povestea definitivă a devenirii, suficientă sieși, misterioasă și distribuită în amețitoarea bogăție a formelor și structurilor vii, care „sunt ca să fie”.

Inteligența umană e asemănătoare unui ciclu astral-cometic-împlinit, însă, în câteva zeci de ani. În schimb, inteligența impersonală și difuză a speciilor e așezată, de milioane nesfârșite de ani, ca să dea oarecum sens universului vital purtat în brațe de „celălalt”, de Cosmosul nenumit, al materiei

atomice, care se consumă energetic în hău, fără ca noi, spectatori uluiți ai cerului, să putem descifra vreun sens general al întâmplărilor din azur și din frigul veșnic al Universului.

Stranie coincidență și contrapunct între aceste două moduri – atât de diferite – a ceea ce se numește Inteligență de-o parte și de alta. În specii, ea e un principiu de coerență și structură care trece, în interpretarea omenească, ca un fir neîntrerupt, de la începutul lumii, prin succesiunea izomorfă a generațiilor, ca o memorie asupra ei însăși, purtând nemodificate toate legile secrete ale vieții.

În om (sau la om), în schimb, inteligența e concomitența deschisă spre lume a ființei *individuale*; insul uman este frate geamăn cu mintea lui comprehensivă, la fel de mult dorință și tensiune de comunicare.

Inteligența difuză a speciilor e ca un somn lucid, care le poartă prin timp. Inteligența insului-om este o detașare definitivă din specie și legile ei, schimbarea lui într-o ființă a continuei încercări de a prevedea, a implacabilei inovări expresive... a substituirii indiferenței prin plus-cunoaștere și reciprocitate cooperantă.

Noul, creație comprehensivă esențial inteligentă, nu se opune neantului sau vechiului, ci *eternului și misteriosului invariant al speciilor*. Continuitatea cu trecutul devine pentru om o inertă dimensiune a sufletului. El (trecutul) nu servește decât pentru netezirea sentimentului de durată și tentativa de anticipare generală.

Memorizarea „inovației”, devine matricea inteligenței. Ea nu există în specii, fiindcă stările de conștiință nu se transmit ereditar și noul este o experiență trăită continuu și individual. Ele sunt implemente existențiale și dispar o dată cu sfârșitul ființei. Dar, tocmai din această condiție derivă deosebirea – ireductibilă – dintre inteligența standard din lumea animală și creierul uman. Formidabila lui redundanță structurală și funcțională îl face să funcționeze într-un regim de probabilități multiple, să joace în mult mai multe partide decât este necesar, să opteze și să prefere, să riște și să se compenseze... și până

la urmă să câștige. În fond, creierul este ca o loterie sui-generis. El cuprinde „ambele” părți ale partidei și jocul se desfășoară în stare pură, ca un cadril probabilistic. E ceea ce m-a făcut să aleg, în sintagma de la început, cuvântul *joc*. Și iată de ce:

Jocul este la fel de general prezent, ca mod funciar al vieții, ca și inteligența. La fel de mult, ca și inteligența, el construiește echivalențe de realitate pentru și cu eliminarea riscului și cu un continuu spectru de opțiuni vorbite.

Inteligența este experiență mintală de cauzalitate și mai ales de „cumitate” (de la adverbul modal „cum”). Jocul este experiență situațională cu eliminarea riscului, deci, cu șansa 1 (sau cu riscul 0). De aceea, *jocul e fericire primară și negația anxietății în toată scara ființelor și, prin excelență, la om unde se desfășoară plener, ca forma cea mai gratuită și necondiționabilă a vieții individuale.* El este și devine faciesul moral pur al „fiindului” uman. Este negarea (sau, mai bine, eliminarea lui „a avea”) din scenografia existențială.

În joc, dispăre orice tensiune teleologică, orice constrângere adaptativă, orice conflict latent. Ființa se măsoară, se cuprinde și se înțelege prin ea însăși și la egal, prin semenii săi. Jocul este un fel de coalescență esențială între cauză și efect. E ca o simfonie în care notele – toate – ar suna deodată în niște vaste acorduri, resorbind, într-o sinteză sonoră, toată substanța melodică a simfoniei.

O altă virtute universal vitală a jocului (și care-l generalizează extraordinar pe aproape toată zoosfera) este încărcarea lui afectivă. *Inteligența ca joc (și în joc) devine afectivitate.* Și afectivitatea este puntea reumientă între inteligența impersonală a speciilor și cunoașterea deterministă, pe care omul o folosește ca ochean pentru înțelegerea propriei lui condiții.

După aceste considerații generale, am putea spune că „teoria generală a lumii” este un discurs pe care omul îl rostește despre sufletul lui și al semenilor, despre sensurile posibile ale întâlnirilor dintre materialitatea vie și cea neanimată.

Dar ne-am propus să tangentăm și ipostaza *ludică* a geniului. Și această sugestie își are originea în subiectul „cheie” al întâlnirii pedo-psihiatrilor. E vorba de gândirea formativă, de noogeneza din mintea copiilor. Evident că ei gândesc (se formează „întru” gândire, se polarizează informațional) într-o modalitate la fel de extra-cauzală... *ca și geniile* și oarecum ca toate mințile cu o „croială” și o preferință pentru paradox.

Foarte probabil că amalgamul sau codarea cauzalizantă este necesară și inevitabilă pentru standardizarea pragmatică și educațională a gândirii, dar evident că geniile nu respectă legile de bază ale dialogului metodic și nu se ocupă să dea lecții nimănui. Este o splendidă trimitere *spre* și *în* expansiunea formativă a inteligenței infantile, care se instalează în etape vertiginos de vii și polimorfe, dominate și, în același timp, sprijinite de modalitatea de gândire *genială* (dar fără creativitate decât în organizarea limbajului). Copiii învață să vorbească în chip „genial”. Ei transcodează și shuntează secvențele de gândire deterministo-explicative și „gâlgâie” în mintea lor cu desfășurări gestaltice.

Pe de altă parte, constituirea (poate mai corect, construirea), în același timp, cu așezarea inteligenței „spre” și „în” organizarea ei formativă se instalează în etape vertiginos de vii și schimbătoare, dominate și susținute „genial” de intuiție, care la rândul ei, transcodează și shuntează secvențele de gândire deterministă, care nu e încă operantă în chip structural. Iată, deci, motivarea (dacă mai era nevoie) a titlului nostru.

Conștiința primordială și oarecum vidă a copilului, „în” și „pe” lume a minții lor, a *imaginii corporale*, îi dotează implicit cu sistemul de înțelegere fenomenologică a spațiului și a cantităților spațiale care îi conduce, de asemenea, la sentimentul consubstanțial dintre eul lor opozitiv (cel care spune nu) și durată... Așa se justifică mintea mea atunci când crede că debutul inteligenței (deci copiii) seamănă în profunzime cu modul transcauzal pe care îl indentificăm, de atâtea ori, la supradotații creatori de înțelegere a naturii umane și a legilor

ei de gândire. Din cauză că înțelegerea deterministă este forma cea mai învățabilă și comunicabilă a actului inteligent, traiectoria minții noastre care pornește la copil cu o superbă strălucire intuitivă face, mereu, concesii conformismului socializant al cunoașterii.

S-ar putea spune, glumind, că pentru obținerea mediei calitative a inteligenței neamului omenesc este nevoie să se atenueze, în „jocul de-a geniul”, strălucita dotare cu care venim pe lume și care patronează începutul lungului și polivalentului drum al socializării și personogenezei.

DESPRE PORTRET

Comentariu triontic

Portretul este ipostaza complementară a persoanei comunicante, multivalentă emisferă a conștiinței, așa cum tăcerea este jumătatea complectantă sau împlinitoare a discursului. Există, deci, prin portrete un univers al fețelor umane în care se desfășoară constelator multiple tipuri și variante de comunitate. În această nesfârșită mulțime de chipuri, personajele portretelor se detașează fiecare ca evenimente revelatoare ale naturii noastre triontice.

Portretul poartă în el un facies, adică o față animată și translucidă, un chip care privește *pe cineva* (vom vedea mai departe că reprezentarea din profil poate să privească *spre ceva*). Această formă vie, expresivă (care vorbește sau ascultă), înseamnă și constituie, în fond, atributul fundamental al ființei

în continuă devenire și desfășurare. Adică, aceea de emergere, de emanare a „negrăitului – încă” și proiectarea lui înspre ceilalți, într-o mutuală comunicare care nu încetează decât la sfârșit. Unele portrete căzute în ele însăși, anulate prin construcția lor enigmatică și egoistă nu poartă decât sensul unor analize spectrale abstracte și imobile transformate aproape în lucruri (*choses*).

Nici o față umană nu a stat vreodată și nu rămâne singură în lume. Narcis a transmis posterității acest mesaj, fără replică negatoare posibilă. Pictorii au știut și au simțit, dintotdeauna, că fețele portretelor sunt animate prin tensiunea transgresivă a însingurării (ajutată sigur și de asimetria oricărui *facies* uman), marcă funciară a vieții care înfrânge și rămâne departe de legea tristă a simetriei cristalelor, lipsite de durată, în afară de aceea a propriei lor nemișcări.

Portretul transpune – pentru privitor – ființa mundană din spațiu – timp, din coordonatele orelor numărate, în acela al spațiului – durată (aș spune durata totală sau înaltă), a trăirii, a dimensiunii dilatante de imaginație care e proiect continuu de ființă. Exemplele patetice ale Giocondei, autoportretului lui Dürer, *lisus* din „Cana”... sunt exhaustive prin forța lor de a converti contemplarea noastră într-o echivalență grandioasă a desfășurării lor transtemporale.

În activitatea de *însoțire* și provocare morfo-poetică a naturii, desenatorul (și, într-o măsură, sculptorul original și ancestral) au pornit să *institue* în efigie, întâi, pe cei neprezenți – prieteni sau potrivnici – gândiți, denumiți și echivalați, întotdeauna, prin *illeitate* și înfățișați în așa fel încât comentarea lor era cuprinsă, împielită sigur, prin extensiunea prealabilei dualizări dintre *eu* și *tu*. *Primul eu... a fost tu! Și primul el a fost un portret înțeles ca atare și împărtășit de eu și tu*.

Foarte probabil că, mai târziu, momentul genetic al portretizării (al coborării din semn în imagine) s-a datorat întâlnirii a doi pictori latenți, lucrând simultan și alături. Asemănarea dintre simulacrele pe care le creau astfel, concomitent, a instaurat, în mintea lor, ca o *premieră* perceptivă

umană, comprehensiunea causală despre faptul extraordinar și vrăjitoresc al asemănării, al similitudinii, al concordanței gemelare care apărea în chipuri.

Și ce a urmat va deveni încântător de firesc. Așa cum un *e/* – absent – determinase producerea de către toți incriptorii grotelor mirifice din neolitic a aceluiași chip într-o formă „adusă” și echivalentă, tot așa, în cei doi arhepictori s-a declanșat dorința și tendința de a-l *culege* pe celălalt, de a-l reduplica în efigie. Adică, din chipul, care fusese la început numai modalitatea unui *e/*, a derivat această intensificare de comunicare între un *eu* și celălalt, care s-a transformat în ceea ce aș numi funcția stereo-temporală a tuității.

Fiindcă, de atunci, de la acest eveniment original, portretul este o repriză apăsată a lui *tu*, o hipostaziere a unuia dintre polii reciprocității de conștiință. Adică, o versiune mai intensă *nu* numai de comunicare noetică, ci, și o amplificare mutuală de empatie și rezonanțe. Din acest proces a rezultat, apoi, posibilitatea unei integrări esențiale în privitorul ei.

Portretul este modalitatea (sau felul) cel mai amplu de comunicare între *eu* și *tu*, trimis în lumea expresiei și împărtășirii existenței. Fiind „apriori” lipsit de grai, noi îl primim și îl cuprindem într-un fel de dialog de substituire, animare și transformare a tăcerii. Fiindcă *tu* este un alter-ego care poartă jumătate din orice discurs al nostru.

Chipul unui mort nu mai e un portret posibil. Nu poți să portretezi altfel decât tuistic. Și a muri este ieșirea totală și fără întoarcere din tuitate. O zidire în *eu*, spune psihologul triontist, este un fel de moarte vigیلă. Conștiința devine opacă comunicării și proiectării tuistice. Sunt artiști nebuni, de pildă, care nu fac – în arta lor – decât un fel de portrete de inexistenți la persoana a treia. Probabil, omul începutului uman nu se cunoștea și nu se cuprindea pe sine decât ca o dorință proiectivă, cu o foarte slabă rezonanță (în alții).

În portret, clădim pe continua și funciara aparență a liniștii lui, vorbirea noastră mentală spre *tu* și, prin transpoziție, receptăm ca răspuns fluxul desăvârșit și de o magnetică

continuitate a prezenței sale. De aceea, cred că în această modalitate reciprocă a conștiinței, portretul este reperul și faptul cuprinzător al *tuității*. Și, prin corolar, știm cu certitudine că el este receptacolul, forma portantă, *masca personantă* a unui *eu* asemănător și electiv pentru cel al nostru.

Cred că illeitatea (sau obiectivarea, s-ar putea spune în vocabular psihologic anti-ianic)⁷⁾ dă sensul cheie al fenomenului de portretizare. Ea (illeitatea) face ca răsfrângerea în conștiință a lui *tu* să devină – și să însemne – o continuă funcție reciprocă și nu un unic moment secvențial.

De aceea, portretul conține mai mult ca oricare altă formă expresiv-figurantă o imanență de durată.

A recepta contemplativ o față umană, transpusă-n portret, este verificarea și certitudinea afectivă a eului meu existent, comunicant și expectant... Fiindcă fața sau chipul uman este esențial și aprioric pentru (și întru) comunicare.

Certitudinea tuității și Erlebniss-ul său de alter-ego, îmi vine din acest general sentiment (ca trăire imediată și directă) că fața mea, *ca și a celorlalți*, se întâlnesc și sunt emanatoare de comunicare. Dar, singularitatea, unicitatea fenomenologică a fiecărui portret vine, mai ales, din faptul că *tu* nu e nicum obiect.

Un portret este o prezență des obiectată, fenomenalizată (transpusă) din situația de obiect într-o trecere continuu desfășurată, într-un *morfon* așezat în fluiditatea comunicării noetice, în dinamica triontică a conștiinței. La Picasso, de exemplu, fața devine obiect și pier. Pictorul – privitor este un Satan care disociază chipul într-o îngrămădire de fragmente ca cioburile unei amfore. Asta se întâmplă ori de câte ori obiectele lumii (ne) vin, sunt receptate și „aflăte” în impersonal. Ele nu pot fi nici *tu*, nici *ei* și își exclud ființa.

Lumea obiectală este, în întregimea ei, cuprinsă înlăuntru unei texturi de comunicare triontică și orizontală. Tu (din

⁷⁾ Psihologia lui Janus, ființa structural duală, nu va putea fi, niciodată, integrată ca un *tu* dual. Fiindcă acest al doilea Janus o reîdespică și... așa la infinit!

portret) este nume plus existență, plus replică tuistică (în afara de asemănarea morfologică).

Cunoașterea formei individualizante (ca și cunoașterea, în general) nu poate fi scop, ci, drum, modalitate de instalare a înțelegerii reciproce, a empatiei funciare ca un „cum-ens” sinonimic. Iar comunicarea este matricea iubirii. Dragostea a fost șansa supremă de transcendere a condiției specifice impersonale a întinericului sau instituire a recunoașterii arhetipice. Și, astfel, portretele sunt purtătoare definitive de întâlnire umană și cuprind esența confluenței dintre două conștiințe reciproce, deci, dintre două existențe. Dar, portretul s-a născut și din necesitatea omenească de a vedea, de a vizualiza temporalitatea și cuprinsul comunicării. Adică, de a le recepta ca integrare sinonimică și sinestezică, cu trăirea diacronică a orelor, a momentelor și așteptărilor, a spațiului abstract și timpului vertical. De aici, rezultă această împlinitoare (complementară) valoare a lui *tu*, care stă în fața noastră ca un companion de durată.

Și, de aceea, fără *tu*, *eu* sunt în anxietatea stranie care mă cuprinde prin suspendarea timpului interior și a disocierii conștiinței. (Alienatul care își pierde valențele de *tuitate* se scufundă și el într-un fel de timp interior imobil, fără mișcare și sens.) Sudarea sau articularea dintre funcția de durată și lume se face foarte mult prin conținutul acestei forme de conștiință care e figura, chipul, fața.

Portretul este, astfel, cea mai amplă transformare actantă a latenței subiective de comunicare și cunoaștere, într-o *reciprocitate* în desfășurare alternantă, ca aceea a scurgerii nisipului dintre cele două jumătăți ale clepsidrei. (Integrarea acestei pendulări într-un tot se va întâmpla, apoi, în instanța *illeică* a conștiinței.)

Portretul conține, prin posibilitatea de rotire a pozei cu 90 de grade – între față și profil – trecerea de la poziția și momentul de *tuitate* la acela de *illeitate*, a pictorului sau a privitorului ulterior. Viziunea din *față* este *tuitatea*, cea *din profil* a virat în *illeitate*.

În portretul frontal, pictorul comunică reciproc într-un câmp de conștiință *eu-tu*. Din profil, el pictează și proiectează la modul obiectiv și neutru (se *illeizează* față de modelul său). Portretul *din față* este înregistrarea unei existențe „în replică”. Cel din profil este descrierea (ca despre un el) al unei mișcări, al unui proiect spre viitor, pentru care artistul este doar un privitor mai mult sau mai puțin distant.

Profilul portretizant propune o secvență episodică, în vreme ce, fața (le visage, der antlitz) desfășoară și, aș spune, etalează o existență. Profilul e plasat (sau încrustat) într-un timp vectorial, pe când fața ființează într-o continuă durată fluidă care se îmbogățește din ea însăși, anexându-și contemplarea noastră printr-o contopire sincronă.

În portretul *de față*, devenirea persoanei se cumulează într-un fel de „sinteză” sincronă, o condensare temporală care rămâne, însă, în tensiune. Profilul ne apare diluat în durată și cu un conținut episodic. Fața umană cuprinde, deci, timpul său interior ca pe un sistem. Profilul e înscris pe niște coordonate care îl îndepărtează discret din ambianța comunicativă a privitorului.

Iată, acum, câteva fraze sintetice ale drumului parcurs:

– Fața privită și privitoare este documentul plener, reprezentant și naturant al lui „ens-comunicans”.

– El poate fi considerat ca fenomen major pentru autentificarea ființei triontice.

– O ființă imaginară *diontică*, nu ar putea avea, niciodată, un portret posibil.

– Pentru ființa diontică, portretul ar rămâne o întrebare fără răspuns.

– Portretul începe prin a fi un act tuistic (deci, bi-reciproc). Dar, pictorul îl *illeizează* prin implicarea anticipativă a privitorului, care-l va împlini triontic prin evenimentul contemplativ.

– Istoria conștiinței umane conține, sigur, în treptele escaladei sale, trecerea de la reprezentarea schematică (și simbolică) a unui ins la cea asemănătoare (sin-morfică), deoarece nu poți fi *tu* și nu poți identifica vreun *tu* în afară de misterul irezistibil al asemănării, din care s-a generat sentimentul de eu-tu.

– Să ne gândim, de exemplu, ce enorm de greu e să descoperim o asemănare din alăturarea unui profil cu un portret „de face”.

Toate cele spuse ne permit să afirmăm că *portretul este apoteoza morfonomiei antropologice, adică a cunoașterii prin formele ființelor, modulării și devenirii lor în timp.*

Fiindcă omul nu este numai „panton metron”, ci, animatorul tuturor lucrurilor cărora, dându-le nume, le omologhează și le aduce în lumea comunicării și prezențelor.

Limbajul (nesfârșită galerie de nume) este – în acest fel – de două ori angajat în structura portretului. Fiindcă, el, portretul, poartă și toate semnele din lumea obiectelor și pe acelea ale existenței din care derivă sentimentul sui-generis al conținutului timpului trăit.

DESPRE RESPONSABILITATE

Teze:

● Justiția este una din importantele instituții corectoare ale defectelor morale pe care le are „insul – în – grup”, care e ființa umană.

● Grupul nu e o sumă de indivizi și insul nu e monadă de grup.

● Justiția este un bun al tuturor. Pedepsa este un... bun personal. Iar un pedepsit este, adeseori, și un ameliorat social.

● Pedepsa este anxiolitică pentru toți (și societate și culpabil) și „trans – culpantă”. Ea cuprinde un proiect meliorativ al lui „după”.

● Tot ce se întâmplă în lume e cauză la ce se întâmplă în mintea mea. Dar, nimic din ce se întâmplă în mintea mea nu e cauză la ce se întâmplă în lume.

● Mintea mea e *singurul loc* din Cosmos (și macro-cosmos și... mini-cosmos) unde „se vorbește” de cauzalitate și ea se și desfășoară.

● Valorile sunt mereu o verticală a timpului... dar, conștiința este un fenomen ondulant, pe orizontală.

● Cum ar putea gândirea să fie altfel decât antropomorfă? Într-un singur fel: dacă ar mai exista cunoaștere, gândire, psihism... purtat (sau actat) de altcineva (sau altceva) decât de oameni... gândire „helio-morfă” sau... „aritmo-morfă”... sau „himero-morfă”...

● Justiția *este*, fiindcă omul are – și mai corect – *este* o conștiință valorantă.

● Cunoașterea legilor nu înseamnă (decât rareori) înțelegerea lor. Forța legilor ar trebui să conștie și dintr-o participare intelectuală sau comprehensivă a lor. Participarea juridică a oamenilor (a omului social) este intuiția (intuirea) pedepsei posibile pe care o implică „socialitatea”.

● Valorile sunt stări sufletești (deci, stări de comunicare) care leagă afectiv oamenii fără nici o implicare de necesitate. Ele nu apar ca o emanație a libertății pure.

● Ființa socială devine persoană prin valorile pe care le poartă. Valorile instalează persoana în lume și regizează – legifică – spiritualul.

● Justiția se ocupă de toate stările interumane, inter-individuale, care amenință sau diminuează comunicarea

valorică. Juridicul apare și se desfășoară acolo unde se iscă o alterare, o distorsiune, de sens și eumorfism, a valorilor.

● Legile sunt absolut necesare în „dicție” fiindcă „insul social” adică omul mediu, nu le poate trăi direct și spontan substanța și conținutul. Istoria reconstituie trecutul după un model determinist, dar proiectează viitorul dezirologic.

● Justiția este un fel de înțelepciune gratuită și asexuată. Ea nu contribuie, esențial, nici la bine, nici la rău. Ea încearcă să separe, să distileze adevărul dintr-un flux de minciună – continuă – cuprins, inevitabil, în viața de relații sociale.

● Justiția nu poate patrona adevărul pragmatic, adevărul aplicat, circumstant. Ea (Justiția) practică, desfășoară adevărul prin forță și pedeapsă. Dar, (helas) esența forței și punițiunii nu (mai) sunt valori...

● Spiritul legilor (l'Esprit des lois) este (inevitabil) *spirit* și legile spiritului sunt valorile. Valorile nu sunt apriorisme ci, matricile conștiinței actante.

● Discernământul nu e o „constantă” a psihismului ci, un fel de „câmp tensiv” care se suspendă în constatul identității. (Poate discernământul este condiția limită (0) a cunoașterii cauzale?)

● Conștiința nu e o „sumă” de opțiuni și judecăți de valoare. Esența conștiinței este solidarizarea orală cu semenii săi.

● Atenuarea responsabilității înseamnă scăderea, diminuarea, persoanei morale. Și așa cum scăderea inteligenței înseamnă (sau „cheamă”) scăderea pedepsei, cei care sunt diminuați moral nu pot fi „onorati”... cu responsabilitate și pedepsiți „la maximum”.

● Societatea nu poate să „investească” responsabilitate în cei care n-o pot asuma (sau n-o pot purta).

● Istoria este un atelier de reparat trecutul prin aducerea lui narativă și valorantă în prezent. Justiția este o formă de istorie (și poate de interconștiințe).

● Nu știm decât ceea ce înțelegem! Restul ține de memorie și este o însușire generală a creierelor mediocre de toate tipurile.

● A discerne forme, culori, mirosuri... este expresia diferențialelor sensoriale. ...„A discerne binele de rău”... este, însă, o judecată de valoare. Aici se așază „cortul responsabilității”!

● Responsabilitatea este un fapt de reciprocitate morală. Pedepsa (executarea sau suferirea pedepsei) este un fapt monopolar. Este o „înjumătățire” temporară sau definitivă a conștiinței de libertate.

● Paradox: pedeapsa este un corelat de responsabilitate pentru culpabil, dar un act de discernământ pentru justițiar!

● Istoria nu poate fi construită și înțeleasă, deci, decât pe un Om al dreptății. Restul rămâne amorf și ininteligibil.

● Socrate știa că „nimeni nu vrea să fie rău”. Și, totuși, suntem foarte mulți răi. Ceea ce înseamnă că în lume se întâmplă multe lucruri pe care nu le vrem și că „modul social” nu e volitiv.

● Responsabilitatea noastră este o (sau un fel de) inteligență fără replică... N-are decât un defect: că trebuie să fie, neapărat, inteligență.

MARTORUL

Testis înseamnă – în latinește – cel care a fost de față și-și amintește prezența! Ce sens are această definiție? Răspunsul e multiplu și poate veni după diferite direcții. Amploarea, modul, participarea, capacitatea etc. ... de „prezență receptantă” a martorului ... la faptele dezbatute, reconstituite și comentate,

face ca acest concept să „dubleze”, oarecum, „gândirea diferențială” a justițiarului, a oricărui justițiar.

Filozofic vorbind, mărturia este modalitatea cea mai eficace de a reconstitui (și a institui) în actual, *obiectiv și neutru*, o situație litigioasă sau o stare de fapt din trecut. Obiectiv, fiindcă e în persoana a treia și neutru, fiindcă nu e parte. Valoarea și utilitatea unui martor este anulată prin minciună (prin propria-i minciună). Un ins care minte nu mai e nimic. Nu e un martor fals, ci, unul null! (De aceea, justiția nici nu-și prea pierde timpul să-l sancționeze. El e tratat ca un „mal donné”, la cărți).

Dar, în rest, lucrurile sunt departe de a fi simple și univoce. Toate „temele” și „subiectele” judiciare nu sunt schematizabilele geometrice și nici modelabile ca niște parametri mai mult sau mai puțin standard ai unor situații psihologice.

Fiecare complex factic este, pentru justițiar, o stare de căutare a propriei sale (și celei mai bune și adecvate) calificări judiciare posibile. Această ipostază de arbitrare continuă – prin adecvarea dintre factualitate și lege – este, (credem noi) una dintre definițiile funcționale, deci, valorice ale justiției.

Formularea abstractă, codică, nu întrebuințează (din câte știu) – și parcă nici nu are nevoie – de vreo conotație testimonială. Nici un articol de lege nu se cuplează în chip dependent și nu se formulează integrativ, „cu – și – prin” participarea vreunui martor. *Legea e valentă și exhaustivă prin propria ei formulare.* Își este sieși suficientă. „Elle se suffit à elle même”. Martorii apar, astfel, ca niște amplificatori ca „investitori plusanți” ai autenticității faptelor dezbătute. Ei sunt *factori de credibilitate* și funcționează ca niște intermediari între părți și judecător.

Problemele practice (procedurale) care se pun în legătură cu actul testimonial se distribuie inegal „în stânga și dreapta” adevărului – așa-numit – obiectiv. Cum am spus, în – sau prin – *minciună*, martorul se volatilizează, dispăre și se exclude din orice participare sau comentare juridică. În cazul adevărului, însă, situațiile comportă câteva ipostaze și „culori”, care se

articulează (sau se configurează) divers, în gândirea judecătorului și polimorf în mintea martorului. Mărturia – fapt de memorie – este, implicit, supusă legilor memoriei și, de asemenea, tipologiei mintale a martorului. De la calitatea și condițiile înregistrării circumstanțiale (atenție, emoție, interes etc. ...) până la evocare, fluctuațiile și varietățile calitative ale conștiinței sunt factorial legate de funcția mnezică și am spune (în chip subliniat) a *trăirii mnezice!*

„Câți martori oculari atâtea versiuni”... Și, aproape la fel, atâtea relatări. Fiecare martor are o „distanță” obiectivă, sau teoretică, sau convențională, sau sugestivă, sau afectivă etc. ... față de materialul pe care-l evocă și față de situația testimonială în care e „prins”. De aici, importanța tratării martorului așa ca să nu se simtă ca „o insectă în vârful unui ac”, ci, ca un participant „de la egal la egal” la reconstituirea unei situații judiciare și, deci, la investirea veridică a circumstanțelor.

Memoria incisivă a faptelor – la unii indivizi supradotați – constituie versiunea fericită a mărturiilor. Judecătorul găsește, simte și presimte, în relatările martorului „de calitate” premisele ferme ale concluziilor sale. Dar, acestea, sunt cazuri rare și aproape ideale!

Memoria afectivă deformantă, obnubilabilă, dezirologică sau confuză... a circumstanțelor și faptelor evocate constituie un teren incert și deficitar pentru sintezele juridice și cer o experiență bogată din partea juriștilor cu posibilitatea de a face o fină analiză caracterologică a martorilor și, mai ales, sprijinită pe acea operațiune *biunivocă*, pe care noi psihologii o numim *reconstituire mnezică*, integrare sau paleontologie a mnelor. Reconstituirea mnemică este, după noi, o colaborare gestaltică între martor și judecător. Metafizic, vorbind, operația seamănă cu reconstituirea unei amfore din cioburile ei.

Din acest punct de vedere, s-ar putea vorbi de o balanță dinamică – oscilantă – între actul testimonial, între construcția și structura mărturiei și contextualizarea ei, în gândirea și concluzia juridică.

Tot ceea ce spun – și felul cum vorbesc martorii – trebuie primit și menținut cât mai pregnant, în fenomenologic, în aspectul și situația de participare spectaculară și de comunicare trăită și împărtășită. Mărturia îmi apare cu un pronunțat caracter „filmic”, cinematografic. (În această manieră de a gândi, instanța apare în postură asemănătoare cu a juriului la un festival cinematografic.)

ARHEOLOGIA PERSOANEI

Teze

– Știința – toată, fără excepție – are o latură debilă, aceea a formulării protocauzelor, a începuturilor (și sfârșiturilor), așa cum sunt ele înlănțuite în desfășurarea noetică a existenței unei conștiințe.

– Toată cunoașterea umană este funciar antropomorfă. Fiindcă, în definitiv, categoriile gândirii cauzale (și chiar ale subvariantei sale, descriptive) sunt atribute fundamentale ale corpului nostru; Spațiul și Timpul pornesc din mine și se închid la loc asupra mea însumi. Și, un paradox: orice progres în cunoaștere nu poate fi decât un plus de lumină în „Antropos” care stă în mijlocul înțelegerii universului, la fel cum stă în mijlocul fizic al acestui mare mister sferic care e lumea.

– O definiție este o „ipoteză de lucru” sau un proiect de silogism. Și nimic mai mult. Ca toate definițiile, și aceea a persoanei umane e – până la urmă – fenomenologie congelată în care marele potențial noetic al întrebării, al prospectării

noului... e prins de o imobilitate totală și de o vertiginoasă de-temporalizare. Fiindcă – mi se pare – cel mai mare defect al definițiilor (în general) constă în faptul că realitatea pe care o codează fiecare din ele în parte, nu mai „decurge”, nu se mai transformă, nu mai vine „în spre” și nu mai „devine”. Se așază doar într-un fel de „perpetuu definitiv”. Ele (definițiile) funcționează în acest fel la un nivel de cunoaștere nomotetică, apreciabil mai simplu decât acela în care au fost elaborate. Lucrurile și constelațiile definibile, formele și fenomenele nu mai stau „așezate” în durată, nu mai sunt purtate de fluxul timpului. Însăși definiția Timpului poate fi victima acestei degradate simplificări noetice. Ca să-l intuim și să-l instaurăm noțional ar trebui să-l proiectăm pe un vast și imobil fundal de „spațiu-materie”. Dar, timpul nu poate fi personaj într-un decor! El e doar o componentă preparatoare a personanței și durata este o însușire funciară radiant luminoasă a materiei. De unde (ar crede, poetul) întunericul este inevitabil anihilarea cunoașterii.

Noi vrem, însă, eliberați de această carență a metodei raționaliste, să investigăm acele precedente ale naturii care au pornit inițial (sau primordiale) ființa, fără s-o sterilizeze printr-o premodelare schematică comprehensivă, fără s-o angreneze prealabil istoric sau epic, lăsând-o în arhietipica ei calitate axiologică. Fiindcă, pentru înțelegerea mea, valorile nu stau în raporturi de desfășurare temporală, de succesiune, de complementare dinamică. Ele apar mult mai mult ca generatoare de ființă existentă, decât rezultante ale ei. De aceea, ne trebuie – parcă – un decor simplu, o scenografie elagată, de-o intensă și largă cuprindere, pentru a anima secvențial-istoric această esențială „anidefiniție cosmică” (!) pe care o numim om și o întruchipăm în imensa mișcare a cunoașterii comunicante, a Persoanei care va radia apoi, sferic și plural, toate sensurile ei pentru a le re-aduce înapoi, convergent și concav, în sentimentul complementar al lumii și persoanei.

Știința – de toate varietățile – se dedică de două secole purificării „universului” de antropocentrismul atavic rezultat din sentimentul funciar al conștiinței (y compris, „imago Dei”). Nimeni n-a presimțit catastrofala consecință a unei asemenea (eventuale) reușite, adică, a enucleării omului din perspectiva circulară a propriei sale lumi. (Nu vorbim de imensul paradox, inevitabil implicat: Nu cunosc sensurile fundamentale ale cosmosului. Nu mă apropiu decât foarte discret – și aproape elementar – palpatoriu, de ființa umană. Dar, știu că omul nu e în poziție omfalică a lumii!?)

Blaga exclama odată: „caut și nu știu ce caut!”.

Eu (cer iertare pentru pronumele singular)... știu, însă. Mă caut pe mine și ipostazele mele trionfice. Încerc să fiu în stare nativă (sau nascendă) a repetării rezonatorii și empatice. Să mă donez căutării totale care să mă poarte până la capătul ei (care va fi și capătul meu...).

Așa se deschide și începe orizontul intelectual, ne-opritul alizeu spiritual al comunicării omenești, deci, al ființei – persoană.

Înainte a tuturor morfogenezelor, care sunt în fond niște inventare de forme și cauze, s-a „așezat” în ființă această tensiune elementară, dar cognitivă, care a avut fără nici o altă abatere caracter tranzitiv și reciproc... și, care e probabil o lege fundamentală a ființelor organizate.

Antropocentrismul funciar al naturii noastre nu e, deci, o debilă repliere a cunoașterii asupra sa însăși, ci, o specificare a locului comun pentru tot ce va trebui să fie – și este în om – vis, comunicare, invenție, comprehensiune, coerență empatică și rezonanță axiologică.

Debutul formelor de conștiință este evident esomenic, adică în acea stare a determinării care trece „pe lângă” codare și decodare. E o continuă rocadă în recepția sensibilă care duce la ceea ce putem numi – deloc incorect – cunoaștere intuitivă. Cred că, o proprietate fundamentală a cunoașterii intuitive stă în faptul că derivând din esomen, nu se angrenează până la

semn (prin treptele fenomen – semn congeneric), ci, se transmite direct, fără drumul „deducto-comparativ”.

Însemnul sau „faciesul” este constituit din caracterul său ne-explicativ, saltul direct în afirmație cu radierea întrebării și a serviciilor ei subordonatoare.

Debutul persoanei pare a fi fost și rămâne – oarecum – declamator (în sensul bun) și vizionar. Ulterior, istovirea ființei a dramatizat devenirea umană, a „scenografiat” lumea – cum îmi place să spun – și a inaugurat marea desfășurare a dialogurilor despre viață și moarte, putere și supunere, poezie și violență apodictică, stupiditate și spirit, speranță și resemnare...

În ordinele animale, inteligența (sau, cum cred că pot s-o echivalez – morfopoeza) este impersonală, trans-individuală, în ne-opoziție cu vasta și nevinovata lor ineptie, care e la fel de uniform difuză.

În „uman”, inteligența devine – în toate desfășurările ei generatoare – comunicare, invenție și previziune. Ea e funciarnamente liberă și prin aceasta fondează, așază și instituie. În marea așezare a realității, stupiditatea, anoiia este un fel de replică formală și statistică a inteligenței. Ea este o continuă decădere din planul dinamic al persoanei. Din această cauză, nu poate fi participantă la judecățile de valoare (pe care le anulează prin simplă contiguitate). E rea prin neaccedare la adevăr. An-intelligentul nostru frate, anistoric, nu-și poate teoretiza deficiența (nici chiar „pro domo”) fiindcă n-are nici un punct de sprijin general valabil...

Dar, să revin... Omul nu aparține (și nu poate aparține) clasificării Linné-ene care a fost, sigur, un sigiliu genial pentru științele naturii. El nu poate participa la o categorie ierarhică. Natura lui e orizontică (ar fi spus, poate, Blaga). Înspre jos e un larg loc gol și apoi, de abia, ar fi de înregistrat hominienii! E adevărat că din punct de vedere morfologic, omenirea ar putea fi notată undeva Linné-an. Dar, esențialmente, ea este atât de aparte inovantă și nederivată, încât specia sa nu poate fi comparată sau diferențiată cu nimic și cu nimeni. Singurele

ființe care-i pot fi „en famille” sunt tot oameni (hélas). Ceea ce ne conduce să spunem că „speța om este – de fapt – gen”! Și atunci?... Atunci, persoana are toate sensurile speței...

Reluând leit-motivul introductiv al micului meu eseu, aş afirma că omul nu e singura măsură a tuturor lucrurilor, ci, singurul măsurător al tuturor, a tuturor lumilor pe care și le aşază în faţă. El apreciază cantitativ (și comprehensiv) mereu, dar cu totală autenticitate, propriile sale plăsmuiri fenomenale sau imaginar inovante. El e singura ființă animală pentru care bidimensionalitatea imaginii retiniene se completează în spațial și-i oferă sentimentul de-a fi stăpânul exteriorității sale corporale. Animalele nu simt spațiul, nici culorile, ca semne ale lucrurilor. Ele nu se simt diferite de toate formele obiectelor înconjurătoare. În schimb, omul e irezistibil atras să le fie stăpân, să le anime ca unelte sau podoabe, să le înglobeze schemei lui corporale ca niște modulări fluente. Alteori, să le distrugă spre a-și face loc printre ele și a domina în chip negator propria sa lume.

Persoana se înfiripă, capătă consistență și devenire din această uluitoare balansare, din oscilația mirifică între un cosmos incomensurabil și o pre-cunoaștere sisifică.

Nu știm, deloc, dacă toate acestea poartă marca vreunei evoluții. Dacă drumul conștiinței intelective și comunicante va fi durat tot atât de mult cât a durat prepararea ei arhegenetică. Totuși, această fantastică traiectorie merita să fie parcursă.

Am notat în „adenda” câteva teze care mi se par implicate sau virtual prezente în marginea textului meu:

1. Omul nu e o ființă predicativă. El se prefacă că are certitudinea invențiilor sale, ca să-și reducă inerția și anxietatea trecerii în act.

2. El răstoarnă pe dos adaptarea la mediu, în favoarea propriilor sale plăsmuiri.

3. Filozofia (în sens de comentare a esențelor) are nevoie sine-qua-non de două vecinătăți (sau tangențe): antropologia,

care să constituie emanentul său (al filozofiei) și fenomenologia, care să-i fie adresa. Fiindcă filozofia nu cunoaște lumea, ci, o descrie în esențialitatea ei.

4. Istoria, dacă nu-și are un regim de continuă înnoire conceptuală, este o viziune fatalist repetitivă, oscilant statică (și statistică) despre lume. De unde – prin contrast – marea deschidere antropologică a gândirii vremurilor noastre.

5. Croce spune că Estetica este o parte din lingvistică (din lingvistica generală). Eu aș spune că, Psihiatria este o rocadă antropologică și Nebunia un cataclism lingvistic.

6. Pre-darwiniștii au avut nevoie de un intelect suprem ca să explice creația. Eu am nevoie de un intelect extraordinar ca s-o înțeleg în intenții.

7. Freud a vorbit de-un instinct de viață și unul de moarte. De aici, o dialectică posibilă – dacă nu necesară – a lor. Adică, ...de un al treilea instinct de programare a „tournoi”-ului dintre primele două.

8. Uneltele servesc (printre altele) ca simboluri ale inteligenței, dar și ca jaloane ierarhice ale creatorilor lor. Ele permit însă și subdotaților să devină stăpâni ai lumii pentru ca să scape de disconfortul complexelor lor de inferioritate.

9. Așa cum timpul fizic, obiectiv, e trăit ca durată interioară, tot așa situațiile de probabilitate sunt asimilate mintal, ca joc. Toate marile legi (așa-numite) obiective, când se desfășoară într-o echivalență mintală (de inteligență, adică) se încălzesc, se umanizează, devin o marcă personală și funcționează ca demersuri de cunoaștere, dar și de afectivitate.

10. Orice lege „trăită” trece în stare oarecum dubitativă și se desfășoară într-o dinamică triontică.

11. Frumosul nu s-a născut din util, așa cum adevărul nu s-a generat din eroare și limbajul nu a rezultat din efortul colectiv de a se individualiza.

12. Omul este o ființă spirituală, adică a gratuitului. Deci, liberă în demersul elementar al actului de conștiință.

13. Numerele n-au fost în nici un fel, înainte de-a fi numărate. „Numărătorul de numere” a fost creatorul lor. Numărul a fost prima tentativă de înțelegere cauzală a lumii.

14. Antropologia clasică a izbutit să opună umanismului utopic și fantastic, un umanism statistic (formularea e vehementă prin ironie și tristețe).

Pentru ca o știință despre persoană să existe, e obligatoriu ca ea să nu poată fi statistică, în nici un fel și niciodată.

Prof. dr. EDUARD PAMFIL

(Revista *Familia*, nr. 3, martie 1984)

PSIHIATRIA ȘI CONDIȚIA UMANĂ

Fenomenologia este cea mai largă și generoasă deschidere scenică a lumii. Dar, cu o stranie condiție – să-i spunem – metodică: aceea să culegem spectacolul realității fără să ne întrebăm vreo dată de ce se întâmplă? Adică, să ne bucurăm de luminozitatea și transparența lumii fenomenale și *nu* de „cauzalitatea ei”, care rămâne, de la începutul începutului, în ceață, într-un fel de monadic mister.

Condiția conștiinței noastre e, desigur, proteică, prinsă mereu în lumina unui soi de flash-uri care, însă, nu o fac să existe, nici ca părți detașate și, nici ca pozițiile extreme ale unui pendul sau ca hemisferele unei clepsidre, în care nisipul rămâne nemișcat între cele două jumătăți.

Noi, oamenii, vorbim mereu de viitor, fără să-l fi trăit vreodată (și, fără ca nimeni să-l fi avut în conștiință ca o stare trăită). Regretăm trecutul – sau îl condamnăm – neizbutind niciodată să fim nimic mai mult decât propria noastră memorie, în continua ei desfășurare prezenteistică, fenomen de derulare a unui flux de conștiință care e altceva decât sentimentul trecerii, o însușire modulată, dar și integratoare a Eului.

Peste tot *spre* univers, conștiința proiectată „în și prin” propriul său act intelectual este în același tip și *aici și-n altă parte*, hic et ubique, acum și altă dată... (și nicăieri...).

Această *simultană* trăire „mono și politopică” este unificată (integrată) prin timp. Suntem – parcă – ubicvitari și pansubstanțiali cu lumea fiindcă deținem în noi sistemul polarizat și vectorial al Duratei, sentimentul figurat (sau întruchipat) al corporalității pe care-l expandăm până la marginea extremă a imaginației. Și, mai ales, suntem această fluidă, mișcătoare, capricioasă – dar certamente liberă opțiune între imaginile posibile și chipurile asemănătoare, egale esențial și comparativ înrudite sau opozant deosebite față de ființa noastră morală... Adică, umanitatea, marea și misterioasa mulțime omenească. Suntem ternari (triontici) înspre *lumitatea* reală, tot atât de mult cât lumea ne cuprinde și ne poartă în ea după o triplă modalitate situațională. Dar, concomitent și definitiv (la cele două extreme ale Universului, cel *transfinit* și cel aproape nul, greu de gândit, dimensional-cuantic), diferențierea temporo-spațială nu mai are aproape nici un sens intelectual, noetic sau – să spunem așa – de fenomenalizare inteligentă.

Ciudată (aproape enigmatică) această situație sau condiție umană după care, nici în *transfinit* (în „răsmărginire” ar zice, poate, Dinu N.) și, nici în înspăimântătoarea diluare micro-nisimă a cuarcurilor sau eteronilor, măsurarea ajutătoare – etalonică, comparativă – nu mai poate avea sens, fiindcă spațialității lor nu le mai corespunde vreun atribut „antropo-spațial” inteligibil și *experientic* (am fabricat un cuvânt), adică, o trăire dublată de un act intelecto-cauzalizant

participativ. Și, tot așa, duratelor lor, nu le mai pot atribui vreun coeficient temporal, care să fie o dublură sau un portant fenomenologic.

În micro-cosmos, fenomenele nici n-au început să se desfășoare (ar spune poetul) și și-au „epuizat” deja *rola* de timp prinsă (sau implicată) în legitatea lor. E practic imposibil să depășim admirabila condiție a basmului din copilărie: viteza maximă de înțelegere a gândului dă – și implică – sensul limitativ al cunoașterii oricărui fenomen din lumea intelectuală. Sau, alteori, la celălalt capăt, viteza imensă e însoțită de o atât de lent percepută transformare a cosmosului (la scară umană), încât total apare imobil pentru un observator de pe Terra (care e, sigur, unicul observant al Cosmosului!).

Fără să vrem, trebuie să metaforizăm spunând că infinitatea (macro & micro) „*n-are ce face*” cu *dubleta sistemică spațiu-timp* din sistemul solar (implicit al nostru) pe care îl locuim în calitate de ființe gânditoare. Dincolo de inteligența noastră, ele apar ca niște esențe, dar și niște moduri ale materiei. Numai matematicienii, fericiți trăitori ai posibilului, dar fără „grija” probabilității, pot să construiască sisteme explicative valabile în această lume a fizicii, care sunt la fel de neutrale și față de ce se întâmplă în cosmos, ca și pentru sau față de dorința continuă de inovație a cunoașterii umane. Așa se explică – sigur – de ce atunci când deliranții aleg, uneori, un limbaj pseudo-matematic ne este atât de greu să prospectăm tărâmul lumii lor extra-reale, pseudopurificat de zgura redondanței.

Psihiatria, de exemplu, se întreabă – și se apleacă – asupra condiției umane din cauză că raporturile tranzitive fundamentale ale ființei alienate, ale nebulunii cu universul vorbirii, al discursului împărtășit, al spunerii și ascultării este, în aparență, izbitor de puțin diferit de al nostru, adică al ființelor (să le zicem) esențiale și nedeviate.

Metafora, această funcție proto-noetică a lui „*homo cogitans*”, (premergătoare axiomei care e – în fond – un enunț monopolar) e mereu prezentă în grăirea *fără* tuitate concretă

a delirantului. Ea devine un fel de cooperăție cu neantul, o invenție primordială și *ne-împărtășibilă tuistic*, care funcționează și se întreține auto-catalitic.

Mai literar formulat, nebunul – așa zice „pierdutul minții” – nu gândește *în afară* de realitate, cum s-a spus de zeci de ori, ci, o substituie cu o lume sui-generis, în care așază și dezvoltă o pseudo-reciprocitate de cunoaștere ce dă naștere – oarecum partenogenetic unor lanțuri demonstrative de *cvasi-cauzalizare* fenomenologică extrareală.

În timp ce noi – cei normali la minte – antropomorfizăm continuu spre a întreține sentimentul consubstanțialității dintre interioritatea individuală și lumitatea cosmică, nebunul e prins ca un vierme de mătase, prizonier într-un spațiu aporic pe care l-a urzit și l-a întrețesut din substanța aberantă a imaginarului său. Eul lui autogen și închis asupra propriilor sale margini nu întreabă pe nimeni și, mai ales, spre nimeni, fiindu-și suficient sieși, deci, în afara câmpului universal de comunicare: ce este Timpul.

Pentru desfășurarea oricărei conștiințe umane primul demers este totdeauna întregirea într-un tot a jumătăților de întrebare pe care le purtăm ca o zestre psihogenetică absolută. Eu-tu devine astfel conștiință de desfășurare, în măsura în care toate *hemi-întrebările* se contopesc integrativ și se distribuie în peisajul și orizontul de esențialitate ontologică a lumii.

De-una-singură, în arhi-solitudinea nebuniei, conștiința rămâne „anoică”, fără durată polarizată a continuității fluide a sufletului. Cealaltă jumătate a noastră înșine, cea pe care o plasăm în continuu referențial într-un celălalt și care – prin întoarcere recurentă – se transformă în conștiință pleneră, întreține fluxul cunoașterii posesive și transitive a universului, „cel unic” cu tot conținutul lui.

Lumea nu e pentru mintea noastră un proiect, nu e un conținut, ci, o deschidere expansivă ca o respirație în desfășurare spre tot ce poate fi cuprins.

Lumea noastră a oamenilor – și mai ales umanului – își preexistă extensiunea într-un proiect de durată.

Să ne gândim empatic la cealaltă versiune, a celor care s-au de-situaat din propriul lor spirit (Geist). Lumea lor alienată, ne mai fiind act, își pierde numele, exclude comunicarea și dezagregă coeziunea persoanei morale.

Nebunul e singur, ca Demiurgul în ultima lui jumătate de oră înainte de creație... Și, ca Satan, după sfârșitul lumii...

A fi psihiatru este tentativa de efracție a acestei solitudini.

PSIHIATRIE ȘI ANTROPOLOGIE

Deschiderea psihiatriei spre antropologie

Științele omului își asumă misiunea – printre altele – de a da materialelor și formelor cunoașterii în devenire, o alură și un facies antropomorf. Altfel, stofa istoriei ar rămâne doar un fundal cenușiu pentru defilarea unor impersonale evenimente în univers.

Este evident că psihiatria modernă se expandează într-o știință despre om, care vrea să-l reveleze pe acesta în autenticitatea lui axiologică. Restul e (demult) știut și răsștiut; după ce noi psihiatrii am inventariat timp de un secol și jumătate tot se părea să fie componența lumii alienante, după se ne-am iluzionat despre importanța pseudo-definițiilor noastre axiomatice am constatat – cu stupoare – că izbutisem doar ejectarea omului în ipostaza de „ființă oarecare”, înstrăinată înăuntrul unei specii caricaturale geometrice și fijate, aceea a Nebuniei.

Dar, Psihiatria a evoluat îndelung, corelată cu științe adiacente și conexe, împărțindu-și autoritatea cu niște companioni care i-au oferit, pe rând, diverse proiecte integratoare pentru o eventuală sinteză a cunoașterii despre suflet și transformările lui posibile. De fiecare dată, asemenea tentative s-au soldat cu foarte triste rezultate. În fond, aceste asociații implicau o dublă ipocrizie a partenerilor. Fiecare companion spera de la celălalt revelarea propriului său obiect. Astfel, în ultima sută de ani, s-a desfășurat cea mai taxonomică perioadă din istoria cunoașterii de mod științific.

O impozantă cantitate de definiții (toate monopolare, însă) materia... viața... energia... psihismul... subconștientul... etc. se instalau în arenă și-și construiau contraforturi raționaliste. Însă, de la început, în mod magic, pierdeau caracterul axiomatic și luau alura raționamentelor deductive. Știința cocheta cu epistemologia religioasă și monadologia devenea condiția preliminară a oricărui demers teoretic din științele naturii sau ale omului.

Consecințele acestui climat și stil pentru psihiatrie nu puteau fi deloc favorabile. Am îndrăzni să numim „marea șansă a teoriei despre sufletul bolnav” faptul că, în zilele noastre, gândirea sistematică a căpătat caracterul dominant de a fi *itinerantă* în realitatea fenomenală și nu numai pasiv referită la marea durată a lucrurilor și întâmplărilor.

Există peste tot o marcată tendință de desființare a „faptului limită”, adică, se manifestă un fel de deschidere antimonadică insolită, dar atractivă, o dialectică deci, a ilimitării. Eu cred că acesta e unul dintre marile semne științifice contemporane. Apoi, mai e și fericita condiție a Psihiatriei de a *nu* fi numai o interdisciplină. Ea este – inevitabil – pe poziția „de manager umanist”. Ea cere cu emfatică fermitate *re*-formularea și *re*-desenarea conturului disciplinelor conexe care să conducă la o *syn-nomie* a Persoanei.

Supra-descrierile care au făcut „pâinea și sarea” tuturor comentatorilor faptului psihic, sufletesc și spiritual, pe toată întinderea teritoriului de la artă până la științele naturii au fost

expresia efortului de a se scăpa de dureros-obsedanta dominațiune, de aporia lui „de ce”. Întreagă această universală și unică întrebare cauzală, fără răspunsuri pentru nici una din chestiunile fundamentale a fost involuntar ecranată și înlocuită cu discursul „als-ob”, adică, strămutată în lumea mirifică și modală a lui „cum”? Gândirea modală (ca și muzica modală) își face propria *formă-structură* și desfășurare a sistemului de referință, dar prin intersanjabilitatea fluentă a termenilor (evident că vorbesc triontic !).

Dacă omul ar fi un *gânditor arhe-cauzal – în chip exclusiv* și ontic, atunci actul meditativ ar fi mut, doar contemplativ. Dar, sufletul uman e sinantetic și sinantelic, făcut adică, din întâlnire și inflorescență. Iar psihiatria nu poate fi altfel dacă se vrea autentică.

Profunzimea comunicațiilor orizontale calificate și considerate ca „interdisciplinare” fiindcă păreau că permit o renovare a metodei științifice ne apare azi (nouă, psihiatrilor) depășită de o nouă corelație, de un nou tip de inter-determinare noetică și anume, aceea care permite științelor despre om să *antropomorfizeze* materialul fenomenologic al devenirii, care altfel ar rămâne stofă unei istorii impersonale și extramundane. Practic, acest lucru înseamnă renunțarea la o întreagă „mașinărie” tradițională, abandonarea binomului polar „om-mediul” și completarea lui cu modalitatea de comunicare inter-individuală și, mai mult, *inter-ontică*, aceea care permite și cuprinde continua comentare diferențială a mediului.

În această versiune, oarecum definitorie, planul universal al relațiilor mesologice devine un sistem completat cu antropo-mediul, emanare a naturii și situației *inter-personale* a existenței. Așa cum grecii au făcut tragedie pentru a comenta impregnarea etică a vieții, psihiatria modernă virează spre o metodă antropologică pentru a ști „cum și cine” este persoana pe care o restituie sensului său suprem atunci când o readuce în fluxul normalului. Fiindcă aceasta (normalitatea) nu mai este o referire la sau *considerare* structurală a unui grup, ci, un sistem!

Deoarece normalul uman este o stare dinamică, el se întâmplă mereu, emerge, instituind durata formelor vii care sunt oamenii și realizând din diferențialele individuale materialul pentru o definiție a omului care *nu* mai e de mult (și evident) o specie animală! Omul e o specie spirituală...

Se poate spune, cu ușoară maliție, că psihiatrul e filozof în orele libere! Dar, el nu poate să nu mediteze și să nu devină participant, atunci când insul pe care-l ocrotește se polarizează spre cunoașterea sa proprie și, mai ales, când dorește să înțeleagă și să simtă de ce poartă în el această autogenetică tendință de a se cunoaște și mai ales de a înțelege.

Fiindcă – în definitiv – nu are agreabilă și gratuită decât propria-i părere despre el însuși!... Aș spune că psihiatria vrea să se elibereze din paradoxala situație conform căreia ea a ajuns să cunoască mai bine ființa bolnavă decât pe aceea care se poate îmbolnăvi sau aceea care va regăsi forța însănătoșirii sănătății. De aceea, spuneam că vechile scheme taxonomice sunt înlocuite cu un sistem plurivoc ca o claviatură modală (ca în „Clavecinel bine temperat”) pe care se desfășoară actul de înțelegere și participare empatetică.

Nici un psihiatru nu mai simte, în demersul său mintal, că aplică o schemă clasificatoare. În schimb, fiecare dintre noi simțim că acceptarea unei noi viziuni despre sau asupra suferinței sufletești a persoanei umane ne plasează în vase comunicante cu Antropologia (și toate para-antropologiile posibile din lume).

Fiindcă insul se alienează, adică, e în pericol de moarte prin alienare, ori de câte ori își diminuează libertatea.

Alienarea înseamnă pierderea deciziei, a alegerii, a creației. Poți fi înstrăinat din reciprocitatea ta umană fiind îngrădit în spontaneitatea ta comunicantă și oblativă. Poți fi alienat din toate desfășurările tale interioare îndreptate spre comunitate.

Duplicitatea de toate felurile, de la minciuna circumstanțială și până la trădare, e o gravă matrice a alienării celui rău. Or, „arbitrul autorizat” al alienării, nu poate fi teoreticianul distant, sociologul statistician și anchetator pe loturi, *ci*, acela

care contribuie într-un fel la păstrarea libertății oamenilor. Am numit pe psihiatru!

În știința despre om, nu există informație sau asimilare fenomenală decât bi-univoc! Ca să înțeleg, e neapărat nevoie să fiu înțeles! Psihiatrul poartă în capul lui toate filozofiile, deoarece ele sunt ale omului pe care-l administrează ca un custode. El nu aderă la orizonturile diverse ale celor care suferă, ci, le digeră într-o perspectivă și tehnică personalistă. Altfel spus, el nu discută mereu decât umanitatea suferinței.

E ciudat cum sociologii n-au știut până acum că psihiatrul e antropolog prin decisiva lui participare la „citirea” destinului omenesc. Probabil că peste un număr de ani (și, poate și o mutație etică)... va apare o denumire largă și confluentă pentru această înțelepciune pragmatică pe care o numim (pentru noi), deocamdată, Antroponomie sau Etică (de la Ens).

Deci, Antropologie psihiatrică integrează o mulțime – dacă nu – toate întâlnirile dintre Psihiatrie și alienare, precum și toate demersurile comprehensive ale Psihiatriei despre natura umană.

Care ramură a Antropo-psihiatriei va defini oare, profilactic, posibila degenerare a omului. Dacă n-ar fi decât atât, sensul și grandoarea unei psihiatrii antropologice nu poate fi barat. Importanta participare a noastră, a psihiatrilor la antropologie, vine din faptul că lumea bolilor psihice e o nesfârșită galerie de modele. Experimentul natural al maladiei (antropologii nu fac decât anchetele, pe forme ale – să zicem – normalului), experimentul acesta instituie în fond o schemă generală, un model care, ca toate modelele, *e mai puțin* decât originalul, în cazul nostru, personalitatea indiviză și indivizibilă. Fiindcă în antropologie, ca și în psihiatrie, modelul poate fi o replică conformă în funcția lui, el e necesar pentru înțelegerea devierii și nu pentru definirea comprehensivă a unicului.

O problemă capitală a antropologiei psihiatrice este cuprinsă în conducerea bolnavului prin purgatoriu instituțional la sau spre vindecare. Ea poate să însemne uneori, regăsirea lui „qvoante”, dar, de mai multe ori, privește și angajează o personalitate *re-adaptată*, oarecum transcultural, de către

psihiatru. Și, de aici, concluzia că cercetarea științifică din antropologia psihiatrică e întotdeauna aplicată sau aplicabilă pentru eutimia și reducerea anxietății existențiale a celor care își regăsesc sănătatea psihică.

Aportul Psihiatriei în toată această amplă metamorfoză e definit de faptul că ea este o *personomie* în toată extensiunea sa.

Sociologia este o Socionomie, numai. Persoanele ei se scriu cu *p* mic și nu au decât sensul numărului și faptului statistic. Toată acumularea metrologică și informarea statistică este utilă pentru diagnoză, dar inutilă pentru sensul suprem al psihiatriei care e personologia.

Practic vorbind, psihiatrii sunt niște „ancillae”, niște tehnicieni ai ordinii morale, dar în maxima convergență a misiunii lor, ei sunt angajați în maeutica și cibernetica persoanei.

Toate acestea meritau să fie spuse din cauză că cea mai cuprinzătoare și lapidară profesiune de credință a noastră e cuprinsă într-o întrebare: Cine e omul care trebuie meliorizat și reîntors din robinsonismul lui alienat? Și, ce capacitate de transfigurare poartă el? Toți cei care răspund sau își propun s-o facă, sunt fii ai speranței și adepți ai antropo-psihiatriei.

VISUL, DE LA MITOGENEZĂ LA DELIRUL SCHIZOFREN

Pentru început, trebuie să spunem că visul e o enigmă „pe fața”, francă și directă. El nu poate fi povestit fiindcă orice narațiune trebuie să fie un act de așezare în determinism și

secvențialitate, ceea ce vrea să spună: prins într-un sistem temporo-spațial de referire și relatare (adică, un transfer informațional între două instanțe noetice). Or, două fapte de conștiință ca acestea (adică, visul și narațiunea lui) care nu acceptă același sistem temporo-spațial, același orizont „luminic” sau mundan, nu vor putea contacta relații de reprezentare mutuală, nu se pot semnala unul pe altul, nu se vor interilustra prin corelare alegorică, metaforă sau deducție.

De aceea, și visul adus în conștiința și conștiința căutată în vis, rămân într-un raport imposibil de neînregistrare reciprocă. Visul înseamnă întotdeauna – și fără excepție – o modificare pronunțată, generală și de profunzime a dispozitivului de cunoaștere care se *des-lumește*, se *de-mondanizează*, se retrage de-situant într-un fel de fundal scenic ceșos *pierzând complet toate funcțiile dialogului* și, mai ales (ceea ce e decisiv), pe cea interogativă.

Din cauza ambivalenței afective din timia somnului paradoxal, o întrebare onirică inclusă ori cuprinsă în vis e nonsens. De abia iscată, ea se va destrăma catatimic, dezirologic, fluidificând orice demarcație categorială a pseudorealului visat, amalgamând sensurile duratei fără să poarte nici o marcă de început sau de sfârșit (adică, fără vectorialitatea conștiinței).

Visătorul de vis rămâne, încontinuu, într-o vastă umbră și ecranare față de propria-i conștiință care îl așteaptă la trezire.

Visul e ermetic și impenetrabil imers în apele somnului. Visul nu mai e – în nici un fel – un derivat de realitate. În mare măsură o autogeneză imagistică, o derulare de figuri și forme într-o scenă extraconștientă, deci, fără nici un contrapunct de intercunoaștere.

În vis, se întâmplă un fel de descântec al somnului, un soi de vrajă care instituie sentimentul de evidență gratuită, *ne-cauzală*, eliberată total de condiția *lucidității împărtășite* pe care o numim generic *conștiință* și care e o marcă esențială a naturii noastre.

Visul nu se *semnalizează* și nu se comunică pe ei însuși fiindcă în „vasul închis” (vasele închise) al somnului el este apolar, univoc, solipsist și aporic. Prin el nu ne întâlnim cu nimeni, decât cu un reziduu primitiv și frust din noi înșine, derivat din versiunea vigiliă, dar, fiind doar un produs al adormirii.

Dacă am *ști* și ceea ce visăm, existența noastră s-ar derula în două registre de conștiință: într-o versiunea după *realitatea lumească și alta* după „*sinele somnului*”. Dar, visul nu ține de reciprocitatea de conștiință. El nu e narabil, nici „scibil”, fiindcă se iscă și devine structură în altă parte și alt plan decât în tărâmul generic al limbajului, care este matricea funciară a dialogului și, deci, a epicului.

Nefiind sistem de comunicare, *Oniros* nu comportă și nu se împletește cu vreo modalitate existențială, cu vreo varietate de a se dăruia sau transpune într-un schimb reciproc de existență. În visele somnului orice demers diferențial sau comparativ este inutil și abolit. Simpla contiguitate imagistică din vis echivalează metafora, produce și desfășoară o pseudodură polarizată, mimează cauzalitatea într-o timie de fals adevăr exhaustiv și apodictic.

Totul e înecat într-un *posibil* universal și fără probabilitate enunțabilă. Visul are puterea să convertească orice situație circumstanțială într-un fel de cunoaștere primitivă și nediscutabilă fiindcă e inefabilă, dar scenică și cabotină, pretându-se la orice varianță sau derivare care, însă, nu vor duce nicăieri. Spuneam cândva că absurditatea funciară a visului rezultă dintr-o varietate de frustră și primitivă subiectivitate, total prizonieră a somnului, care, la rândul lui, e o secesiune completă între conștiință și realitate.

Singurul martor al acestui *black box* de conștiință retractată este bietul vis. Dar, de o incredibilă sărăcie și inanitate; eveniment complet dezafectat de ambianța lumii, „impansiv”, criptocosmic și de o înspăimântătoare singurătate. Această ființă a somnului – care, și așa, ne ia o treime din viață – ne mai târăște într-un paracosmos extraconștient, într-o existență de veillesă, cu lumină stranie.

Visul folosește o modalitate mnezică foarte vag substitutivă unor rapoarte cauzale sau unor antecedente engramatiche. Această *oniro-mnezie* este fluctuantă și confuză, volatilă, necomprehensivă și, mai ales, neinventivă, necreatoare și neinovatoare.

Sigur că sensul omului pe pământ este să-și dorească, în chip pasional, cunoașterea de sine. Mai mult decât „gnoti sauton”: iubește-te și dorește-te, într-o versiune cât mai luminoasă și pură a ființei impecabil libere.

Or, suprema libertate, deci, suprema libertate a *ființei* umane este *expunerea*, cuvântarea, discursul către ceilalți. Și, cel mai vechi dintre toate vorbirile rostite de oameni, oriunde erau ei pe pământ, a fost construirea, povestirea explicativă a trecutului, ca un generator al prezentului și predicția viitorului, ca o consolidare posibilă a lui *acum*.

Prima varietate s-a numit istorie. A doua își așteaptă numele. În vârsta intuitivă, aceea a imaginilor înrudite prin contiguitate și catatimie, în gândirea infantilă din copilăria neamului omenesc, deosebirea dintre vis și *ne-vis*, dintre secvențele metaforice și cunoașterea inteligent-deterministă era atât de ștearsă și confuză încât modalitatea *mitului* a devenit, inevitabil, o față reală a lumii și a deschis marele drum spre trecut.

(Sigur că metafora este o funcție arhenoeitică și protologică. Dar, toate acestea s-au întâmplat mult înainte de silogism și gândirea determinis-cauzală.)

Încet, încet, prin nenumărate variante, imensa cantitate de univers și realitate, care nu putea încă să fie gândită cauzal (nici aleator), nici telologic, nici necesar, care nu putea fi modelată prin experiment mintal, a împrumutat – foarte probabil – din vis, metafora antropomorfă adăugită cu luciditatea prezentului trăit care s-a chemat timp. Povestea visului a devenit, astfel, pentru totdeauna o puternic expresivă paralelitate, iar povestea trecutului o expansiune a cunoașterii istorice. Istoria se născuse, deci, și nu avea decât un defect: acela de a nu fi normativă. Dar, sigur, că ea se întregește de

atunci progresiv, prin conștiința morală a oamenilor. (Acest lucru e aproape evident.)

Miturile toate, protoistoriile transculturale sunt, însă, la fel de ezitante și confuze când vorbesc despre zei, ca și despre oameni. O dată cu trezirea axiologică a conștiinței, adică, a transformării ei prin angajare spirituală, povestitorul arhaic de legende n-a mai fost doar un visător treaz, ci, a devenit un propozant de valori culturale. Din acel moment, trecutul preschimbat în generator continuu de durată și devenire e sursă autogenetică de sensuri antropologice.

Se poate spune că omul a învățat să-și gândească condiția istorică, povestindu-și visele. Probabil că acest episod evolutiv a fost decisiv pentru protogeneza spiritului. Din cauză că, în veghe, în dimensiunea lucidității, singura posibilitate de narațiune a visului este transmutația lui, reesențializarea, convertirea într-un fapt de inteligență, adică de conștiință și, implicit, de limbaj și judecată.

Acest splendid drum suitor este, în fond, și diagrama istoriei conștiinței. Mecanismul spațio-temporo-cauzal al limbajului transformă imaginile plate, inconsistente și extrasistemice ale visului în forme hiperplastice, cauzale.

Scurgerea neîntreruptă de „lucruri ale lumii fenomenale”, dublura lor esomenică, „continuumul” duratei, pânza de fond, scena, orizontul balizat sau pierdut al conștiinței... toate sunt – pentru totdeauna – transformarea fostei ființe primitiv-oniro-nomice, într-un *animal istoric* (ar fi zis Aristot, în orele lui libere...).

Dar pentru aceasta, omul trebuie să fie și *istorizant*, să aplice fenomenologic o succesiune derivativă materialului reistic, tuturor semnelor pe care le-a lăsat și le lasă oamenii *despre* și *în* trecerea lor terestră și cosmică.

În veghe, în desfășurarea conștientă a prezenței în lume, imaginarul este continuu fecundat deontic de un fel de logică circumstanțial-cauzalizantă care e, în chip evident, purtată și izomorfă limbajului.

Visul fusese cândva gradul zero al imaginației. Scânteia morfogenetică a eposului a iscat vârsta mitică a sufletului uman

comunicant și sinergic. Apoi, a fost Istoria... Iar acum, probabil, o latentă încordare gnoseologică pentru ca responsabilitatea morală să coincidă și să se confunde cu definiția și implicarea libertății umane.

La capătul acestei căutări, nu mai are – cred – mare importanță să spunem că nebunia, delirul sunt o întoarcere a lucidității în apele stagnante ale unei para-visări, unde reciprocitatea biunivocă a comunicării intelective se prăbușește într-o ritual-monotonă circularitate.

La egală distanță de o înțelegere participantă a realității și de o monopolară figurare a lumii interioare, de dincolo de binomul Eu-Tu, într-o sufocantă illeitate impersonală față de sine, ca într-un vis povestit într-o limbă necunoscută.

DRUMUL DE ÎNTOARCERE AL SCHIZOFRENULUI ÎN SOCIETATE

Marea însingurare a schizofrenului rămânea, cândva, un sistem indescifrabil. „Ființa – înjumătățită” prin pierderea reciprocității duale a conștiinței se proiecta pe o hiperbolă pierdută în oniric și antisens. Nimeni nu a asistat – vreodată – la sfârșitul acestei navigații „incendente” care se pierdea în neant. Dar, deodată, printre alte semne escatologice ale secolului XX, se descifrează o tulburătoare schimbare la față a fratelui nostru întru singurătate, care se cheamă *schizofren*.

Era de prevăzut, de altfel, că transcenderea științifică dinspre specificitatea biologică înspre nelimitata inventivitate a materiei psihice, va conduce pe psihiatrii la o reconsiderare a

raporturilor dintre creierul „cuplat” cu lumea și cel care intră în derivă și devine nebun.

Patetica întrebare, în paralel cu îndelungatul drum al discursului filozofic despre sensurile sufletului și ale minții, enigmatică desfășurare a ființei alienate a fost, astfel, funciar schimbată, proiectată într-un (sau pe un) sistem referențial inedit și nebănuit, tot atât de misterios (totuși) pe cât pare de univoc și indiscutabil. Niște stereomolecule țintite spre (sau pentru) surdinarea vitalității homeostatice s-au afirmat neașteptat, dar peremptoriu, tranșant, fără ezitare posibilă, a fi substanțele psihotrope visate de alchimiști, măsluite de magie, presimțite în alcaloizi și stupefiante, dorite ca un elixir de toți anxioșii neamului omenesc... de la începuturile istoriei sufletului.

De-a doua zi după ce chimia sintezelor organoide a scris cea mai strălucită pagină din istoria *Medicinii moderne*, „Cartea I”, volumul I, despre istoria dramatică a schizofrenilor, s-a închis. Și s-a deschis a doua vârstă a Psihiatriei, aceea a psihochimiei. Așa a început această „mare întoarcere”, această „anabazie” a acelor care altădată – schizofreni fiind – pendulau capricios și aleator între concretudinea debilă a realității și arcele insondabile ale autismului lor. Prin această mutație, a căpătat o intensă pregnanță vocația de mentor, timonier, companion, alter-ego... pe care psihiatrul modern o desfășoară, oblativ și dedicativ, *alături și pentru* cei care sunt pe drumul revenirii în lume, spre regăsirea sensurilor fundamentale ale comunității și comuniunii.

Dar, în același timp, s-a instalat în mintea și inima lui de custode al sufletului o vertiginoasă responsabilitate. Reintegrarea celor care emerg din schizofrenie nu e o idilică regăsire a unui paradis, mai mult sau mai puțin obnubilat, pentru o perioadă de timp. Psihiatrul devine, prin jocul multifacial al circumstanțelor, situațiilor „psiho-poetice” și momentelor decisive pentru reclasarea foștilor schizofreni în textura lumii (devine – spun!) *factor cultural* în sens plinar, cu numeroase valențe și cu *toate* investirile fundamentale și definitorii ale educatorului absolut. (E de necrezut că UNESCO nu se sprijină încă pe această versiune antropologică a Psihiatriei).

Pe multitudinea psihologică și, mai ales, caracterologică a celor care au fost „plecați” dintre noi toți și care acum își re-caută niște coordonate existențiale, el, psihiatrul, ciberneticianul „socio-prezentic” desfășoară, în numele și cu perfect-adecvatul titlu de psiho-terapeut, toate variantele de modelare, de re-modelare și structurare, de educare și „culturare” posibile (și justificate prin scopul umanitar al readucerii unor cunoștințe umane în fluxul realității).

Psiho-terapeutul noii psihiatrii se desfășoară pe o arie polimorfă, polivalentă și distribuită în paliere etajate de inteligență, educație, sensibilitate, vârstă etc... Nimic mai deosebit de pseudo-ritualurile impersonale (și aproape imbecile) care bântuiau altădată monotonia existenței alienaților. Astfel, homo faber e restimulat spre invenție și creație. Homo ludens își regăsește puncte de sprijin pentru a empatiza prin răs și emoție.

Terapeutul educator inițiază participarea afectivă la arte. De la producția proprie la contemplare a desenelor și tablourilor. De la ascultarea selectivă și electivă de muzică la improvizația melodică și cânt a capella... Psiho-terapeutul e un dispecer general de activități expresive cum este și un regizor de psihodramă.

Elastic în prezență și participare, el trebuie, totuși, să-și mascheze empatia și generozitatea. Supremă ironie, cel care desfășoară o intensă activitate socio-metrică, care recalibrează canale de intercomunicare și sinergie a grupului, trebuie să se ferească de a colora lumea în roz. Din simplul motiv că fostul schizofren va recădea în acea lume pe care a părăsit-o și care a rămas, practic, neschimbată.

El a izbutit să se exorbiteze din câmpul malefic al gândirii delirante, și-a regăsit replicarea comunicantă a conștiinței, dar pe marea scenă a lumii, incomensurabilele absurdități maligne continuă să bântuie și el le va reîntâlni cum le-a lăsat. Dar „malgré tout ça”, cum spune francezul, eminentul rol novator pe care psihiatrul îl desfășoară, în aceste ultime decenii ale secolului, va rămâne ca o emblemă a profesiei și misiunii lui.

Tot așa cum ceața sufletului disociat va deveni din ce în ce mai transparentă și capabilă de revenire la ceea ce mi-am permis să numesc lumitate umană.

Morala acestei fabule este simplă:

1. Psihiatrul modern trebuie să fie și este un virtuos caracterolog și un irezistibil regizor;

2. Microcosmosul readaptării și re-acordării socio-mintale și afective trebuie să miniaturizeze lumea pentru schizofreni, dar fără lumini de reflector și muzică de scenă;

3. Și psihiatrul să aibă grijă să nu se erijeze în normator al unei societăți eumorfice. Fiindcă nu este și nici nu va fi niciodată... așa ceva.

DESPRE NEVROZĂ ȘI LUME

Motouri posibile:

I. „Fără Tu n-am ști niciodată dacă din punct de vedere ontologic și moral existăm sau nu... Iar fără El nu am ști niciodată dacă am murit sau nu”.

II. Existența este forma împărtășită a conștiinței. Nu există posibilitatea existenței singuratice.

Nevroza este un mod de a fi al persoanei, iar omul este un produs și un dedus social. Omul este o ființă „difuz-genetică”, dinspre cei mulți înspre conștiință și din aceasta înspre solidarizarea celor mulți, prin lumina iubirii. Astfel, social fiind, „zoon synontikon”... el este, inevitabil, reciproc și complementar

cu tuitatea lui... Deci, dependent și interdependent, diferit și același, esperant și resemnat în dubla lui esență.

Veșnica revenire în noi, în noi înșine, spre a fi din ce în ce mai mult ceilalți este o matrice de inter-cauzalitate! E adevărat, *ne-necesară*, dar totuși de determinare reciprocă. Această arcadă recurențială, acest feed-back nu este ca „să fie”! Pour l'amour de l'art et la beauté du ciel... ci, fiindcă în străfundul intim și funciar al naturii noastre lucrurile se „împing” unul pe celălalt spre a participa, poate, la marele chip al lumii. Sudați și împlețiți în ultimitatea ei, ne „în-luminăm” în ea, cum ne imbarcăm într-o fantastică corabie pe care am construit-o noi, tot atât de mult cât ea ne poartă... până ne pierde. Lumea însăși este un mister. Înțelegerea ei este, deci, dezlegarea misterului!

Dezlegarea misterului înseamnă desfacerea lui în bucăți, anihilarea lui. Deci, înțelegerea lumii ar putea însemna distrugerea ei!... Misterele, toate câte încep în minte trebuie, deci, iubite... Dacă le pătrundem, le distrugem și le pierdem. Și asta ar fi o mare tristețe... căci, din tot ce poate anima (sau spiritualiza) ființa noastră gânditoare misterul este starea de *in-luminare* cea mai totală.

Paradoxal, deci optimistic, grandoarea noastră interioară e dată de misterele pe care le *purtăm* și nu de cele pe care le dezlegăm sau le dezvăluim. Înțelepciunea este apreciabil mai mult mistagogie (inițiere la mister) decât de-mitizare (care seamănă cu jupuirea de blană a unui pui de focă viu...). Fiindcă a ști și-a intui misterul nu este, deloc, a-l logifia ci, a te dărui luminei sale ascunse. *Misterul este substanța unificatoare, „sin-rheică”, a conștiințelor morale.*

Conștiința e un mister și ființa umană este transformarea haosului opac în mister, adică în certitudinea cunoașterii „în sine”, nespulberată în forme și lucruri. ...Toate acestea nu sunt cu nimic mai puțin reale decât marea și vrăjita poveste care e Istoria. Din fericire, nici o riguroasă imaginație n-a inventat – până acum – cuvântul a „des-istoriza”...

Lumea e un spectacol imens, ca o arcă a lui Noe, în care fiecare pereche de animale, la rândul lor își desfășoară o imprezibilă „comedia... del destine...”. Dar, în afară de versiunea *jucată* a devenirii, lumea e, foarte mult și descumpănitor, un spectacol *privit*. De la mirifica expansiune a Universului, de la spiralele stelare până la uluitoarele zvâcniri sintetice pe lanțurile de ADN, oscilăm fiecare între două globuri de cristal ale clepsidrei măsurătoare de cunoaștere.

Prin natura organizării sale, ființa gânditoare și sensibilă nu se surprinde și nu se pierde pe ea însăși în situația extremă a cuantificării libertății, a îngrădirii sau a unor triangulații geometrizante ale eului. Sie însuși, insul își este un orizont circular de conștiință, dar mai ales o mișcătoare navigație pe oceanul schimbător al cunoașterii comunicante dominată de judecățile de valoare. Dar unde prinde, oare, sens această noțiune? Se pare că e vorba de o condiție ontică, definitorie, a persoanei instaurată în altruism și reciprocitate.

Persoana ne apare tot atât de mult a fi și angajarea responsabilității pe care insul și-o asumă ca polarizare a existenței sale, cât și forma reprezentativă a liberei participări la vastul spectacol al realității. Omul ca ființă de natură etică este într-o continuă alegere care se încoronează cu succesiunea deciziilor de acte, în favoarea celorlalți.

Sensul uman al ființei e *dedicarea*. Prin suspendarea ei exo sau endogenă persoana se desfigurează. Numele acestei măști deformate, dismorfice, spălată de ape este: Nevroză! Dar, să nu uităm că societatea nu începe cu individul. Conștiința nu e bipolar dispusă între ins și grupul organizat, comunicant și transmisiv recurențial. Socialul nu e, deci, tiranic, nici etic, nici simplist, brutal sau demiurgic.

Într-un atotcuprinzător decor de bine și rău, adevăr și contra-adevăr (sau minciună), frumos și înspăimântător... *afectivitatea* se vedește a fi sursa acestei duale optici care despică mereu încercarea noastră de sinteză noetică și o redistribuie în întrebări. Faptul normal, expresie a dinamicii afective, instituie relațiile comunitar umane. De aceea, nevroza

este atât de intens un sentiment de înstrăinare, de disoluție a coeziunii omenești, de evanescență a dăruirii. Cota de prezență și parte a eului la tot ce e omenească se „schematizează”, ca niște axe coordonatoare ale unui spațiu rarefiat, care dă o totală schimbare de organizare în dimensiunea subiectivității.

Nevroticul se duce să-și caute explicația suferinței acolo unde, în mod normal, se întâmplă și se desfășoară explicația existenței în general. Însă, agora este pustie... și el nu-și mai găsește răspuns la contrareitatea și neîmplinirea necesității de emanent și primitiv de bine, de „purtător” de întrebări și constructor de judecăți, de purtător de pasiuni sau de clarități liniștite.

Scenografia nevrozei e la fel de proteică. Și, spre deosebire de teatrul poetic, dramaturgia existenței nevrotice decurge într-un uluitor contrapunct cu leitmotivele devenirii universale. Lumea ptolemeică, de exemplu, n-ar putea să ne împrumute nici un personaj semnificativ pentru sinteza plurimilenară pe care o încercăm noi. Tot așa cum noi am corupe ireparabil Renașterea dacă am debita la scenă deschisă incredibilele pseudo-raționamente prin care încercăm să trecem dincolo de sumbrul nostru sfârșit de veac. Probabil de aceea cred că nevroza este o transformare frustrantă, păgubitoare și *antiproiectivă* a persoanei apăsate sau prinsă sub bolta prăbușită și rece a unei foste libertăți interioare.

Societatea omenească, prin istorismul ei, restul material de realitate a lumii, prin legitatea sa intrinsecă și contingenta ei sunt matrice „normomorfe” fiindcă reunesc condiții determinante ale psihismului. Există în legile generale ale firii noastre o balansare sau alternanță dinamică, pendulară, între bine și rău, euforie și tristețe, elan și indolență care dau sensul continuității naturii omenești.

Continuitatea lumii e mult mai puțin colorată și neparticipantă în „direct” la dezbaterile sorții acestor stăpâni ai pământului care, de 6.300 ani (!), de când l-au primit în custodie, *nu* au decodat încă sensurile fundamentale ale Terrei. Probabil că aici se ascunde una din secretele rădăcinii ale

suferinței nevrotice, mai mult, ale irezistibilei alegeri a condiției nevrotice atunci când sufletul nostru, respirația afectivă, visul și realul, dragostea și moartea se înfruntă și se confruntă cu neutralitatea scânteietoare a restului realității.

Fascinat de liniștea materiei totale și invariante, ființa existentă luptă mereu ca să-și afirme precarul fir al continuum-înnoitoare sale naturi. Oscilație tremurătoare a firului de trestie printre coloanele de bazalt ale templului imobil și acronic al Cosmosului...

REABILITAREA

Moto:

O medicină psihică, o „patologie mintală asistată” care nu e și o psihiatrie morală nu-și poate justifica titlul de terapie a sufletului.

Sunt unele cuvinte care-și încep cariera denotativă într-o excelentă stare negentropică. Ele și-au păstrat conturul conceptual, nu au alunecat, nu au suferit trista degradare a locurilor comune și, aproape, nici nu au nevoia vreunei predicări pentru a funcționa în propoziții. Așa, de exemplu, conceptul de „reabilitare” care patronează generos nenumărate meditații psihiatrice.

Probabil că această incisivă forță semică vine din convergența conotativă a mai multor sensuri înrudite, aproape toate de natură morală, deci, pedagogică și juridică în cea mai

înalță semnificație a lor posibilă. Aceasta înseamnă probabilitatea maximă a preocupării noastre ca să se plaseze din plin în axiologia psihiatrică.

În treacăt fie spus, nu e nimic excepțional pentru tradiția meseriei noastre. Psihiatria generală nu are sens, nu trebuie să vorbească astfel. Ca toate „științele naturii” ea nu trebuie să construiască altfel decât generalizând. Și, din natura umană, polul care poate fi generalizat în enunțuri de valoare este cel moral. Între infrastructura generalizabilă a biologicului și suprema sinteză a umanului (care sunt valorile) psihiatria are enorma responsabilitate a descifrării continue a individualului și-n transfigurarea lui în persoana-om.

Reabilitare a însemnat – de totdeauna – până în acest super-secol (pe care sperăm să-l terminăm apoteotic, dar cât mai repede...) *o reîntoarcere în demnitate!* Adică, o regăsire a locului egalitar printre semeni și a funcțiilor ierarhice în organismul social. O regăsire a prerogativelor de om, o redobândire a legalității insului în grupul socio-morfologic, o reaşezare a persoanei în durata modelată, istorică și culturală a ascendenților contemporanilor și descendenților săi. Evident că procesul n-a însemnat și n-a privit recunoașterea geniului, care va rămâne o problemă aproape extramundană pentru totdeauna. Fiindcă el, geniul, are funcția excepțională de a răscumpăra mereu (și gratis) uzura morală inevitabilă din mediocritatea umană, transfigurând-o și convertind-o printr-un fel de reinventare a începuturilor; spirală care se ridică mereu din planul propriei sale rotiri.

Dar, să revenim în perimetrul discuției despre reabilitare:

Atunci când, după strălungul drum al devenirii psihiatriei (aproape două secole) ea s-a degajat din prea neteda și cvieta istorie filozofică a hipocratismului s-a văzut – nu fără o oarecare contrarietate – că medicina psihică se desfășoară între trei planuri referențiale diferite:

1. Acela al lumii oamenilor obișnuiți, care și-au inventat atributul de a fi sănătoși (cu toate modulările posibile pe scara angelo-demoniacă). Adică, acela al fundamentalelor intuiții ale

conștiinței umane prin care sentimentul funciar al vieții se confundă cu acela al binelui imediat, al comunității comunicante și al „ne-morții”.

2. Acela al substituirii deformante a persoanei prin sosia ei chinuită de îndoială, deficitară în comunicare, insidioasă și revendicatoare, dezesperată și dependentă, discordantă și alienantă.

3. Acela al reîntoarcerii, al reconfluirii fostului suflet bolnav cu lumea, al regăsirii dintre Eul „eneatic”, aberant și o nouă versiune a Troiei. Sau, o reformulare energetică și stenică a eternelor reguli de luptă morală denaturate, uneori, de hazard și alte așezări.

Această lapidară – mult prea condensată formulare – cere s-o desfacem ca pe un pliant și să deosebim – pentru medicina psihismului – tocmai fundamentala și esențiala ei separare de rest și anume că, regăsirea lumii umane, aceea în care se reîntoarce fostul suferind, are loc gradativ după o modalitate diatonică, urcând în trepte progresive de reinițiere, care conduc la restabilirea nivelelor plurivalente de înțelegere, rezonanță, empatie, sinformare, imaginație... etc. Dar, care nu sunt niciodată însoțite de o generoasă așteptare, de o festivă pregătire și miraculoasă metamorfoză a lumii în vederea reintegrării, a revenirii la matcă a „fiului rătăcitor”. Filozofic vorbind, lucrurile nu pot fi decât așa, și nu trebuiesc inventate în nici o variantă fantastico-ameliorativă care s-ar depărta inutil de realitate. Să nu uităm că boala psihică este un fapt al insului existent, o modulare posibilă a destinului individual, o dramă „pusă” pe un personaj și în dimensiunea unei conștiințe. Și, pe de altă parte, că vindecarea, regăsirea traiectoriei împlinite a trecerii omului prin lume este un fapt social. Unul nu se poate desfășura fără celălalt, dar nici nu sunt convertibile și, nici nu pot fi niciodată bruscate printr-o schematică și convențională alternanță de alb-negru.

Reabilitarea ține foarte mult de un fel de artă a clar-obscurului afectiv, a perspectivei psihologice și stereoscopice caracterologice.

Ea ține în esență – și ca mijloace și ca teorie generală – de un tip de socio-dramă, cu o scenografie lucidă și mereu schimbătoare regie, text etc. Dar, (spre stupefacția celor ce nu sunt psihiatri) toate aceste aspecte aparțin unui teatru care se joacă *în scena mare și reală a lumii* de fiecare zi, concomitent cu drama cenușie și banală a vieții comune, care nici măcar nu se mai joacă, atât e de stereotipă. Această afirmație poartă haina unui aparent paradox. De fapt, este o sublimare de evidență și truism. Cotidianul, în imensa lui complexitate și contextură nu mai e „trăibil” decât în forme rezumative, prin formule prescurtate, slogane și balize, rezumate și coduri etc.

Este filozofic evident că asistarea și tratarea suferinței sufletești... de la suspin până la derularea halucinator-delirantă trebuie să aibă loc înăuntrul unui *model*, al unui *simulacru mundan* care nu este altul decât instituția clinică psihiatrică. De aceea, foarte probabil că „momentul Pinel”, din anii '90 ai Revoluției franceze este una dintre rotirile cele mai mari pe care conștiința umană le-a practicat în orizontul ei escatologic. Fără să aștepte, să știe „precis” ce înseamnă sufletul și legile sănătății și îmbolnăvirii lui, *omenia-umană* a lichidat secesiunea dintre nebunie și existența celor care speră și cred în solidaritate. Dar, tot atât de filozofică e constatarea că nebunul zilelor noastre, coborârea lui în infern nu mai e deloc asemănătoare cu interdicția dantescă.

Nu „părăsiți orice speranță, voi care treceți prin această poartă”, ci, „străbateți în *feed-back* drumul spre regăsirea orizontului de conștiință care delimitează și, în același timp, sudează sentimentul de prezență și *participare* cu acela al mișcării și morfogenezei lumii”.

Se va spune, probabil, că aceste ifose psihiatrice derivă din niște privilegii ale profesiei noastre. Care ar putea fi acestea? Dreptul de-a gândi condiția umană? Angajarea escatologică în locul celor care nu mai sunt capabili de ea? Adică, noi, pentru care toate reperatele clasice ale medicinei, de la anatomie până la ribozomii citoplasmatici, se transformă și se echivalează, inevitabil, în dialog, noi căror benzile de

magnetofon ne sunt aproape suficiente pentru ca să găsim direcția intelectuală și *protectivă* a insului bolnav psihic, noi care asistăm suferința încontinuu, debitând discursuri interminabile, noi etc.

Ei bine, da! Noi, psihiatrii, acești foarte onorabili conversați (palavragii) știm că singura garanțare de *re-întâlnire* a realului (în cutremurătoarea și imparțiala lui natură) pentru fostul nostru bolnav psihic este atenta și riguroasa *re*oferire și expunere, reetalară *vie* a aspectelor principale ale lumii, netravestite, ne-substituite, ne-surogate, ne-edulcorate... adică, lăsate în cruditatea lor de lapte și fiere, de lumină și obscuritate, de simpatie și indiferență impersonală. Dar, evident, nici îmbâcsite cu stafii, ca în castelele scoțiene, sau romanele de S.F.

Reabilitarea cere funciar – prin definiție și sens – individualizarea acestei *redescoperiri* a realității, a re-mundanizării celor care nu mai sunt (hélas!) identici cu ei însăși – dinainte de a se fi scufundat în boală și care – inevitabil – vor trebui să-și reconstituie și să-și „reorchestreze” comunicarea reciprocă și circulară, ierarhiile și topologia dintre ambianța categorială a lumii și interioritatea lor empatică și valorică.

Reabilitarea a devenit un însemn al psihiatriei la fel de mult cu fundamentalele deosebiri între definiția ei (a psihiatriei) și aceea a medicinei (în tot restul său). Ființă convinsă inutil de dualitatea ei (inexistentă) omul și-a dezvoltat, ancestral, un fel de înțelepciune a plăcerii elementare de a trăi. Aceasta a fost originea medicinei. Dar, polul ei corporal a fost plasat înlăuntrul unității organismului în timp ce restul, psihismul și funcțiile lui, a rămas fără portanță clară, fără o fenomenologie a concretului (și, deci, a sănătății și suferinței).

La fel de vechi și una și cealaltă, medicina somatică și cea psihică și-au ignorat consangvina fraternitate până în epoca modernă, dar tot din această cauză, frapanta și grandioasa compenetrare între sensurile terapeutice și cele morale ale cuvântului nostru de azi.

Reabilitarea înseamnă un mod exhaustiv de reîntoarcere la sănătatea mintală, tot atât de mult cât semnifică și *redobândirea* responsabilității morale, deci a libertății, în sensul ei axiologic. Această modestă și acută frază este, însă, participarea cu parte egală a psihiatriei la decalogul antropologiei moderne. Omul, campion lucid al lumii în toate formele și legile ei este responsabil exclusiv al Binelui și Răului.

Reabilitarea este regăsirea comunității intelectuale, re-nivelarea gândirii în planul realității și adevărului, tot atât cât este și re-căpătarea (re-instalarea) în demnitatea umană a insului care se alienase și, tot atât cât este re-investirea insului cu dreptul de a avea dreptate și încărcarea cu interdicția de a fi rău.

Noblețea umanitară a reabilitării este de descifrat (după mine) prin caracterul ei activ, prin sensul ei normativ, instrumental și pedagogic. Reabilitarea este ilustrarea patentă că sensul fundamental al socialului axiologic este „abilitarea”.

Reabilitarea nu este lupta, mai mult sau mai puțin declarativ-retorică, contra răului, ci, *mișcarea constructivă spre și pentru bine*.

Aici se întâmplă diferențierea celui de-al treilea plan de care am vorbit la începutul expunerii. Întreaga medicină, după toate azimuturile ei posibile, luptă contra răului de la concretitudinea lui organică și până la subtila impalpabilitate dinamică a materiei corpusculare.

Psihiatria, prin fața ei luminoasă care se numește *reabilitare*, nu combate împotriva nimănui sau în gol ori în „esențial”, ci, pentru *foarte* „alt-ceva”!... Și anume: pentru menținerea *mereu deschisă a acestei căi de întoarcere care se cheamă dezalienarea ființei umane*.

Și psihiatria, acest *pontifex universalis*, are grijă ca marea scenă a întoarcerii să fie trăită (și jucată) fără costume convenționale și fără măști, fără ghizi turistici și mass-media...

...Nebunul (fostul nebun) revenit printre noi trebuie să știe că, în absența lui, universul oamenilor n-a devenit nici mai bun nici mai rău, nu e nici mai generos, nici mai puțin infam... Dar,

că și-a păstrat și chiar și-a crescut strălucitoarea calitate de a spera și dori binele general, adică, nu s-a dezis din prima și definitivă denumire de pământ al oamenilor.

Și se oferă să-l reprimească... pe fratele lui rătăcit, printre cei solidari în ideea de Bine, iubire și Adevăr, indiferent dacă mai sunt în lume și alte probleme decât acelea ale psihiatriei.

DE LA TRIONTICĂ LA NELINIARITATE

O viziune a persoanei triontice s-a născut sub semnul, am zice stelar, al epistemologiei. Dar, întrucât omul este o ființă spirituală, adică, de esența gratuitului și libertății, orice act elementar și funciar de gândire nu se instalează în lumea comunicării printr-o confruntare polară ci, direct, față în față cu neantul. *Acest enunț despre persoana triontică a fost de la început axiomatic și axiologic.* Așa, probabil, cum frumosul nu se generează din vreo preexistență a urâtului... Tot așa și limbajul nu s-a născut dintr-un efort al grupului de a ieși din inexpressivitatea tăcerii difuze și impersonale.

De la cei vechi începând s-a spus și s-a gândit, timp de secole, că existența reprezintă afirmarea eului înlăuntrul unei lumi gândite – sau mai corect – gândibile. Spuneam, cândva, că existența este lumitatea ființei și că aceasta din urmă își așază în realitatea comunicării sistemul duratei ca o „emanatie” proprie și se impregnează de spațialitate ca o substanță. Întregimea judecăților de valoare este garantată de un fel de „enigmă ontologică”. Dacă aceasta piere, prin dezlegare (ca la Delphi), atunci totul se prăbușește în pozivitate pragmatică,

adică, filosofia se suspendă în sens nietzscheean. Din punct de vedere ontologic, omul înseamnă o geneză și o evoluție, adică, posibilitatea de a fi *biografie* care acoperă, în același timp, și o secvență de natură istorică, dar tot atât de mult durată trăită în chip sensibil și gândită modal axiologic. Însă, persoana nu-și capătă însemnele de autenticitate decât dacă matricea ei conștientă „consumă” durată ca pe o substanță a comunicării. Aici, apare tema memoriei deoarece nu există funcție a duratei decât prin memoria scurgerii evenimentelor, care sunt „figuri de timp”. Triontica a considerat și valorificat această afirmație de o extraordinară primordialitate sistemică.

Omul nu este pe lume ca să producă modificări utilitare; acestea fiind doar subsecvente. El este *creator* pentru a ajunge la propria sa diferențiere existențială, de la îmblânzirea animalelor și albinelor până la politologie, de la culturile primitiv agricole până la coduri juridice și artă. Credem că ceea ce rămâne de nedislocat din formulările trionticii este enunțarea triplei modalități a lucidității conștiente. Acea care se emite pe ea însăși, numindu-se *eu*, fiind condensarea cea mai densă a sentimentului elementar al prezenței în lume. Acea care alege și investește pe *tu* cu atributele complementare și reversibile de *alterego*; ceea ce face ca toată viața mintală să aibă caracter dialogic, indiferent de sensul acestuia. Și, a treia, aceea care sprijinindu-se pe realitatea comunicantă a tuturor schimbărilor lingvistice interpersonale deduce, oarecum, valabilitatea intrinsecă a comunicării și se consolidează în capacitatea fundamentală a psihismului de a fi universal ca tematică în replică tuistică (*tu*) adică, funcție lingvist-comunicantă și ipseică (*eu*) ce vrea să spună substrat al sentimentului existențial.

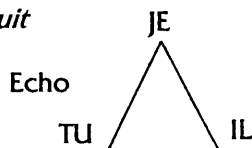
Fără enunțurile triontice n-am fi putut afirma, niciodată, că persoana rezultă și se „face” din continua întâlnire dinamică și tranzitivă, din interșanjabilele angajări ale ipostazelor *eu*, *tu*, *el*, sprijinite pe interioara capacitate de polarizare a conștiinței. A apărut astfel formula aparent paradoxală, poate chiar cu un iz de absurd: *omul este de trei ori sine!* Odată când se plasează

pe el însuși ca opozant al lumii, a doua oară când se identifică în *tu* ca alter-ego și simetric existențial și a treia oară când își verifică reciprocitatea tuistică prin modalitatea detașată și exterioară a illeității (*el*).

Triontica răstoarnă cu 180° psihogeneza clasică, trimițând în dimensiunea primitiv-primordială a conștiinței infantile sensul arhetipic al comunicării, din care va rezulta, apoi, sentimentul *comuniunii*, al convergenței nu doar de conștiințe ci, de sensuri. Concepția triontică a persoanei (EU, TU, EL) este, prin cea mai rezumativă și succintă definiție a ei, o ontologie. De altfel, orice altă formulare a ei ar fi imposibilă... Căci toate definițiile psihologice de tip asociaționist categoriale sunt de două ori de nefolosit: întâi, deoarece nu spun nimic nou în afară de formulările analizei facoriale și, în al doilea rând, fiindcă limbajul cel vechi nu poate institui, exprima, sugera, o nouă formă originală a „sistemului” sufletesc, interogativ și comprehensiv. În triontică, omul este o conștiință imposibil de izolat altfel decât cu prețul anulării sale. Deci, *ori triplu ori anihilat*... În acest context, ni se pare potrivit să reproducem un fragment din jurnalul lui Paul Valery:

Dialogue de nuit

- Qui este là?
- Moi.
- Qui, Moi?
- Toi.

Întă și comentariul acestui dialog: „Ceea ce se numește spirit ar putea să fie prea bine numit și varietate. Varietatea cutărui ins... Destui oameni nu înțeleg că un om poate fi mai mulți. Dar, eu socot că a fi mai mulți este esența omului. Într-adevăr, „omul triontic” este mai mult ca un sistem, este o comunitate sau, mai exact, o *stare de spirit*.

S-ar putea crea impresia că actul triontic, adică demersul unei desfășurări orientate a conștiinței în ambianța temporo-spațială a comunicării lucide, deci a *înțelegerii*, este o situație de triplă angajare individuală, de conformare triunghiulară. De altfel, unii

exegeți au spus, cu fină ironie, că triontica pare să nu garanteze actul de conștiință decât *pe* sau *cu* un minim de trei indivizi. Lor le semnalăm că *persoana constelează, în unitatea ei neliniară, trei conștiințe (EU, TU, EL)*. Acest enunț exprimă, într-adevăr, un paradox greu de acceptat. Dar, el se clarifică dacă ținem cont de faptul că, în fond, cele trei conștiințe sunt *funcții de conștiință* (ipseitate, tuitate, illeitate). Interșanjabilitatea direcțiilor de comunicare a celor trei poli ai persoanei nu constituie un sistem structurat asemănător cu rotirea (comutativă) a vârfulor unui triunghi. Ea nu se aseamănă cu o mutație spațială, ci cu o inversare de sens a fluxului.

Aici e sigur vorba de o simultaneitate care se compenetrează (bi-implicată). Poate e suficientă și o simultaneitate intricată. Simultaneitatea „bi-intricată” subiectiv-obiectiv, trecut-viitor, e și simultaneitate bi-implicată între fenomene și esomen. De remarcat, de asemenea, că această „netezire” a opozițiilor sau circularizare „bi-orară” este un argument primar, fundamental, despre faptul că gândirea a început cu *intuirea unicului*. Că spintecarea în două a unicului a fost singura posibilitate a minții omenești să se așeze în lume și să curgă în existență. Flux comunicativ, expresiv sau impresiv, purtător de informație între EU → TU sau TU → EU. În cadrul acestei deveniri, cei trei poli se îmbogățesc informațional, se potențează reciproc încât corelarea lor nu este de tipul însumării, ci seamănă cu „ridicarea la putere”. Fiecare devine capabil să reflecte întregul (persoana).

Dinamica interșanjabilă este forma sub care se manifestă, la acest nivel, *principiul identității* ($A=A=A$), fiind matricea comunicării integratoare a persoanei. Acest gen de organizare neliniară conferă eului libertatea de a fi încă o dată (*tu*) și încă o dată (*el*) identic cu el însuși. *Triontica constituie legea ieșirii din succesiune, instaurând triumful simultaneității în viața psihică, al interiorității (unității) reflexive*. Persoana reprezintă *unda*, formă de manifestare neliniară, iar cei trei poli ai săi (EU, TU, EL) particulele fundamentale sau, alt fel spus, persoana este *Unu*, iar elementele sale constitutive sunt expresia *diversității*

vieții psihice. Așa se înțelege că *trei este forma activă, manifestă, a lui Unu, că tri-ontic înseamnă, de fapt, ontic!*

Unitatea devine astfel „pivotul” gândirii triontice, distribuindu-se, cum ar spune Constantin Noica, la nivelul tuturor componentelor fără, însă, a se divide vreodată. Așadar, organizarea triontică nu se limitează la a fi una dintre variantele de organizare posibile, ci, este „organizarea organizării”, posedând un caracter reflexiv ca, de altfel, și *unda* care reprezintă forma ei de manifestare („mișcarea mișcării”).

Anticipăm că nu este prea îndepărtată ziua când vom înțelege cu toții că unda de factură reflexivă este, cum se exprimă Constantin Noica, structura de fond-nelinară a Cosmosului, a vieții și gândului, a poeziei și, mai ales, a muzicii. Indiscutabil, *între ordinea triontică și neliniaritate există o strânsă corelație; o legătură sesizată, pentru întâia dată după cunoștințele noastre, la Timișoara*. Să reținem, deci, că Timișoara a devenit, în ultimele decenii, un centru de geneză și răspândire a *ideii de neliniaritate*, care reprezintă una dintre premisele intrării civilizației noastre într-o „etapă nouă”, aceea a cunoașterii și reorganizării holistice.

EDUARD PAMFIL
DORU OGODESCU

MESAJ CĂTRE A... 200-A ANIVERSARE A PSIHIATRIEI ROMÂNEȘTI

Anii trec și vin... Ei îi aduc pe oameni sau oamenii îi aduc pe ei? Încă nu se știe... Tot ceea ce știm este că, în acest

an, al 150-lea an de psihiatrie românească, noi suntem *acum* și *aici* prezenți prin jocul aleator în care s-a angajat specia umană. Supuși unui paradox sau unei legi, unei realități sau unui mit ori poate unui destin, facem în așa fel încât ceea ce realizăm azi să nu admitem ca atare... decât mâine. Timp necesar, poate, pentru a dispărea atributele și a rămâne numai „subiectul ideii”, de obicei după ce „subiectul în sine”, bineînțeles, a dispărut.

Poate fi o consecință și a altei legi nescrise: un lucru, pentru a exista, nu este suficient să ființeze; el trebuie să fie și cunoscut, dar mai ales înțeles de ceilalți. Să fim, oare, încă prea lenți în gândire sau numai victime ale altor păcate? *Când* și, mai ales, *cum* vom reuși să spargem această frontieră și să acceptăm că ceea ce există azi este o realitate nu numai pentru mâine (în ciuda faptului că „mâine” va continua să fie) ci, pentru totdeauna, ca sumă a miilor de adevăruri cotidiene, dar trecute. Ar trebui să nu uităm că fiecare zi își are un adevăr al său care nu trebuie nici negat, nici descoperit obligatoriu.

Fac aceste referiri pentru a sublinia, o dată în plus, meritele înaintașilor noștri care, omagiați azi și încărcăți de lauri, nu au fost totdeauna înțeleși „de vremea și la vremea lor”. Și, desigur, ei ar fi realizat mai mult dacă nu ar fi trebuit să învingă o serie de nimicnicii și inamiciții ale unor pseudovalori pe care timpul crud, însă drept, le-a așezat și le va așeza totdeauna la locul meritat.

Fac aceste referiri și cu gândul la toți cei care încearcă să facă ceva, în măsura și pe măsura posibilităților lor, și care ar trebui dacă nu să fie respectați, cel puțin lăsați să-și continue, în pace, efortul și dăruirea, spre a-și atinge obiectivele propuse, datorită cărora psihiatria de azi va fi prețuită... mâine. Trebuie să fim recunoscători *Mărcuței* și *Galatei*, *Socolei* și *Centralului*, *Sibiului* și *Voilei*, *Oradei* și *Jebelului*, *Clujului* și *Gătăii* în aceeași măsură în care suntem recunoscători tuturor templelor în care arde flacăra Binelui și a dragostei față de om.

Trebuie să fim recunoscători lui *Șuțu și Brăescu*, lui *Obregia și Urechia*, lui *Balif*, ca și lui *Brânzei*, precum și tuturor dascălilor noștri prezenți în sală prin ei sau prin opera lor, care prin dibăcia clinică, munca și exemplul personal, prin dragostea lor pentru om au atras și continuă să atragă către și pentru psihiatrie, an de an, noi colegi care vor fi prezenți aici, la cea de a 200-a aniversare, în ordinea și pe locul pe care le-o va putea conferi munca lor și... timpul.

Trebuie să fim recunoscători lui *Șuțu* pentru primul curs, lui *Obregia* pentru primele spitale moderne, lui *Preda* pentru primul dispensar... Dar, în același timp, să nu greșim iar, lăsând ca abia mâine altcineva să vadă că trei pătrimi din psihiatria de azi s-au format în ultimele decenii și că acest lucru se datorește centrelor psihiatrice din București, Iași, Cluj, Timișoara...

Putem avea momente de ezitare în ceea ce privește prioritatea mondială a primului dispensar modern de psihiatrie, însă nu trebuie să avem nici o ezitare în a-i obliga pe toți cei anonimi și mici – aici în sală – dar, mari și singuri acolo unde-și desfășoară activitatea de zi cu zi și care, prin truda și omenia lor, contribuie la strălucirea și măreția specialității noastre. Și căroro semenii pe care-i îngrijesc și colectivitatea în mijlocul căreia trăiesc le sunt, permanent, la fel de recunoscători precum am fost noi, numai astăzi, figurilor de primă mărime ale psihiatriei noastre.

Trebuie să omagiem și pe cel mai tânăr coleg sosit în mijlocul specialității noastre căruia îi dorim să se prezinte, cu capul sus, pentru tot ce a realizat el și noi toți la cea de a 200-a aniversare a psihiatriei românești. Lui îi înmânez mesajul:

În anul 2000 minus 12, în ultima lună care a mai rămas din el, în cea de a 10-a zi, premergătoare celei de a 11-a care este, în fond, cea despre care este vorba, noi, tămăduitorii sufletului și ai minții altora, ai firii și ai obiceiurilor și a tot ceea ce ține de gândul curat – și mai puțin curat – al semenilor

noștri și al nostru, am încheiat, parțial, sărbătorirea celei de a 150-a aniversări a specialității noastre. Din cei 877 reprezentanți ai breslei ne-am reunit 379, dintre care numai 320 cu „forme legale”, reprezentând 37,17% din câți existăm și timp de două zile, convinși fiind că am lipsit de acolo de unde ne era locul, am încercat să ascultăm opinia a 196 de autori de... idei mai vechi și mai noi, care s-au reunit în 101 lucrări, a căror valoare desigur... va crește în timp. Astfel, din cei prezenți 12,52% au avut posibilitatea să se audă și să se asculte, alți 37,22% să fie alături de cei cărora le susțin ideile sau... numele, iar restul, de 99,09%, nu au vrut să ia cunoștință de ceea ce au spus ceilalți, urmând ca lucrurile să fie percepute în timp... și de timp.

În timpul celor două zile de discuții academice suntem convinși că s-au creat premisele unor discuții mai puțin academice, care vor dura o bună perioadă de timp. Și pe lângă amicitii s-au realizat și unele inamicii. O parte din ele au, desigur, șanse de cronicizare..., Fiecăruia dintre noi i s-a convenit mai mult; toți am avut merite mari și lucrări mai bune (chiar decât cele pe care le-ați auzit). Mulți ar fi trebuit să țină referate și nu comunicări; mulți ar fi trebuit să spună mai mult decât au spus; toți ar fi trebuit să susțină lucrarea în prima zi și la aceeași oră, fără să aibă pe nimeni în față și în aceeași sală. Însă (ca de obicei) nu s-a făcut așa; nici onorurile nu s-au distribuit corespunzător; nu s-au creat prezidii suficient de mari și de cuprinzătoare, dar mai ales reprezentative... din punctul fiecăruia de vedere. Și, ca urmare, numărul celor nemulțumiți a fost mai mare decât al celor mai puțin nemulțumiți. Căci mulțumit nu a fost nimeni și, evident, de acest lucru (ca de obicei) se fac vinovați organizatorii manifestării.

Fie ca aceste „mici” obiceiuri să dispară la cea de a 200-a aniversare a voastră. Fie ca atunci savantul să fie mai om, iar oamenii mai savanți. Adio! Semnat: noi cei care (ca de obicei) aplaudăm... din politețe.

PRIMUL COLOCVIU INTERNAȚIONAL
PENTRU O PSIHIATRIE UMANITARĂ
București, 20-22.V.1992

CONCLUZII

Dragi antropologi ai lumii,

Dintre toate cuvintele care vi se pot adresa nici unul nu este mai plăcut decât acela de „copii ai planetei”, fiindcă titlul acesta cuprinde toate speranțele noastre de mai bine și năzuințele de a trăi într-o lume mai adevărată și mai frumoasă.

Zilele Colocviului nostru ne îndeamnă să credem că interferența dintre medicina sufletului și spiritualitate este deja o proră care despică substanța lumii, așa cum fulgerul de lumină despică bolțile întunericului.

Subiectele dezbătute, în discuții ample și plurivalente, au demonstrat că psihiatria actuală reunește un evantai de situații (de la sărăcia extremă până la conflictele armate regionale) care generează o inedită și nesfârșită scară de suferință umană. Sursa luminoasă a viitorului antropologic este o sinergică reunire între virtuțile medicinei, artei, eticului, politicului, juridicului ș.a. De acum și până la viitoarea noastră întâlnire nu mai sunt posibile dubii în ceea ce privește necesitatea depășirii crizei morale a omenirii actuale.

Această criză cultural-spirituală adâncă, de fundamente dualiste, este consecința unei viziuni fragmentar-reducționiste de înțelegere a lumii, precum și a unei logici ambivalente, a

„războiului” (*Ares*), pe care o consider sursa răului și agresivității umane. Astăzi, ea se întoarce asupra noastră, cu efecte entropice, periclitându-ne supraviețuirea ca specie. Însă, perspectiva urii, conflictului și războiului, pe cale de a se extinde și radicaliza la sfârșitul veacului XX, este doar una dintre alternativele posibile de raportare interumană și anume cea care poartă în ea însăși și răspândește germeii auto-distrugerii noastre. Adevărul se ascunde, uneori, în paradox. Recunoașterea acestei situații dramatice, diagnosticarea ei cât mai corectă, poate conduce la diminuarea agresivității și fanatismului din matricea noastră culturală, precum și la apropierea treptată de sentimentul toleranței și acceptării celorlalți semeni.

Eu sper că rațiunea umană se va trezi la timp din „somnolența” ei automată, liniară, reduționistă și va opta pentru o soluție cultural-politică judicioasă și echitabilă, bazată pe colaborarea și integrarea tuturor componentelor sistemului mondial. Indiscutabil, viitorul umanității depinde de schimbarea mentalității noastre înguste, entropice, dogmatice și înlocuirea ei cu o concepție antropologică larg integratoare, de factură holistică, capabilă să asigure un echilibru în simțire și gândire, în reprezentările valorice și comportamentele noastre, în structurile sociale și politice.

Respectarea unității în diversitate, la toate nivelele existenței noastre, este prima năzuință și ultima înțelepciune în situația de criză globală cu care ne confruntăm. *În acest context socio-politic, interferența dintre psihiatrie și cultură devine o condiție indispensabilă pentru garantarea echilibrului psihic și a sănătății la nivelul individului, colectivității și ecosistemului global.* Această interferență poate oferi psihiatriei un plus de ordine, de măsură și responsabilitate, iar culturii posibilitatea de a interveni mai eficient în promovarea și menținerea sănătății psihice.

Existența umană înseamnă, de fapt, *in-sistență!* Un individ nu poate exista decât dacă este un co-existent! A exista nu înseamnă a urî și desființa pe alții ci, a trăi *laolaltă*, cu ei și

prin ei, adică inter-ontic. Iubirea este bipolară, ca și ura de altfel. Nici una dintre ele nu pot „veni” din afară. Ele sunt de esența libertății, definitive pentru ființa umană. Să sperăm cu toții că secolul XXI va fi un veac al harului și iubirii, generatoare de calități noi, că omul-uman se va dezice de lecția prost înșușită a urii, conflictului și războiului, care i-a provocat atâta suferință în secolele precedente, că „sindromul lui Cain” va fi numai o tristă amintire în istoria umanității.

ȘI IATĂ

Sunt unele nopți
fără șir
Ele vin parcă-ar fi
parcă nu
De parte: acum
și ieri, va sosi
Din lumea pierdută
a stelelor moarte-ntr-o zi
Sunt nopți ca un vis
inversat
Cu muzici în gol
fără sens
Sunt nopți care-ascund
un imens
Continent inutil
și pervers
Și câteva nopți
care cresc
În zenit, prea desprinse
de noi
Proiecte finale
spre lumile ample sau noi...
.....

Și unele nopți fără timp
fără semn
sau sistem
Mă prind,
mă cuprind
Să plec virginal,
în blestem.

și iată,

dă)

2

Sunt unele
nopti fără or

~~unele~~
nopti fără timp
fără semn
sau sistem

Ele vin
până au și
pancă nu

Mă prind,
mă cuprind

Deoarece i ~~am~~ acum
și ieri, va sosi

Să ~~dețina~~ ^{grec}
virginat, în bătălie.

Ora lumii încredințată
a stelelor în care...
- într-o zi

Sunt nopti ca un vis
inversat

Ca un zii în gol
fără sens

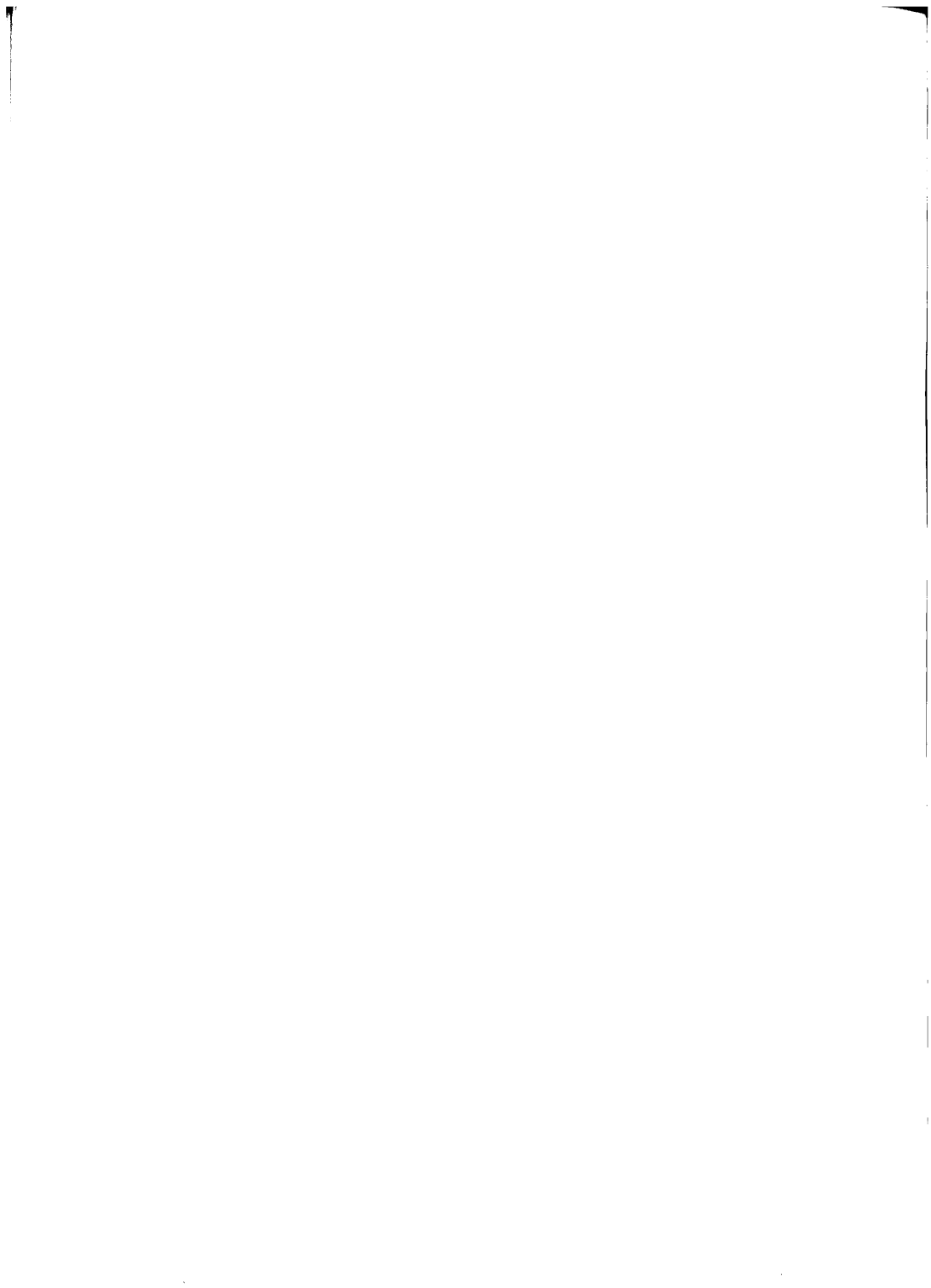
Sunt nopti care aruncă
un imens

Continent înalt
și versuri

și câteva nopti
care cresc

În zărit, mea demorinse
de aori

Proiecte finale
știa lumile ^{și nopti}
și nopti....

C U P R I N S

Prefață – Jocul de-a geniul	5
MĂRTURISIRI despre Eduard Pamfil	15
C. Bălăceanu-Stolnici: Răscolind engramele	17
P. Caravia: Socraticul Eduard Pamfil	21
L. Ciocârlie: Întâlniri cu Eduard Pamfil	25
V. Enătescu: Sunt elevul profesorului Pamfil	30
I. Evseev: Eduard Pamfil și vocația socratică	36
Ș. Foarță: „Am să fiu un trist Albedo...”	45
F. Căldău: Eduard Pamfil, personaj central al Cercului de Psihiatrie Juridică	47
C. Gorgos: Eduard Pamfil – slujitor al omului	59
M. Lăzărescu: Eduard Pamfil, profesorul (dascălul)	62
H. Marcovici: Eduard Pamfil – evocări	72
V. Nuță: Eduard Pamfil – capătul nopții	78
D. Ogodescu: Eduard Pamfil – părintele meu spiritual	82
R. Ricman: Spiritus Rector	94
I. Vianu: Ariel	99
V. Voiculescu: Eduard Pamfil, neurolog	104
INTERVIURI, RECENZII, OPINII	107
Convorbiri cu profesorul și psihiatrul Eduard Pamfil (Ana Pop-Sîrbu)	109

Cu profesorul Eduard Pamfil despre Om, Cunoaștere, Artă (Ana Pop-Sîrbu)	115
Medicina – generoasă istorie a umanității (Alice Țuculescu) ...	122
Cu Profesorul Eduard Pamfil „Mă voi întoarce încet și fără zgomot” (Eugen Bunaru)	132
Eduard Pamfil despre evoluția psihopatologiei (L. S. Sevianu)	137
O școală românească de psihiatrie (G. Popa)	142
O carte de excepție: Nevrozele (S. Bălănescu)	147
O meditație (I. Vianu)	154
O concepție românească despre psihoze (G. Popa)	157
Eduard Pamfil. Arioso Dolente (I. Maxim)	160
Și a fost... anul Pamfil (C. Roman)	163
ESEURI	175
Jocul „De-a geniul”	177
Despre portret	181
Despre responsabilitate	187
Martorul	190
Arheologia persoanei	193
Psihiatria și condiția umană	199
Psihiatrie și antropologie	203
Visul, de la mitogeneză la delirul schizofren	208
Drumul de întoarcere al schizofrenului în societate	213
Despre nevroză și lume	216
Reabilitarea	220
De la triontică la neliniaritate	226
Mesaj către a... 200-a aniversare a psihiatriei românești ...	230
Primul Colocviu internațional pentru o psihiatrie umanitară, București, 20–22 mai 1992 (concluzii)	234
„Și iată...”	237

© Editura HELICON
ISBN 973-574-316-7

Bun de tipar: 19.06.1997
Apărut 1997
Coli tipar: 15,25

Culegere și paginare computerizate

Tiparul executat la
S.C. „Helicon” Banat S.A.
1900 Timișoara, Calea Aradului 1

 056/142735*, 142772*, 144054
Telefax: 056/190356
sub comanda nr. 334